PILK MAAILMA KAARDILE

PRANTSUSMAA

Arh.-ČKS.

-23894

A. SLUKA

PRANTSUSMAA

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

33 T
S 63

Originaali tiitel:
А. Е. Слука
ФРАНЦИЯ
Государственное издательство географической литературы
Москва 1958

Tõlkinud P. Saar

Käesolevasse tõlkesse on sisse viidud autori poolt 1960. a. suvel tehtud parandused ja täiendused.

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
52207

SISSEJUHATUS

Prantsusmaa, Pariis — need sõnad on igale nõukogude inimesele hästi tuntud, sest nende taga peitub palju meile lähedast ja kallist.

Nõukogude rahvas tunneb sügavat sõprust ja austust suure prantsuse rahva vastu, kellel on kangelaslikud traditsioonid, kõrge poliitiline teadlikkus ja aktiivsus, kes on kirjutanud inimkonna vabaduse ja demokraatia eest peetava võitluse ajalukku kuulsad leheküljed.

Nõukogude inimesed hindavad kõrgelt Prantsusmaa töötajate revolutsioonilist vaimu, mäletavad nende võitlust XVIII sajandi lõpul Suure Prantsuse revolutsiooni aastatel, mis algas tormijooksuga Bastille'le ja lõppes kuningavõimu kukutamisega. Nad teavad barrikaadidest Pariisi tänavatel 1830. ja 1848. a. revolutsiooni päevadel, Lyoni kangrute ülestõusudest 1831. ja 1834. a., mis olid signaaliks revolutsioonilisele liikumisele paljudes Euroopa maades. Nad kummardavad Pariisi kommunaaride ees, kes esmakordselt ajaloos tegid 1871. a. proletariaadi diktatuuri loomise katse.

Prantsusmaa ja Nõukogude Liidu rahvaid siduv vana sõprus tugevnes ja karastus maailmasõdade aastatel, millal venelased ja prantslased võitlesid koos ühise vaenlase vastu. Meie austame võitluses langenud prantsuse patrioote, partisanide ja «Normandie» lendurite mälestust samuti, nagu prantsuse rahvas austab saksa fašismi purustanud ja Euroopa rahvad vabastanud nõukogude sõjamehi.

Nõukogude inimesed tunnevad sügavat austust prantsuse rahva suure panuse vastu maailma teaduse, kultuuri ja kunsti varasalve. Laialdastel prantsuse-vene teaduse ja kultuurielu sidemetel on sajanditepikkune ajalugu ja nad on toonud suurt kasu mõlemale maale. Piisab, kui meenu-

tada sõprust Pasteuri ja Metšnikovi, Flaubert'i ja Turgenevi, Rolland'i ja Gorki vahel.

Kuid tänapäeva Prantsusmaa — see pole mitte ainult rikkalike demokraatlike ja kultuurialaste traditsioonidega vabadustarmastava rahva maa, vaid ka suur imperialistlik riik, mille valitsevad ringkonnad parimaid rahvuslikke traditsioone jalge alla tallates toetavad «külma sõja» kurssi, mis takistab rahvusvahelise olukorra leevendumist, riik, mille valitsejad relvade jõuga püüavad tugevdada oma vankuvaid positsioone kolooniates ja nõrgalt arenenud maades. Räpane sõda Indo-Hiinas, häbistava relvastatud agressiooni katsed Egiptuse vastu (1956) ja karmid repressioonid Alžeeria rahvaste vastu ei tee au Prantsusmaa valitsevatele ringkondadele ja õõnestavad Prantsusmaa reputatsiooni maailma vabadustarmastavate rahvaste hulgas.

Prantsusmaa töötajad annavad vastulöögi reaktsiooni salasepitsustele, nõuavad demokraatliku ja rahuarmastava poliitika teostamist, mis vastab rahva elulistele huvidele. Nõukogude inimesed tunnevad suurt huvi tänapäeva Prantsusmaa vastu. Iga aastaga trükitakse Nõukogude Liidus üha enam raamatuid ja artikleid selle maa kohta.[1] Kuid töid, mis käsitlevad selle maa geograafiat, on seni ajani vähe. Käesoleva raamatu eesmärgiks on mõningal määral täita seda lünka ja lühidalt tutvustada lugejaid selle maa looduse, rahvastiku ja majandusega.

ÜLDANDMEID

Prantsusmaa paikneb Euroopa mandri läänepoolses, kõige enam ahenevas osas. Riigi territooriumil on kuusnurga kuju suurimate kaugustega 920—970 km põhjast lõunasse ja läänest itta. Prantsusmaale kuulub ka Korsika saar Vahemeres ja teisi väiksemaid rannaäärseid saari. Lääne-Euroopa riikide hulgas kuulub Prantsusmaale pindalalt (üle 551 000 km²) esimene koht, mis ületab enam kui kahekordselt nii Suurbritannia kui ka Saksa Föderatiivse Vabariigi. Prantsusmaal elab 45,4 miljonit inimest.

[1] Suure sammu võrra lähendas meile Prantsusmaad Nõukogude valitsuse juhi seltsimees N. S. Hruštšovi visiit Prantsusmaale 23. märtsist kuni 3. aprillini 1960. a., mida nõukogude ja kogu maailma avalikkus jälgis suurima tähelepanuga. *(Tõlk.)*

Prantsusmaa geograafilise asendi iseärasuseks on maa- ja merepiiride vaheldumine kahes järgus. Prantsusmaa territoorium on nagu lai (umbes 400 km) maakitsus Atlandi ookeani ja Vahemere vahel ja samal ajal külgneb ta paljude Kesk-Euroopa maadega. Prantsusmaa asub suurimate Lääne-Euroopa riikide — Suurbritannia, Saksamaa, Itaalia ja Hispaania vahel. Ta piirneb samuti väikeste, kuid majanduslikult kõrgelt arenenud maadega: Šveitsi, Belgia ja Luksemburgiga.

Piiri kogupikkus ulatub 5500 kilomeetrini, sellest ligi 60 protsenti moodustab merepiir. Põhjas eraldavad La Manche'i ja Pas de Calais' väinad Prantsusmaad Inglismaast. Läänes uhub teda Atlandi ookean Biskaia lahe vetega, lõunas — Vahemeri. Paljud ranniku osad (loodes ja kagus) on tugevasti liigestatud, omades rohkesti laevade peatumiseks sobivaid lahtesid. Merelaevade sissesõiduks on sobivad ka Biskaia lahte ja La Manche'i väina suubuvate suurte jõgede laiad estuaarid[1]. Suur osa maismaapiirist kulgeb mööda kõrgeid mägesid. Edelas eraldavad Prantsusmaad Hispaaniast Püreneed, kagus kulgeb piir Itaalia ja Šveitsiga mööda Alpe ja Juura mäestikku. Prantsuse—Saksa piiriks on suures ulatuses Reini jõgi. Ainult kirdes (Reinist kuni Põhjamereni) ei ole Prantsusmaal selgelt väljakujunenud looduslikku piiri. Äärmises põhjas ühineb Prantsuse madalik Belgia madalikuga.

Tasandike domineerimine maa põhjaosas ja samuti rohkete mäekurude ning läbipääsudega piirimäestike suhteline ligipääsetavus muudavad Prantsusmaa territooriumi välissuhtlemiseks sobivaks. Juba kauges minevikus läbisid seda territooriumi Kesk-Euroopast Pürenee poolsaarele ja Reini äärest Vahemere rannikule kulgevad tähtsad kaubateed. Samal ajal kergendas paljude heade sadamate rohkus meresidemeid Vahemere- ja Põhjamere-äärsete maadega, samuti aga ka Atlandi ookeani maadega.

Mere- ja maismaasidemete olemasolu ning asend paljude sajandite jooksul rahvusvaheliste teede ristumiskohas tugevdasid Prantsusmaad, võimaldasid tema majanduse arengut ja majandussuhete ning kultuurisidemete kasvu teiste maadega. Kuid see maa sõlmpunktiline geograafiline asend osutub üheks nendest põhjustest, miks Prantsusmaa

[1] Estuaar — lehtrikujuline jõesuue, esineb neis piirkondades, kus jõgede orud on maapinna vajumise tõttu alamjooksul mere poolt üle ujutatud. *(Tõlk.)*

territoorium XIX ja XX sajandi vältel mitu korda muutus sõjategevuse areeniks. Võrreldes teiste suurriikide pealinnadega on Pariisil sagedamini tulnud alistuda võõramaistele armeedele.

Viimase saja aasta jooksul tõi naabrus militaristliku Saksamaaga Prantsusmaale kaasa raskeid tagajärgi. Saksa militarismi likvideerimine Lääne-Saksamaa territooriumil ja demokraatliku Saksa riigi loomine tugevdaksid põhjalikult Prantsusmaa julgeolekut.

*

Prantsusmaa kuulub ammu kindlaks kujunenud kodanlik-demokraatliku riigikorraga kapitalistlike maade hulka. Sõjajärgse Prantsusmaa riigikorra määras kuni 1958. a. oktoobrini 1946. a. konstitutsioon, mis mitmes suhtes oli eelmistest demokraatlikum. Nii näiteks oli selles naistele antud valimisõigus, oli laiendatud ametiühingute õigusi jne. Prantsusmaa parlament koosnes kahest kojast — Rahvuskogust ja Vabariigi Nõukogust. Seadusandlikuks organiks oli Rahvuskogu, mis valiti üldiste ja otseste valimiste teel viieks aastaks. Vabariigi Nõukogu, mis valiti keeruka, mitmejärgulise süsteemi järgi, omas nõuandva iseloomu.

Riigipea — vabariigi president — valiti mõlema koja poolt ühiselt seitsmeks aastaks. President määras (pärast konsulteerimist poliitiliste parteidega) ametisse täidesaatva võimu juhi — peaministri, kes moodustas ministrite kabineti ja esitas Rahvuskogule oma poliitilise programmi. Nii peaministri kui ka kogu kabineti ametisse määramine jõustus ainult sel juhul, kui Rahvuskogult saadi absoluutse enamusega usaldusavaldus. Ministrite kabinet oli Rahvuskogu ees vastutav, ministrite kabinetile umbusalduse avaldamine Rahvuskogus tähendas kabineti ametist lahkumist.

Sel viisil olid parlamendi volitused, eriti aga Rahvuskogu õigused üsna laialdased. 1946. a. konstitutsiooni artiklite täpse täitmise tingimustes oleks olnud võimalik poliitilise elu demokratiseerimine riigis. Sellepärast toetaski Prantsusmaa progressiivne avalikkus täielikult oma konstitutsiooni.

Reaktsioonilised jõud, vastupidi, püüdsid konstitutsiooni muuta, eemaldades sellest demokraatliku sisu.

Reaktsiooni survel rikuti mitmeid konstitutsiooni demokraatlikke sätteid: tugevdati valitsuse ja Vabariigi Nõukogu volitusi, 1951. a. muudeti Rahvuskogu valimiste proportsionaalne süsteem majoritaarseks, millega kodanlikel parteidel lubati moodustada blokke, et takistada kommunistide valimist jne.

Eriti viimastel aastatel tugevnesid reaktsiooni rünnakud riigikorrale. Parempoolsed elemendid hakkasid taotlema konstitutsiooni põhjalikku läbivaatamist, «demokraatia ülejääkide» likvideerimist ja «kõva käe» režiimi loomist, just nagu võiksid ainuüksi need abinõud lahendada keerulisi probleeme, mis seisavad tänapäeva Prantsusmaa ees. 1958. a. 13. mai sõjaväeline putš Alžiiris pani alguse reaktsiooni vandenõu teostamisele riigikorra demokraatlike aluste vastu. Saatnud laiali parlamendi, sai uus valitsus kogu võimutäiuse enda kätte.

Laiadele massidele avaldatud surve, kodusõja šantaaži ja terrori õhkkonnas läbiviidud riigivõimu reformi taotleva 1958. a. 28. septembri referendumi tulemusena võeti vastu uus konstitutsioon, mis kehtib kuni praeguse ajani.

Uus konstitutsioon varustab riigipea — vabariigi presidendi — kõikehõlmavate diktaatorlike volitustega ja piirab teravalt parlamendi õigusi. President sai õiguse määrata valitsuse liikmeid, saata laiali Rahvuskogu ja võtta endale erakordseid volitusi. Tema kätesse koondub armee, politsei, tsiviilhalduse ja välissuhete kõrgem juhtimine. Presidenti ei valita mitte parlamendi, vaid erilise valijameeste kolleegiumi poolt, mis koosneb põhiliselt munitsipaalametnikest. Paljudes tähtsates küsimustes võib valitsus ilma parlamendi sanktsioonita otsuse vastu võtta. Sel viisil ei ole täidesaatev võim faktiliselt vastutav parlamendi ees, mille seadusandlikke funktsioone 1958. a. järsult piirati. Ka parlament ise muutus palju konservatiivsemaks, sest uue konstitutsiooni kohaselt on Rahvuskogu — ainsa rahva poolt üldise valimisõiguse alusel valitava organi — õigusi palju suuremal määral kärbitud kui senati õigusi.

Administratiivselt korraldusèlt jaguneb Prantsusmaa 90 departemanguks, mis enamjaolt kannavad nende territooriumidel asuvate jõgede või mägede nimesid. Veelgi väiksemateks administratiivüksusteks on ringkonnad, kantonid ja kommuunid.

Kuid käesoleva ajani kasutatakse laialdaselt vanade pro-

vintside nimesid, millisteks Prantsusmaa jagunes enne kodanlikku revolutsiooni aastail 1789—1794. Paljud neist säilitasid omad iseärasused majanduses ja rahva eluviisis. Neist ajaloolistest provintsidest on kõige tuntumad Île-de-France, Lotring, Elsass, Champagne, Bretagne, Normandia, Savoia, Gascogne, Languedoc, Provence, Dauphiné, Burgundia (vt. kaarti).

Prantsusmaa on suur koloniaalriik. Teise maailmasõja eel hõlmasid ta valdused 12 miljonit km² 67 miljoni elanikuga. Pärast sõda saavutasid Vietnami, Kambodža, Maroko, Ginea ja paljude teiste Prantsusmaa endiste asumaade rahvad kestva ja visa rahvusliku vabadusvõitluse tulemusena sõltumatuse. Kuid Prantsuse kolonisaatorid

Prantsusmaa ajaloolised provintsid ja praegune administratiivne jaotus

on säilitanud relvajõule ja oma valduste majanduslikule mahajäämusele toetudes veel ülemvalitsuse ulatuslikel territooriumidel.[1] Prantsusmaa valitsevad ringkonnad tõrguvad endiselt andmast Alžeeriale sõltumatust, püüdes Alžeeria rahvale, kes 1954. a. alates, relv käes, võitleb oma vabaduse eest, peale sundida niinimetatud integratsiooni, s. o. Alžeeria territooriumi ühendamist Prantsusmaaga.

Vastavalt 1958. a. konstitutsioonile moodustab Prantsusmaa koos oma valduste ja sõltuvate riikidega Prantsuse Ühenduse, mille eesotsas on Prantsusmaa president. Ühenduse koosseisu kuuluvad metropol, Alžeeria, meretagused departemangud[2] ja territooriumid[3] ning samuti «Ühenduse liikmesriigid», kellel on teatav autonoomia, kuid riigikaitse, majandus- ja rahanduspoliitika, kõrgema hariduse ning strateegiliste toorainete kasutamise küsimused kuuluvad Ühenduse kompetentsi, s. t. on praktiliselt metropoli valitsuse otsustada.[4] Valitsuskorra väline demokratiseerimine ei ole oluliselt muutnud Prantsusmaa imperialistlikku koloniaalpoliitikat.

Kapitalismi ajajärgu Prantsusmaa ajalugu on rikas revolutsioonilistest ja sõjalistest vapustustest. Mitmel kor-

---

[1] 1960. a. lõpul hõlmasid Prantsusmaa koloniaalvaldused 2,3 miljoni km² suuruse territooriumi, kus elas 11,5 miljonit inimest. *(Tõlk.)*

[2] Siia kuuluvad Guadeloupe'i ja Martinique'i saared Väikestes Antillides, idapoolne osa Guajaanast ning India ookeanis asuv Réunioni saar. Kokku hõlmavad meretagused departemangud ligi 96 300 km² suuruse maa-ala, kus elab umbes 820 000 inimest. *(Tõlk.)*

[3] Meretaguse territooriumi staatus on Prantsuse Somaalimaal, Komoori saartel, Saint-Pierre'i ja Miqueloni saarel, Uus-Kaledoonial, Prantsuse Polüneesial (Tahiiti, Marquesas-, Tuamotu jt. Vaikses ookeanis asuvad saarestikud) ning Prantsuse Lõunasaartel (Crozet', Kerguelen, Amsterdam, Saint-Paul jt. India ookeani lõunaosas Prantsusmaale kuuluvad saared). 1959. a. andmeil oli meretaguste territooriumide kogupindala 53 000 km² ja elanike arv 375 000 inimest. *(Tõlk.)*

[4] «Ühenduse liikmesriikideks» on Prantsusmaa endistest Aafrika koloniatest 1960. a. moodustatud Senegaali, Mali, Malgaši, Dahomee, Niigeri, Ülem-Volta, Elevandiluuranniku, Tšaadi, Kesk-Aafrika, Kongo, Gabooni ja Mauretaania vabariik. Kokku hõlmavad need riigid 7,27 milj. km² suuruse territooriumi, kus elab 30 miljonit inimest. Võrdlusena olgu öeldud, et 1960. a. lõpul hõlmas Prantsuse Ühendus tervikuna 10,15 milj. km² suuruse maa-ala, kus elas ligi 87 miljonit inimest.

Faktiliselt võib Ühenduse maade hulka arvata ka sinna formaalselt mittekuuluvad endised ÜRO hooldusterritooriumid Kameruuni ja Togo. Teisest küljest aga võib demokraatlikele rahvusriikidele omase poliitilise kursiga Mali vabariiki lugeda Prantsuse Ühendusest faktiliselt lahkunud maaks. *(Tõlk.)*

ral on Prantsusmaa poliitiline kord purunenud. Sagedased valitsuste vahetused, klassistruktuuri keerulisus ning arvuka kesk- ja väikekodanluse vahekihi olemasolu viisid sellele, et vastupidi Ameerika Ühendriikidele ja Suurbritanniale ei kujunenud Prantsusmaal välja paari stabiilse partei süsteemi. Prantsusmaal on kodanlike parteide arv suur, need parteid muudavad sageli oma programme ja nimesid, püüdes poliitiliste rühmituste ja erinevate «demokraatlike» etikettide kirjususega rahvamasse desorienteerida.

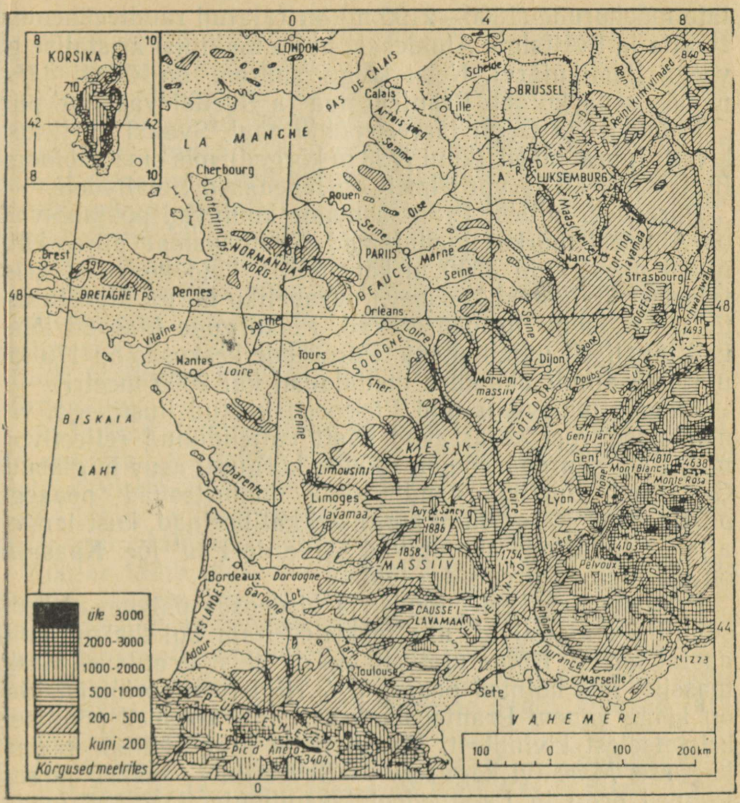
Elanikkonna mitmesuguste kihtide hulgas, eriti aga töölisklassi seas, on kõige suurem mõju Prantsuse Kommunistlikul Parteil. Parlamendivalimistel on kommunistid pidevalt saanud rohkem hääli kui kodanlike parteide esindajad.

LOODUSLIKUD TINGIMUSED JA RESSURSID

Reljeef. Prantsusmaa pinnamoes paistab silma suur mitmekülgsus; umbes pool temast jääb madalike alla, mis ei ulatu merepinnast üle 200 m kõrgemale, ülejäänud pindala aga moodustavad künklikud kõrgustikud, lavamaad ja kõrgmäed.

Reljeefi iseloomult ja geoloogiliselt ehituselt võib Prantsusmaa territooriumi jaotada kolmeks osaks: 1) kõrged, geoloogiliselt noored mäed — Prantsuse Alpid, Püreneed ja Juura mäestik; 2) vanad, tugevasti purunenud mäemassiivid ja kõrgustikud — Prantsuse Keskmassiiv, Vogeesid, Ardennid ja Armoorika massiiv; 3) madalikud ja tasandikud, kus maakoore laskunud alasid katavad mere ja maismaa setete pudedad kihid — Põhja-Prantsusmaa, Garonne'i, Loire'i, Languedoci jt. madalikud.

Noored kõrgmäestikud asuvad maa kagu- ja edelaserval. Prantsuse Alpid hõlmavad Rhône'ist itta jääva territooriumi. Mägede lääneosa (Eelalpid) koosneb settekivimeist, peaasjalikult lubjakividest, idapoolne, kõige kõrgem osa aga kristalseist kivimeist. Alpid on Euroopa kõrgeimaks mäestikuks. Eriti suurepärane ilme on mäestiku põhjaosal — Savoia Alpidel. Siin on päikesepaistes pimestavalt sätendavate igilume ja liustike valgete mütsikestega kroonitud mäeahelikke, mis kerkivad 3000—4000 m kõrguseni. Prantsuse—Itaalia piiril asub Euroopa kõrgeim tipp

Prantsusmaa reljeef

Mont Blanc (4810 m), millelt laskuvad võimsad liustikud kogupindalaga 200 km². Jää, lume ja sulavete sajanditepikkune tegevus on kaasa toonud Alpide tugeva liigestumise, sügavate ja laiade orgudega eraldatud grandioossete teravatipuliste ja järskude nõlvadega mäetippude ülikülluse. Eelalpides on ulatuslikult levinud karstinähted: Grenoble'ist põhja pool asub karstikoobaste grandioosne süsteem — Dent de Crolles — sügavustega kuni 658 m maapinnast. Suurte Alpi jõgede Isère'i ja Durance'i orud koos nende lisajõgede orgudega moodustavad soodsad juurdepääsuteed peaaheliku mäekurudele. Üle suhteliselt mada-

late mäekurude (1800—2100 m) on rajatud raudteeühendus Itaalia ja Šveitsiga. Alpides on palju maalilisi kristallselge veega liustikujärvi. Neist kõige suurem on Genfi järv; mööda seda kulgeb Prantsusmaa ja Šveitsi vaheline piir. Rhône'ist ja Genfi järvest põhja pool, Šveitsi piiril kerkivad Juura mäed (kuni 1723 m kõrged), mis oma geoloogiliselt ehituselt ja välisilmelt on lähedased Eelalpidele.

Püreneed, millest Prantsusmaale kuuluvad põhjanõlvad, on Alpidest märksa madalamad (Prantsusmaa piires küünivad mäed kuni 3300 m kõrguseni), kuid kõvadest kristalsetest kivimitest koosneva peaaheliku nõrga liigestatuse tõttu raskemini ligipääsetavad. Põikorgude ülaosad lõpevad tavaliselt ummikutena. Püreneede keskosas on 170 km ulatuses ainult üks kuru madalamal kui 2000 meetrit.

Kauges minevikus olid Püreneed kaetud liustikega, viimaste tegevust kajastavad hästi väljendunud reljeefivormid. Eriti suurepärane on 1600 m kõrgusel asuv hiiglasuur Gavarnie' liustikuorvand, mida ümbritsevad peaaegu püstloodsed 400—500 m kõrgused kaljuseinad, kust langeb alla 12 juga, mis sünnitavad Gave de Pau' jõe. Kaasajal on jäätumine Püreneedes tühine.

Prantsusmaa kesk-, loode- ja kirdeosas paiknevad hertsüünilised massiivid, mis tekkisid enam kui 200 miljonit aastat tagasi. Kõige ulatuslikum on neist Prantsuse Keskmassiiv, mis hõlmab peaaegu $^1/_6$ riigi territooriumist. See on kõige vanem Prantsusmaa osa, mis koosneb põhiliselt kristalsetest kivimitest. Massiivil on lauge kallak loodest kagusse. Massiivi kaguserv — Sevennid — laskub järsult Rhône'i orgu ja Languedoci tasandikule. Massiivi loodeosas paikneb madal Limousini lavamaa, mis järk-järgult sulab ühte Atlandi-äärsete madalikega. Keskmassiivi lainjas pinnamood kannab ammuse vulkaanilise tegevuse jälgi, mis erilise jõuga ilmnes massiivi keskosas — Auvergne'is. Siin on arvukalt kustunud vulkaanide koonuseid, sageli järvedeks kujunenud kraatreid, ulatuslikke laavavälju ja mineraalveeallikaid (Vichy, Mont Dore, La Bourboule jt.). Kustunud vulkaanid Puy de Sancy (1886 m) ja Cantal (1858 m) on kõrgemateks tippudeks kogu Keskmassiivi ulatuses. Vulkaanilised alad paistavad sageli silma oma viljakate muldadega, mis on arenenud vulkaanilistest kivimitest. Keskmassiivi lõunaosa kujundavad tüsedad lubjakivikihid, mis moodustavad Causse'i lavamaa. See on tüüpiline karstiala oma nõgude ja langatuslehtrite, koobaste

ja sügavate jõeorgudega. Tarni jõe ääres esineb 500—700 m sügavusi kanjoneid.

Kirde-Prantsusmaal kerkivad Vogeesid ja Ardennide lavamaa. Vogeesid (kuni 1423 m kõrged), mis eraldavad Ülem-Reini madalikku Lotringi lavamaast, kujutavad endast meridionaalselt kulgevat laugete lääne- ja järskude idanõlvadega kristalset pangast. Ardennide lavamaa moodustab Reini kiltkivimäestiku lääneserva ja ulatub Prantsusmaale ainult madalate eelmägedena.

Vana Armoorika massiiv, mis hõlmab Prantsusmaa loodepoolse otsa, on tugevasti murenenud ja ebaselgete reljeefijoontega. Pinnamoelt on ta künklik tasandik, mis ainult üksikutes kohtades ulatub üle 300 m merepinnast kõrgemale.

Madalikud domineerivad ka Prantsusmaa põhja- ja lääneosas. Nad kulgevad pideva vööndina Püreneedest kuni Belgia piirini. Prantsusmaa madalike pinnamood on üldiselt künklik ja jõeorgudest läbi lõigatud. Kuid see ei põhjusta suuri takistusi põllumajandusele ega transpordile.

Põhjas laiub ulatuslik Põhja-Prantsusmaa madalik ehk Pariisi bassein, mis paistab silma muldade viljakuselt ja soodsate liiklussidemete poolest teiste Prantsusmaa osade ja La Manche'i sadamatega. Madalikul on liuataoline kuju. Settekivimite kihid, mis laugelt tõusevad basseini keskosast (Pariisi rajoonist) selle servade poole, lõpevad järskude kallakutega (kuestadega). Viimastest võib kõige selgepiirilisemaid leida madaliku idaosast — Champagne'ist ja Lotringist. Järsakud laskuvad kuni 400 m madalamale. Põhja-Prantsusmaa madaliku osana vaadeldakse mõnikord ka Loire'i alamjooksu madalikku.

Edelas paistab oma mõõtmetega silma Garonne'i ehk Akvitaania madalik. Seda kolmnurgakujulist madalikku piiravad kirdest Keskmassiivi mäeharud, lõunast Püreneed ja läänest Atlandi rannik. Garonne'i madaliku lõunaosas kerkivad Armagnaci ja Lannemezani künklikud lavamaad, mis kujutavad endast hiiglaslikku mäestikujõgede poolt Püreneedelt allakantud uhtekuhikut. Akvitaania madaliku kõige tasasemaks osaks on läänepoolne mereäärne ala, nn. Les Landes, mis on kaetud vettpidavatele kivimitele settinud liivadega ja seetõttu soostunud. Madalikku eraldab merest liivaluidete vöönd.

Prantsusmaa idaosas ei ole suuri madalikke. Keskmassiivi idaserva ja Alpide eelmägede ning Juura vahele jääb

kitsas Rhône—Saône'i madalik, Vogeeside ja Schwarzwaldi vahele ulatub aga Ülem-Reini madalik (kuulub osaliselt Saksamaale). Mõlemad nimetatud madalikud kujutavad endast graabeneid — maapinna allavajunud osi, mida täidavad pudedad setted. Pindalalt pole nad suured, kuid evivad olulist tähtsust transpordis.

Nimetamisväärne madalik asub Vahemere rannikul Languedoci provintsis. Meri on siin madal ja rannaäärne piirkond paistab silma oma eriti tasase järvede-, laguunide- ja liivikuterikka pinnamoe poolest.

Maavarad. Prantsusmaa maapõu sisaldab tähtsaid mineraalse tooraine ressursse. Ta on rikas rauamaagi, boksiitide, kaali- ja kivisoolade poolest. On olemas mainimisväärseid kivisöe leiukohti. Esineb naftat.

Kivisöe üldisi tagavarasid hinnatakse 10—12 miljardile tonnile, sealhulgas on ekspluateeritavaid varusid 6—7 miljardit tonni. Domineerib madala kvaliteediga kivisüsi. Koksistuv kivisüsi ja antratsiit moodustavad umbes kolmandiku toodetavast söest. Tähtsamad kivisöebasseinid paiknevad Prantsusmaa põhja- ja kirdeosas. Põhjabassein (kivisöe varud 4—6 miljardit tonni) on Belgia söebasseini jätkuks, Lotringi (Moseli) bassein varudega 5,4 miljardit tonni kujutab endast Saari basseini lõunaserva.

Palju väikesi kivisöe leiukohti üldise varuga 1 miljard tonni asub hajusalt Keskmassiivi nõgudes.

Viimastel aastatel on avastatud uusi koksistuva kivisöe leiukohti Lons-le-Saunier's (Juura) ja Roanne'i juures varudega üle 100 miljoni tonni mõlemas.

Heaks kütuseks ja gaasitootmise tooraineks on pruunsüsi ja samuti bituumne kilt, mille varud on Prantsusmaal üsna mainimisväärsed. Kõige suuremad pruunsöebasseinid paiknevad Marseille'st põhja pool (Fuveau) ja Bordeaux'st lõunas (Hostens).

Veel hiljuti hinnati Prantsusmaa naftavarusid kokku 1 miljonile tonnile (Péchelbronni leiukoht Elsassis). Pärast Teist maailmasõda avastati Püreneede eelmäestikes mitu uut nafta- (Lacq) ja gaasileiukohta (Lacq, Saint-Marcet). Aga 1954. a. avastati Bordeaux'st 70 km edela pool Parentis's esimene suurem kõrgekvaliteetse nafta leiukoht, mille varusid hinnatakse mitmekümnele miljonile tonnile. Arvatakse, et juba lähematel aastatel rahuldab see leiukoht mitte vähem kui ühe neljandiku Prantsusmaa vedelkütuse vajadusest. Nafta otsingud jätkuvad ka riigi teistes osa-

des. Uusi leiukohti on avastatud Elsassis ja Pariisi basseinis.

Rauamaagi varudelt on Prantsusmaa maailmas ühel esikohtadest. Maagi üldvarud ulatuvad kuni 10,5 miljardi tonnini, mis sisaldavad umbes 4 miljardit tonni rauda. Rauamaagi leiukohad Lotringis on suurimad kogu Lääne-Euroopas, nendesse on koondunud põhiline osa Prantsusmaa rauavarudest. Rauamaagimaardla laiub Moseli vasakust kaldast lääne pool Nancyst kuni Luksemburgi piirini. Lotringi maagid ei ole rikkad, nad sisaldavad 30—33 protsenti rauda. Lotringi maagi madal rauasisaldus ja fosforirikkus kompenseeruvad maagikihtide paksuse ja soodsa, mittesügava asendi ning looduslike flusside olemasoluga maagis. Lotringi basseini tähtsamaks leiukohaks on Briey.

Peale Lotringi on mainimisväärseid, umbes 40-protsendilise rauasisaldusega rauamaagi leiukohti Loode-Prantsusmaal, Caeni ja Angers' linna vahel. Väiksemaid kõrgekvaliteetse rauamaagi varusid on veel Püreneedes. Prantsusmaa metallurgiatööstuse arengu esimestel etappidel mängisid peaosa Keskmassiivi rauamaagid, kuid tänapäeval on need enamikus tühjaks ammutatud.

Boksiidi varudelt on Prantsusmaa Lääne-Euroopa maade hulgas esikohal. Varusid hinnatakse 60—75 miljonile tonnile kõrge alumiiniumhapendi sisaldusega (tavaliselt 50—60%). Boksiidi leiukohad on seotud Prantsusmaa Vahemere rannikuga.

Mitmetes Prantsusmaa rajoonides esineb põlümetallide, antimoni ja teiste haruldaste metallide leiukohti. Rõhuval enamikul neist leiukohtadest on kas piiratud varude või kaevandamise raskuste tõttu praegu teisejärguline tähtsus. Suurem tähtsus on uraanimaakidel, mida leidub Keskmassiivil ja Vendées.

Mittemetalliliste maavarade hulgas paistavad silma kaali- ja kivisoola lademed. Kaalisoola leidub Elsassis, Mulhouse'i lähedal (varud üle 1 miljardi tonni); kvaliteedilt ületavad need tuntud Saksa kaalisooli. Kivisoola toodetakse Lotringis (Nancyst ida pool), Juura piirkonnas ja teistes Ida-Prantsusmaa rajoonides ning ka mereveest. Prantsusmaa on rikas mineraalveeallikate (eriti arvukalt on neid Keskmassiivil) ja ehitusmaterjalide poolest.

Kliima. Klimaatilised tingimused on Prantsusmaal väga mitmesugused. Suuremal osal riigi territooriumist formee-

rub kliima Atlandilt liikuvate õhumasside alalise mõju all ja iseloomustub üldiselt nagu mereline, mõõdukalt soe ja mõõdukalt niiske kliima. Kõige tugevamini ilmnevad merelise kliima jooned Lääne-Prantsusmaal, mis on avatud ookeanilt puhuvatele tuultele. Lõuna-Inglismaa kliimat meenutava eriti pehme ja merelise kliimaga paistab silma Bretagne. Siin on iseloomulik sombuste, tugevate tuultega päevade rohkus ja tühine vahe suviste ning talviste temperatuuride vahel. Bretagne'i lääneosas on juuli keskmine temperatuur 17°, jaanuaris 7°. Maa edelaosa kliima paistab silma kuumema ja päikesepaistelisema suve poolest. Bordeaux's on juuli keskmine temperatuur 21°, jaanuaris 6°.

Ookeani rannikult ida poole kaugenedes nõrgenevad merelise kliima jooned ning suureneb kliima kontinentaalsus. Kirde-Prantsusmaa kliima meenutab mõnevõrra Kesk-Euroopa mõõdukalt kontinentaalset kliimat, siin on rohkem päikesepaistelisi päevi, keskmiste temperatuuride aastane amplituud ulatub 20°-ni, lumi püsib 20—25 päeva. Siiski on suurema osa maa jaoks (mäed välja arvatud) iseloomulikud positiivsed talvetemperatuurid: lumikate tavaliselt puudub ja jõed ei külmu kinni. Nii on Pariisi kliima aastase sademete hulga ja suviste temperatuuride poolest väga lähedane Moskva kliimale, kuid erineb märgatavalt soojema talve poolest: jaanuari keskmine temperatuur on Moskvas —10°, Pariisis aga +2,5°.

Alpide ja Keskmassiiviga põhjatuulte eest kaitstud Vahemere rannikul esineb vahemereline kliima kuuma suve ja sooja niiske talvega.

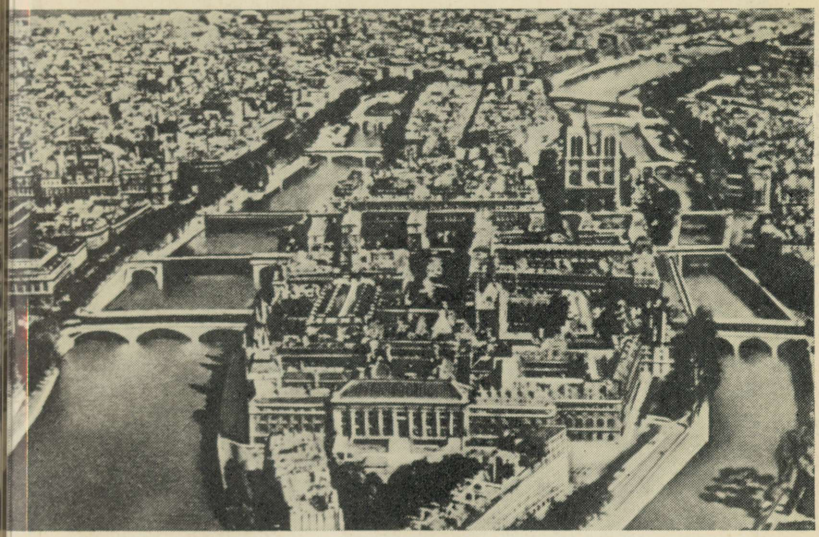
Kõige pehmema talve poolest paistab silma ranniku äärmine idaosa — Prantsuse Riviera. Nizzas on juuli keskmine temperatuur 23°, jaanuaris 8°.

Hoopis karmim on kliima Alpides, Püreneedes ja Keskmassiivil. Mägedes on iseloomulikud tugevad tuuled, sademete küllus, madalad talvetemperatuurid ja kestev lumikate.

Aastane sademete hulk suuremal osal territooriumist on 600—1000 mm. Eriti palju sademeid (kuni 2000 mm) langeb Atlandi ookeani poole pööratud mägede nõlvadel ja kõrgustikel. 600 millimeetrist vähem esineb sademeid ainult üksikutes siserajoonides, mida ümbritsevad kõrgustikud või mäed (Seine'i ja Loire'i vahel, Reini ja Rhône'i orud) ja Vahemere rannikul. Aastaaegade järgi jaotuvad sade-

Prantsusmaa ülevaatekaart

Pariisi ajalooline keskus — Cité saar

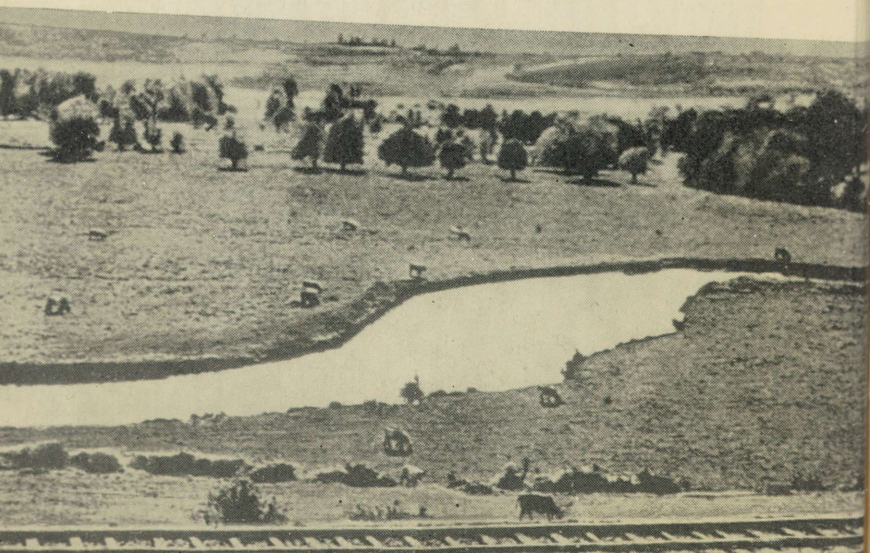
Pariis. Seine

Bocage-maastik Loode-Prantsusmaal

Eure'i jõe org Normandias

med üle kogu Prantsusmaa üsna võrdselt, ainult sügiseti esineb väike maksimum.

Jõed. Prantsusmaal on tihe ja liigestunud jõgedevõrk. Enamik jõgesid kuulub Atlandi vesikonda. Hulk jõgesid saab alguse Keskmassiivilt. Nende hulgas on Prantsusmaa kõige pikem jõgi — Loire (1010 km). Peale selle suubuvad Biskaia lahte veel Garonne (650 km) ja Dordogne, moodustades ühise estuaari, mis kannab Gironde'i nime. Prantsusmaa põhjaosa suurimaks jõeks on Seine (775 km) tähtsamate lisajõgede Marne'i ja Oise'iga. Rein ja rida suuri jõgesid kirdeosas — Schelde (Escaut), Maas (Meuse) ja Mosel (Moselle) — kuuluvad Prantsusmaale osaliselt. Vahemerre suubub ainult üks suur jõgi — Rhône (812 km) ühes suure lisajõe Saône'iga.

Seine ning teised Põhja- ja Kirde-Prantsusmaa jõed toituvad vihmaveest, nad paistavad silma rahuliku voolu ja püsivatasemelise suurveega. Need jõed on kõige soodsamad laevatamiseks. Siiski esineb juhtumeid, millal ka nemad üle kallaste tõusevad. 1910. a. jaanuaris-veebruaris tõusid Yonne, Marne ja Seine igal pool pikka aega sadanud vihmade tagajärjel üle kallaste. Pariisi rajoonis osutusid üleujutatuks suured alad. Jõge sulustavad kaldavallid ei olnud võimelised linna kaitsma, paljud tänavad kattusid veega, metroo oli üle ujutatud. Üleujutus vältas 10—12 päeva.

Märksa keerukam ja kõikuvam on Kesk- ja Lõuna-Prantsusmaa jõgede režiim. Kõige ebastabiilsema režiimi ja muutlikuma sängi poolest paistab silma Loire. Kevadel (Keskmassiivi sulavete tulva tõttu) ja sügisel (paduvihmade tagajärjel) tõuseb jõgi tormiliselt üle kallaste, kuid suvel jääb ta väga madalaks. Üleujutuste eest tuleb kaldaid kaitsta tammidega. Teisest küljest segavad kestvad madalveeperioodid laevatamist; jõgede sängid kuhjuvad täis arvukaid liivasaarekesi ja madalikke, mis allavoolu ümber paiknevad. Vähemal määral kasutatakse laevatamiseks ka ringvoolukanaleid.

Garonne ja tema vasakpoolsed lisajõed toituvad peaasjalikult Püreneede lume ja liustike sulavetest, kuid Keskmassiivilt allavoolavad tähtsamad lisajõed teevad Garonne'i režiimi sarnaseks Loire'i ebastabiilse režiimiga.

Rhône, mis saab alguse Šveitsi Alpidest, on Prantsusmaa jõgede seas kõige veerikkam. Tema keskmine vooluhulk ületab enam kui kolm korda Seine'i vooluhulga ja on

kaks korda suurem Loire'i vooluhulgast.[1] Jõgi toitub peaasjalikult liustike sulavetest ja on seetõttu kõige veerikkam suvel. Sügisel ja talvel põhjustavad Rhône'i kõrget veeseisu Saône'i ja teiste vihmavetest toituvate parempoolsete lisajõgede tulvaveed. Vaatamata veerikkusele on Rhône kärestike ja suure langu tõttu laevasõiduks vähe sobiv. Kohati ulatub voolukiirus 12—15 km-ni tunnis. Veel enne Teist maailmasõda loodi riiklik «Rhône'i Rahvuslik Kompanii», mis pidi hüdroelektrijaamade paisude kaskaadi ehitamisega jõe ümber kujundama. «Suur-Rhône'i» projekti teostamine oleks võimaldanud saada igal aastal mitte ainult suurel hulgal odavat elektrienergiat, vaid oleks muutnud ka jõe suurtele jõelaevadele sõidetavaks ja aidanud niisutada ulatuslikke maamassiive Rhône'i orus. Ent seda projekti viiakse väga aeglaselt ellu — seni on ehitatud 21 hüdroelektrijaamast ainult neli.

Suurtest hüdroenergia varudest pole rikas mitte ainult Rhône, vaid ka teised Prantsusmaa mägirajoonide jõed. Ligikaudsete arvutuste põhjal langeb Rhône'ile ja tema Alpide lisajõgedele 49%, Keskmassiivi lisajõgedele 21%, Garonne'ile ja teistele Püreneede jõgedele 14% ning Reinile ja teistele Kirde-Prantsusmaa jõgedele 11% riigi hüdroenergia ressurssidest. Palju väiksema tähtsusega (5%) on Põhja- ja Loode-Prantsusmaa energiaressursid. Jõgede energia kasutamine tänapäeva tehnika tasemel võimaldaks igal aastal saada umbes 70 miljardit kWh elektrienergiat. Praktiliselt kasutatakse ära umbes kolmandik hüdroenergia ressurssidest.

Tohutud energiavarud peituvad meretõusus, mis saavutab Prantsusmaa looderannikul kuni 10 m kõrguse. Tõusu kasutamine võimaldaks saada sadu miljardeid kilovattitunde elektrienergiat, mis oleks eriti vajalik teiste energiaallikate poolest vaestele rannikurajoonidele.

Mullastik. Geoloogilise ehituse, reljeefi ja kliima iseärasused on põhjustanud mullastiku ja taimkatte kirjususe Prantsusmaa territooriumil. Peale mõningate rajoonide, kus mullad on formeerunud kristalsetel kivimitel, lubjakividel ja liivadel, on Prantsusmaa mullad küllaltki viljakad. Suuremale osale madalikest on iseloomulikud pruunid

[1] Suuremate Prantsusmaa jõgede suudmeis on keskmine vooluhulk järgmine: Rhône 1800 m³/sek., Loire 900 m³/sek., Garonne 700 m³/sek. ja Seine 300 m³/sek.

metsamullad, levikult on märkimisväärsed ka lubjakivimitel arenenud huumus-karbonaatmullad ja leetunud pruunmullad (loodes). Mägedes domineerivad mägimetsa pruunmullad. Kestev põllumajanduslik maaharimine on väga tugevasti muutnud muldade looduslikke omadusi. Erilise viljakusega paistavad silma Põhja-Prantsusmaa madaliku pruunid metsamullad, mis on arenenud lössitaolistel liivsavidel.

Taimkate. Suur osa Prantsusmaast paikneb laialehiste lehtmetsade vööndis, tema lõunarannikule on aga omane tüüpiline Vahemeremaade nahkjalehine igihaljas taimkate. Mägirajoonides täheldatakse taimkatte vertikaalset vööndilisust.

Inimese tegevus on väga tugevasti mõjustanud looduslikku taimkatet, peaaegu kõikjal võib näha kultuuristatud ilmega maastikke. Metsad, mis kunagi katsid peaaegu kogu maa, on nüüd niitude ja põldude poolt välja tõrjutud, ainult üks viiendik riigi territooriumist on veel metsade all. Looduslike metsade suuremad massiivid on säilinud Ida-Prantsusmaa mägedes: Vogeesides, Juuras ja Savoia Alpides. Suuri pindu katavad istutatud metsad. Eriti suured merimänni istandikud on rajatud Les Landes'i liivastele kõnnumaadele Edela-Prantsusmaal.

Prantsusmaa metsad koosnevad peamiselt lehtpuuliikidest. Kirdes on maa põhjaosale tüüpilised valgepöögi, kase ja lepaga segatud pöögi- ja tammemetsad, kuna loodes valitseb niiskuselembene pöök. Tihe alusmets koosneb kanarbikust, leetpõõsast ja muust võsastikust astelpõõsa ja teiste lõunamaiste igihaljaste taimede lisanditega. Põhja-Prantsusmaal on metsad peaaegu täielikult kadunud, järele on jäänud ainult väikesi salusid ja parkmetsi. Põhja-Prantsuse madalikule on iseloomulikud põldude ja niitude (nn. *campagnes*) alla võetud lagedad tasandikud, kus puid kohtab ainult asulate ümbruses, jõgede orgudes ja jäärakute servadel.

Peaaegu kogu Loode-Prantsusmaa on metsatu, kuid sellele maa osale on iseloomulikud õunaaiad ja põlde ümbritsevad hekid madalalt põetud puudest ja põõsastest, mis piiravad vaatevälja ja loovad avaratele *campagne*'idele vastupidiselt metsase maastiku mulje. Sellist maastikku nimetatakse *bocage*'iks.

Prantsusmaa põhjaosas ja Keskmassiivil esineb rohkesti soostunud alasid ja turbarabasid. Laialdasi võsastike ja

poolpõõsastunud kanarbikupuhmastega kaetud kõnnumaid kasutatakse lammaste karjatamiseks.

Kui liikuda lõunasse, siis sedamööda, mida kuivemaks ja soojemaks muutub kliima, kaovad järk-järgult pöök ja valgepöök, sagedamini kohtab tamme lõunamaiseid liike, suurenevad kastanimetsade alad. Viimaseid on eriti palju Keskmassiivi edelanõlvadel ja Korsikal. Kastanite vilju kasutatakse söömiseks ja loomatoiduks. Keskmassiivi kõrgematele osadele on iseloomulikud pöök ja mänd, Cantali ja Puy de Dôme'i vulkaanilistel massiividel on palju nulumetsi.

Alpides ja Püreneedes ilmnevad selgesti taimkatte vertikaalvööndid. Mägede alumistel nõlvadel kuni 800 m kõrguseni kasvavad tiheda alusmetsaga tamme- ja kastanimetsad. Kõrgemal, niiskemas vööndis kasvavad pöögi- või segametsad, kohati nulu-, kuuse-, lehise- või männimetsad pukspuu, kanarbiku ja kadaka alusmetsaga. 1800—2300 m kõrgusel on taimkattel subalpiinne iseloom; siin esineb põõsasmänni rägastikke, väikseid rododendronipõõsastikke ja mahlakaid kõrge rohukasvuga niitusid. Veelgi kõrgemal asub alpi vöönd madalarohuliste niitudega, mis on hajutatud keset kivikülve, kaljusid ja lund. Alpiinsetel rohttaimedel on suured eredavärvilised õied.

Eriline iseloom on Prantsusmaa lõunaranniku ja viimast ümbritsevate mäenõlvade taimkattel. Inimese mõju looduslikku taimestiku taandumisele on osutunud siin tugevamaks kui teistes Prantsusmaa rajoonides. Looduslikud metsad igihaljastest kivi- ja korgitammedest (viimaste koorest saadakse korki), meri- ja alepo männist ning teistest väärispuuliikidest on enamasti maha raiutud või tulekahjude ja karjatamise läbi hävinud. Metsade laastamine on paljudes kohtades põhjustanud talviste vihmade ajal muldade erosiooni. Vahemere ranniku «metsikule» floorale on tüüpilised makjad ja gariigid — madalad (kuni 2 m) raskesti läbitavad tihnikud igihaljastest nahkjalehistest põõsastest (sageli lõhnavatest ja okkalistest), mitmeaastastest kuivalembestest rohttaimedest ja madalakasvulistest puudest: kivi- ja kermestammest, kadakast, mürdist, oleandrist. Rannaäärne madalik ja Rhône'i suue on täis kasvanud okasmaltsa ja pilliroogu.

Vahemere rannikule on iseloomulik kultuurtaimede rikkus: kord siin, kord seal võib näha oliivisalusid, viinamägesid ja mitmesuguseid puuviljaaedu. Rohkesti on iga liiki

troopilisi dekoratiivtaimi. Niiskuse vähesuse ja õhukeste muldade tõttu on siin siiski palju kõnnumaid. Suuri pindalasid ei kasutata põllu- ega metsamajanduses.

*

Prantsusmaa looduslikud tingimused ja rikkused on soodsad tema rahvamajanduse arendamiseks. Kuid tema varustatus mitmesuguste tööstuslike ressurssidega pole kaugeltki ühesugune. Võrreldes Inglismaa ja Saksa Föderatiivse Vabariigiga, on Prantsusmaal vähe kivisõevarusid, kuid märksa rikkamad rauamaagi, boksiidi ja hüdroenergia ressursid. Nagu need maad, nii pole ka Prantsusmaa küllaldaselt kindlustatud värviliste ja haruldaste metallidega.

Kodanlikus ajakirjanduses suurendatakse sageli Prantsusmaa energeetiliste ressursside vaesust. Seejuures vihjatakse tavaliselt varude piiratusele ja sõe madalamale kvaliteedile, võrreldes Inglismaa ja Saksa Föderatiivse Vabariigiga. Tegelikult on Prantsusmaa, kuigi tal ei ole küllaldaselt koksistuvat sütt, tervikuna energeetiliste ressurssidega täiesti rahuldavalt kindlustatud. Probleem ei seisne mitte energiaressursside nappuses, vaid selles, kuivõrd täielikult ja ratsionaalselt neid kasutatakse. Viimastel aastatel avastatud uued nafta, sõe ja uraanimaagi leiukohad annavad tunnistust sellest, et Prantsusmaa põues peitub veel palju rikkusi.

Mineraalse tooraine leiukohtade ja energiaallikate paiknemisel maa territooriumil on positiivseid ja negatiivseid külgi. Nii on teatud määral negatiivseks momendiks see, et tähtsamad sõe, rauamaagi ja kaalisoola leiukohad paiknevad riigi kirdeserval, piiri vahetus läheduses ning boksiidi ja nafta leiukohad Prantsusmaa äärmises lõunaosas. Tähtsaimate maavarade paiknemine peaasjalikult maa äärealadel raskendab rajoonidevahelisi tootmisseoseid ja muudab Prantsusmaa majanduse sõjalises mõttes veelgi tundlikumaks. Teisest küljest on Prantsusmaal palju soodsaid maavarade territoriaalseid kooslusi. Lotringis ladestuvad kõrvuti rauamaak, süsi ja soolad; edelas on boksiit mäestikujõgede odava energia läheduses. Riigi põhjaosa sütt võib edukalt täiendada lõunarajoonide hüdroenergiaga.

Prantsusmaa looduslikud tingimused on soodsad põllu-

majanduse arendamiseks. Ainult kohati kannatab põllumajandus loodes ja mägedes vegetatsiooniperioodil niiskuse ülikülluse, lõunas aga niiskuse vähesuse läbi.

Suur klimaatiline mitmekülgsus lubab kasvatada mitte ainult mõõduka, vaid ka subtroopilise vöötme taimi. Nii kultiveeritakse paljusid väärtuslikke lõunamaiseid taimi, näiteks viinamarja, suurel osal Prantsusmaa territooriumil kuni Pariisini.

Kuid mõnikord kannatavad soojalembesed taimed tugevasti talvekülmade läbi, mis toovad põllumajandusele suurt kahju. Näiteks oli väga karm ja lumerikas 1956. a. talv, millal isegi Provence'is küündis pakane —20°-ni ja ulatuslikud lumesajud halvasid elu Bordeaux's ning paljudes teistes lõunapoolsetes linnades. Sel talvel hukkus Prantsusmaal külma tõttu pool taliviljade külvidest, hävis suur osa viinamarjaistandikest ja oliivipuudest. Kuid selliseid nähtusi esineb harva.

RAHVASTIK

Prantsusmaa rahvastik, mis küünib 45,4 miljoni inimeseni (1960), kujunes kelti (gallia) ja germaani suguharude ja hõimude ning roomlaste segunemise keeruka ajaloolise protsessi tulemusena. Nimi «Prantsusmaa» («*France*») tekkis frankide, ühe germaani suguharu järgi, kes vallutas V sajandi lõpul Seine'i basseini. Prantsuse keel arenes roomlaste poolt sissetoodud ladina keele baasil. Kaasaegne prantsuse keel loetakse kuuluvaks indoeuroopa keelte romaani gruppi.

Peale põhilise elanikkonna moodustavate prantslaste elab Prantsusmaal rida hõime ja vähemusrahvusi (paar miljonit inimest), kes on säilitanud oma keelelised ja elustikulised iseärasused. Bretagne'i poolsaarel elavad bretoonid, vanade keltide järglased, kes on osaliselt säilitanud oma Walesi keltide keelega sarnase keele. Põhjas, Belgia piiri läheduses elavad flaamid, kes kõnelevad hollandi keelele lähedast murret. Edelas, Hispaania piiril elavad baskid, ürgsete Pürenee poolsaare asukate järglased, Püreneede idaserval aga kataloonlased. Korsika elanikkond kõneleb itaalia keele korsika murret. Suur osa Elsassi (ja osaliselt Kirde-Lotringi) elanikkonnast kõneleb saksa keele kohalikku murret.

Antropoloogiliselt on prantslase tüüpi raske iseloomustada. Lõuna-Prantsusmaa elanike hulgas domineerib «vahemere tüüp»: väikest kasvu, kõhnavõitu tumedajuukselised ja mustasilmsed kahvatu kollaka või oliivivärvi näoga inimesed. «Põhjamaalased» on suurelt jaolt pikakasvulised ja laiaõlgsed, nende hulgas kohtab tihti siniste või hallide silmade ja heleda nahaga blondiine. Neil on rahulikum ja tagasihoidlikum iseloom kui elavatel ja ekspansiivsetel lõunaprantslastel.

Maa materiaalse kultuuri mitmepalgelisus ilmneb ka elamutüüpide, majapidamise, rahvalaulude ja -tantsude ning talurahva riietuse erinevuses üksikute rajoonide vahel. Tõsi, käesoleval ajal kantakse nii linnades kui ka maal üle-euroopalikku linnariietust. Inimesi traditsioonilistes rahvarõivais, kaasa arvatud kõik — alates toredatest tanudest ja laiadest kübaratest peas kuni puust väljauuristatud süstataoliste pasteldeni (*sabots*) jalas, võib kohata külatänavail vaid pidupäevil. Laialdaselt levinud peakatteks on meestel baskide riietusest ülevõetud barett.

Prantsuse rahvas paistab silma oma kodumaa-armastuse, lihtsuse, aususe, külalislahkuse ja elurõõmu poolest. Prantslased hindavad viisakat käitumist, teravmeelsust, selget ja väljendusrikast kõnet, armastavad naljatada, vaielda ja lõbutseda. Need mõningad rahvusliku iseloomu jooned viivad vahel pealiskaudsel tutvumisel väärale ettekujutusele prantslaste mingist erilisest «kergemeelsusest». Tegelikult on keskmine prantslane tööarmastaja, elab tervet ja töökat elu, mis tihtilugu ei ole talle kaugeltki kerge. Vaatamata raskele tööle ei ole suur osa töötavast elanikkonnast piisavalt kindlustatud. Reaalne tunnitöö tasu on nüüd märgatavalt väiksem kui enne sõda. Umbes viiendikul prantsuse perekondadest on teenistus ametlikust elatusminimumist madalam. Paljudele prantsuse perekondadele on raskeks probleemiks korteriküsimus. On välja arvestatud, et riigis on puudu viis miljonit korterit. Prantsusmaa elamufond on väga vana, linnades on hoone keskmiseks vanuseks 80 aastat, maal veelgi enam. Vanades hoonetes puuduvad kaasaegsed mugavused ja nende seisukord halveneb üha, kuid elamufondi uuendamine kulgeb aeglaselt. Kaasaegse elamuehituse tempo juures kulub korterikriisi lahendamiseks kümneid aastaid.

Prantsusmaal on usklikke märksa vähem kui Itaalias või Hispaanias. Umbes poole rahvastikust moodustavad usk-

matud. Usklike hulgas domineerivad katoliiklased. Kuigi formaalselt kirik eraldati riigist 1906. a., jätkab vaimulikkond osa koolide oma käes hoidmist ja avaldab mõningale osale elanikkonnast tugevat mõju.

Imperialismiajastule iseloomulik rahvastiku loomuliku juurdekasvu vähenemine algas Prantsusmaal varem kui teistes maades ja jõudis siin eriti kaugele. See ei seletu mitte prantslaste mingisuguste rahvuslike iseärasuste, vaid sotsiaalse korra tegurite, iseäranis aga agraarsüsteemi eripärasustega. Prantsusmaa rahvastikus (eriti maal) on väikekodanluse osa palju suurem kui näiteks Inglismaal või Saksa Föderatiivses Vabariigis. Väikekodanlus aga, olles alaliselt laostumise ohus, püüab oma perekonna koosseisu piirata.

Teise maailmasõja eel langes sündimus niivõrd, et ta isegi ei katnud elanikkonna suremust. Seepärast võis loomuliku iibe asemel täheldada rahvastiku loomulikku kahanemist. Pärast sõda sündimus suurenes ja loomulik iive moodustas 7—8 inimest 1000 elaniku kohta aastas, mis on enam kui Suurbritannias, Saksa Föderatiivses Vabariigis ja mõningates teistes Euroopa kapitalistlikes maades. Kuid viimastel aastatel algas uuesti rahvastiku iibe vähenemine, üksikutes departemangudes ja linnades ületab aga suremus endiselt sündimuse.

Pika aja vältel oli madal sündimus rahvastiku aeglase juurdekasvu põhjuseks. XIX sajandi esimesel poolel suurenes elanike hulk Prantsusmaa praegusel territooriumil 8,2 miljoni inimese võrra, XX sajandi esimesel poolel aga ainult 1,5 miljoni võrra ja seda suurel määral sisserändamise arvel. XIX sajandi algul oli Prantsusmaa rahvaarvu poolest esimene maa Lääne-Euroopas, nüüd on ta aga taandunud Saksamaa, Suurbritannia ja Itaalia järel neljandale kohale. Vanuselise koosseisu poolest on Prantsusmaa rahvastik kõige vanemaks maailmas. Üle 60 aasta vanused inimesed moodustavad rohkem kui 16% rahvastikust, s. t. neid on niisama palju kui lapsi 9 aasta vanuseni.

Maailmasõdades kandis Prantsusmaa suuri inimkaotusi. Esimene maailmasõda tõi kaasa rahvastiku vähenemise 3 miljoni inimese võrra, Teine maailmasõda — enam kui 1,1 miljoni võrra. Sõjakaotuste tagajärjel kujunes välja naiste püsiv ülekaal: 1954. a. loendati 22,4 miljonit naist 20,6 miljoni mehe vastu.

Erinevalt Suurbritanniast, Saksamaast, Itaaliast ja teistest Euroopa kapitalistlikest maadest ei ole Prantsusmaalt kunagi täheldatud massilist väljarändamist. Vastupidi, XIX sajandi lõpust peale on ta Euroopa suurimaks sisserändamise maaks. Odava tööjõu ekspluateerimisest huvitatud Prantsusmaa valitsevad ringkonnad värbasid ammust ajast «odavaid» töölisi Ida- ja Lõuna-Euroopa mahajäänud maadest. Eriti tugevnes immigratsioon pärast Esimest maailmasõda, millal taastamistööd nõudsid suurel hulgal täiendavaid töökäsi. 1931. a. oli Prantsusmaal 2 715 000 välismaalast ja 361 000 naturaliseeritut (Prantsuse kodakondsuse vastuvõtnud välismaalast), kes kokku moodustasid 7,5 protsenti Prantsusmaa rahvastikust.

Kolmekümnendate aastate kriis ja Teine maailmasõda viis välismaalaste arvu märgatava vähenemiseni. Pärast sõda elustus tööliste sisserändamine taas, kuid vähemas ulatuses kui pärast Esimest maailmasõda, tugevasti muutus ka sisserändajate rahvuslik koosseis. Seoses rahvademokraatliku korra kehtestamisega enamikes Ida-Euroopa maades pöördusid paljud tuhanded poolakad, tšehhid ja teised nendelt maadelt päritolevad inimesed Prantsusmaalt oma kodumaale tagasi. Tööliste sisserändamine Prantsusmaale jätkub Itaaliast, Põhja-Aafrikast ja Hispaaniast. 1954. a. oli Prantsusmaal 1,5 miljonit Euroopa päritoluga välismaalast (arvestamata turiste), 1,1 miljonit naturaliseeritut ja 200 000—250 000 alžeerlast, keda formaalselt peetakse metropoli elanikeks. Välismaalaste seas oli üle poole miljoni itaallase, 290 000 hispaanlast, 270 000 poolakat, 110 000 belglast, kümneid tuhandeid sakslasi, šveitslasi ja teistest rahvustest isikuid. Välismaalastest töölisi on kõige rohkem Pariisis, Flandrias ja Lotringi tööstusrajoonides, edelas ja Vahemere rannikul. Neid kasutatakse kõige raskematel ja madalamapalgalistel töödel — söe- ja maagikaevandustes, ehitustel, keemiatehastes, eramajapidamistes (näiteks töötab 62% Prantsusmaal elavatest alžeerlastest mustatöölistena).

Isetegeva rahvastiku arv ulatus 1954. a. 18,9 miljonile inimesele: neist oli 36,4 protsenti tegev tööstuses ja ehituses, 27,6 protsenti — põllu- ja metsamajanduses ning kalapüügi alal, 14,9 protsenti — kaubanduses ja finantsalal, 9 protsenti administratiiv- ja sõjaväeteenistuses, 5,3 protsenti — transpordis ja sidealal ning 6,8 protsenti teenijate ja vabakutselistena.

Sotsiaalses suhtes on Prantsusmaa nagu ka teiste arenenud kapitalistlike maade rahvastikule iseloomulik väga väheste (mõnikümmend tuhat perekonda), kuid võimsate finants- ja tööstusmagnaatide ning hiiglasuure proletariaadi ja poolproletariaadi olemasolu. Palgatöölised moodustavad 65,6 protsenti isetegevast rahvastikust, palgalist tööjõudu kasutavad ettevõtjad 5,3 protsenti, palgatööd mittekasutavad väikeomanikud koos oma perekonnaliikmetega 29,1 protsenti (1954). Faktiliselt on proletariseerumise aste kõrgem, kui nähtub statistilistest andmetest, sest tähelepanuväärne osa maa ja linna väikeomanikest peaks kuuluma poolproletariaadi hulka.

Üle poole (56%) Prantsusmaa rahvastikust elab linnades. Enamik linnadest tekkis kauges minevikus kindlustena, kiriku-, kaubandus- või liikluskeskustena. Ajalooline minevik on tavaliselt kõige paremini jäädvustatud linnasüdametes, kus paikneb linna väljak kiriku ja raekojaga. Ümberringi on rajatud kohaliku aristokraatia majad, ärid ja ühiskondlikud asutused. Kitsaste vanaaegsete tänavakeste keskel kõrguvad feodaallosside ja kindlusevallide jäänused. Vanalinna ligidal paiknevad tööliste ja teenistujatega asustatud uued kvartalid ning tööstusettevõtted.

Oma sajanditepikkuse ajaloo vältel arenesid linnad erinevaid teid pidi ja saavutasid erinevat edu.

Leidub sadu tänapäeva majandusest vähe puudutatud vanaaegseid linnakesi, millest elu on nagu mööda voolanud. Paljud sellised linnakesed on kiratsenud ja kujutavad väikseid aleviklinnu rohkete külaelu joontega; kvartalid koosnevad aedade ja peenramaadega ümbritsetud väikestest majakestest, osa elanikest töötab põllumajanduses, linna vaade sulab kokku külamaastikuga. Nende tegevuses on peamiseks administratiivsed pisifunktsioonid ja kaupleмine ümberkaudsete talupoegade poolt kohaletoodud põllumajandussaadustega. Selliste keskuste elanikkond tihtilugu lahkub, tööotsimine viib inimesi suurlinnadesse.

Teised asulad, nagu näiteks vanad provintsikeskused Nancy, Rennes, Bordeaux, Dijon, Toulouse jt. kasvasid kapitalismiperioodil märkimisväärseteks (100 000—250 000 elanikuga) linnadeks ja ülikoolide ning suurte administratiivfunktsioonidega tööstus-, kaubandus- ja transpordikeskusteks. Endistest feodaalsetest ja krahvkondade ning hertsogkondade pealinnadest muutusid nad majandusrajoonide keskusteks. Selliseid linnu pole palju.

Teistsugune pale ja funktsioonid on vähestel uutel linnadel, mis tekkisid XIX—XX sajandil seoses tööstuse arenemisega. Põhiliselt on need mäetööstusrajoonidesse kasvanud puhttööstuslikud linnad, mis koosnevad ühetaoliste standardmajadega tööliskvartalitest. Sellised on Lotringi maagikaevurite ja metallurgide linnakesed, söekaevurite asulad Flandrias ning Keskmassiivil.

Paljud linnad spetsialiseerusid teistel majandusaladel, näiteks Marseille ja Le Havre on eelkõige meresadamad, Brest ja Metz — sõjalised tugipunktid, Nizza ja Biarritz — kuurortkeskused. Tervikuna võib enamikku Prantsusmaa linnadest arvata administratiivsete, kaubanduslike ja transpordikeskuste tüüpi kuuluvaiks.

Riigile on tüüpilised väikesed ja keskmise suurusega linnad; kõigest 24 linnas on rohkem kui 100 000 elanikku. Prantsusmaa suurlinnade hulgas paistab elanike arvu ja mitmekülgse tähtsuse poolest teravalt silma Pariis.

Suurlinnad, kus koos eeslinnadega elab üle 200 000 inimese
(1954. a. andmeil)

Linn	Elanike arv tuhandetes	
	ametlikes piirides	koos eeslinnadega
Pariis	2850	6400
Marseille	661	661
Lyon	471	650
Bordeaux	258	416
Lille	195	359
Toulouse	269	269
Roubaix	110	267
Rouen	117	246
Nizza	244	244
Nantes	223	242
Strasbourg	201	239

Pealinn koos eeslinnadega ületab elanike arvult riigi teisi linnu 8—10-kordselt, temasse on koondunud üks kuuendik kogu Prantsusmaa rahvastikust.

Suurlinnade ja tööstusrajoonide rahvastiku kasv toimub peamiselt elanike küladest lahkumise arvel. Ainuüksi aastatel 1946—1954 lahkus maarajoonidest 800 000 inimest. Madala sündimuse juures põhjustas massiline äraminek küladest maarahvastiku tugeva vähenemise ja agraarra-

joonide rahvavaeseks jäämise. Eriti tugevasti tühjenesid inimestest mägirajoonid. Mõned Lõuna-Alpide, Püreneede ja Keskmassiivi lõunaosa kantonid kaotasid sajandi jooksul kuni kolm veerandit oma elanikkonnast. Sellistes kohtades võib näha hüljatud põlde, farmide varemeid, peaaegu pooltühje külasid ja alevikeks muutunud linnu neis vaevu hingitseva eluga.

Sisemised migratsioonid tugevdasid rahvastiku paiknemise ebavõrdsust. Kuude majanduslikult enam arenenud departemangu[1], kaasa arvatud Pariis, Lyon, Marseille ja Lille, mis hõlmavad 4,8 protsenti maa territooriumist, on kontsentreerunud 28,6 protsenti elanikkonnast. Prantsusmaa rahvastiku keskmine tihedus on 82 inimest ruutkilomeetril, linnarahvastiku kõrge osatähtsusega tööstusrajoonides ulatub rahvastiku tihedus sageli 200—300 inimesele ruutkilomeetril, aga reas põllumajanduslikes departemangudes langeb see alla 30 inimese ruutkilomeetri kohta. Maapiirkondades on kõrge rahvastiku tihedus (80—100 inimest km²-l) säilinud kas rohkel hulgal töökäsi nõudvatele töömahukatele kultuuridele (köögiviljad, viinamari) spetsialiseerunud rajoonides või seal, kus põllumajandus liitub kodutööndusliku tegevuse või kalapüügiga.

Mitmesugused on ka maa-asulate tüübid. Nende ilme määravad ajalooline minevik ja agraarsuhete iseärasused, samuti aga ka maa erinevate rajoonide looduslikud tingimused. Pariisi basseinis ja kirdes domineerivad võrdlemisi suured, piki teid ja jõgesid väljavenitatud külad. Prantsusmaa ülejäänud osale on tüüpilised väikesed asulad ja talud.

Prantsuse talupoegade elamud on rajoonist olenevalt väga erinevad. Kõige enam on levinud hoone, milles ühe katuse all paiknevad eluruumid, kari ning toiduainete ja loomatoidu panipaigad. Tavaliselt on need laiad ühekorruselised avara pööninguga kivist, tellistest või puitraamistikule savist ja õlgedest ehitatud, harvemini õlgkatusega majad. Eluruumid koosnevad tihtilugu kahest toast — kaminaga köögist (mis on ka söögitoaks) ja väikesest magamistoast. Teise poole majast võtavad enda alla laut ja rehealune, kus asuvad kariloomad ja hoitakse põllutööriistu ning loomatoitu. Pööningut kasutatakse nii tera-

[1] Seine, Seine-et-Oise, Rhône, Bouches-du-Rhône, Nord ja Pas-de-Calais.

vilja ja teiste toiduainete hoiukohana kui ka kodutööndusliku töötoana. Maa lõunaosas ehitatakse talumajad sageli kahekorruselistena; all paiknevad kariloomad ja muud majandusruumid, teisel korrusel aga elutoad.

Teistsugune iseloom on maaehitustel Pariisi basseinis. Siin ehitatakse elumaja ja majandushooned eraldi. Kõige sagedamini külgnevad ehitused tihedasti üksteisega ja paiknevad ruudukujuliselt, moodustades kinnise, tuulte eest varjatud siseõue. Õue keskel asuvad kaev ja tiigike partidele. Normandias hoonestatakse õu peamiselt kolmest küljest, hoonete vahele jäetakse läbikäigud karja jaoks.

Prantsuse talupojad armastavad rohelust. Majade juures on tavaliselt väiksed aiad ja viinamäed, ilupuud ja -põõsad, mis annavad küladele veetleva ilme.

*

Haridus on Prantsusmaal küllalt kõrgel tasemel. Põhiline osa koolidest ja kõrgematest õppeasutustest kuulub haridusministeeriumi süsteemi. Umbes üks viiendik kooliõpilastest õpib erakoolides, mis kuuluvad peaasjalikult usulistele organisatsioonidele. Haridussüsteemi alglüliks on «emakoolid», mis meenutavad meie lasteaedu ja haaravad kahe kuni kuue aasta vanuseid lapsi. Algkoolis on õppeaeg 5 aastat, keskkoolis (lütseumis ja kolledžis) — 7 aastat. Keskkoolid jagunevad klassikalisteks ja reaalkoolideks. Esimestes pööratakse märkimisväärset tähelepanu vanadele keeltele (ladina ja kreeka) ning humanitaarteadustele, teistes on pearõhk «uute» keelte (inglise, saksa, hispaania), tehniliste ning loodusteaduste õppimisel. Riiklikes koolides toimub õpetamine tasuta, kuid kõrgem haridus on tegelikult kättesaadav ainult varakate klasside esindajatele, sest stipendiumid puuduvad ja kõrgemates koolides õppimisega seotud kulud on väga kõrged.

Prantsusmaal on 16 ülikooli. Neist suurimaks on Sorbonne'i ülikool Pariisis, kus õpib üle 60 000 üliõpilase (sealhulgas mitu tuhat välismaalast). Teistest pealinna kõrgematest koolidest on tuntuim *Collège de France* — üks vanimaid ülikoole, mis sajandite vältel paistis silma progressiivse teaduse keskusena. Tema lektoriteks olid Adam Mickiewicz, Claude Bernard ja paljud teised tuntud poeedid, õpetlased ja ühiskonnategelased. On huvitav teada, et sel ülikoolil ei ole alalisi õppeplaane ega pro-

gramme, ta ei anna välja diplomeid ega omista teaduslikke kraade.

Oma sajanditepikkuse ajaloo vältel on andekas prantsuse rahvas andnud palju maailmakuulsaid õpetlasi ja leidureid, selliseid nagu silmapaistev filosoof, füüsik ja matemaatik René Descartes, keemikud Lavoisier ja Berthollet, loodusteadlased Buffon ja Cuvier, astronoom Leverrier, geograaf Reclus ja geoloog Haug. Prantsusmaa andis inimkonnale plejaadi hiilgavaid arste eesotsas Louis Pasteuriga, kes avastas rõugevastase pookimise. See maa on kodumaaks mõõtude meetrisüsteemile, mis Konvendi dekreediga juba 1793. a. vastu võeti, samuti kinole, mille vennad Lumière'id sada aastat hiljem leiutasid. Loodusteaduste ajaloos oli suureks tähiseks uraani radioaktiivsuse avastamine Becquereli ja raadiumi avastamine abielupaar Curie'de poolt. Suure panuse tõid tänapäeva tuumafüüsika arengusse abikaasad Joliot-Curie'd, kes 1939. a. avastasid kunstliku radioaktiivsuse.

Prantsusmaale tõid kuulsust Bizet', Saint-Saënsi ja Gounod' ooperid, Delibes'i balletid, Berliozi, Debussy ja Raveli muusika ning Offenbachi ja Lecocq'i operetid.

Raske on üle hinnata prantsuse rahvuse panust maailmakirjandusse. Oma ajale oli tohutu tähtsus suure valgustaja François Voltaire'i tegevusel, kes ei olnud mitte ainult poeet ja kirjanik, vaid ka õpetlane, ajaloolane ja filosoof. Keda meist ei oleks nooruses köitnud Jules Verne'i ja Dumas' raamatud, kellele oleks tundmatu Hugo ja Stendhali, Balzaci ja Flaubert'i, Maupassant'i ja Zola looming? Nõukogude rahvas tunneb, armastab ja hindab teoseid, mida on kirjutanud XX sajandi progressiivsed prantsuse kirjanikud eesotsas töötajate huvide ja rahvusliku kultuuri eest väsimatute võitlejate Anatole France'i, Romain Rolland'i ja Henri Barbusse'iga.

MAJANDUS

Majanduse üldiseloomustus

Prantsusmaa on kõrgeltarenenud kapitalistlik maa, üks maailma suurriik, kellele kuulub kapitalistlike maade hulgas neljas koht tööstusliku tootmise mahu, väliskaubanduse käibe ja kapitali väljaveo poolest.

Majanduse struktuurilt kuulub Prantsusmaa industriaal-agraarmaade hulka. Tööstuses tegutseb 36,4 protsenti, põllumajanduses 27,3 protsenti isetegevast rahvastikust. Tegelikult on Prantsusmaa majanduses tööstuse ülekaal põllumajandusest palju kõrgem, kui seda nende arvude järgi otsustada võib. Kuna põllumajanduses jääb tööviljakus tugevasti maha tööviljakusest tööstuses, siis on tööstustoodangu väärtus mitu korda kõrgem. Põllumajandus annab ainult ligikaudu ühe seitsmendiku osa rahvuslikust tulust (1954. a. 14 protsenti).

„Tööstuse juhtivat osa toonitavad tööstuslike valmistoodete suur erikaal (umbes 40%) ekspordis ja tööstuslike toorainete, poolfabrikaatide ja toiduainete domineerimine impordis. Koos sellega on põllumajandus Prantsusmaal hoopis suurema tähtsuse säilitanud kui USA-s, Suurbritannias ja SFV-s, kuid tööstustoodangu mahult jääb Prantsusmaa neist maadest märgatavalt maha.

Riigi majanduses valitsevad mitukümmend pankurite ja tööstürite gruppi, kelle hulgast paljud on tihedasti välismaiste monopolidega seotud. Need on Schneideri (sõja-, metallurgia- ja masinaehitustööstus), de Vendelle'i (Lotringi metallurgia), Ratier'i (Flandria metallurgia), Péchinet' (elektrokeemia- ja elektrometallurgiatööstus), Saint-Gobaine'i (keemiatööstus), Thomson-Houstoni (elektrotehnikatööstus), Vormsi, Rotschildi ja Lazare'i pangagrupid ja mõned teised. Laialt on arenenud riiklik-monopolistlik kapitalism, mis lubab monopolidel kasutada riigiaparaati oma võimu tugevdamiseks ja rikastumiseks.

Raskeid aegu elas Prantsusmaa üle Teise maailmasõja aastatel. Sõjategevus, eriti aga Saksa okupatsiooniarmee ülalpidamine ja materiaalsete väärtuste väljavedamine Saksamaale tõid Prantsusmaa rahvamajandusele suurt kahju. Esimestel aastatel pärast maa vabastamist fašistlikust okupatsioonist saavutati tänu prantsuse tööliste jõupingutustele ja kommunistide osavõtule valitsusest Prantsusmaa majanduse taastamisel märkimisväärset edu. Reas majandusharudes saavutati kiiresti sõjaeelne tootmistase. Rahvamasside survel teostati kivisöetööstuse, suurte elektrijaamade, gaasivabrikute, pankade, kindlustusseltside, Renault' autotehaste ja mitmete teiste sõja-aastatel okupantidega koos töötanud reeturitele kuulunud ettevõtete natsionaliseerimine.

Ent alates 1947. aastast hakkas linna ja maa töötavate

hulkade tugevnevast poliitilisest aktiivsusest ning Prantsuse Kommunistliku Partei autoriteedi ja mõju kasvust hirmutatud suurkodanlus üha enam reaktsioonilisele kursile pöörduma. Kartes oma rahvast hakkasid Prantsusmaa valitsejad rahvuslikke huve reetma, et endale Ühendriikide toetust kindlustada. 1947. a. eemaldati kommunistid valitsusest. Prantsusmaa hakkas Marshalli plaani alusel «abi» saama (1948), astus Põhja-Atlandi Liitu (1949), kirjutas alla nõusolekule «Euroopa söe- ja teraseturu» loomise kohta (1953) ja niinimetatud «Pariisi kokkulepetele» 1954. a., mis aitasid kaasa Prantsusmaa õelaima vaenlase — saksa militarismi taassünnile. Lõpuks, 1957. a. võeti vastu «väikese Euroopa ühisturu» ja «Euratomi» lepingud. Selline poliitika nõrgendas Prantsusmaa majandust ja poliitilisi positsioone ning ohustas tema rahvuslikku sõltumatust.[1] Tugevnes välismaise kapitali sissetung rahvuslikku majandusse, Prantsusmaa territooriumil loodi Ameerika sõjaväebaasid. Allunud Ameerika kursile, hakkas Prantsusmaa suurendama oma relvastatud jõude, kulutades selleks üle jõu käivaid vahendeid. Tohutud sõjalised kulutused, mis moodustavad rahvuslikust eelarvest enam kui kolmandiku, laastasid riigikassat, lasusid raske kandamina rahva õlgadel, viisid välja raha väärtuse vähenemisele ja töötajate reaalpalga madaldumisele.

Kuigi viimastel aastatel leidis aset mõningate rasketööstuse harude märgatav kasv, ületas 1956. a. tööstuse kogutoodang tervikuna 1929. a. taseme ainult 33 protsendi võrra. Pärast Teist maailmasõda on tööstustoodangu mahu suurenemine seotud peaasjalikult tugevasti vananenud tööstusseadmete uuendamise, majanduse militariseerimise ja välismonopolide sissetungimisega. Suured summad kulutati energiatööstuse ja metallurgia võimsuste suurendamiseks. Kiirelt arenevad vedelkütuse tootmine ning sõja- ja keemiatööstus. Kõrvuti sellega on paljud tarbekaupu valmistavad tööstusharud seisaku olukorras. Tekstiili-, naha- ja mõned teised tööstusharud ei ole veel 1929. a. taset saavutanud.

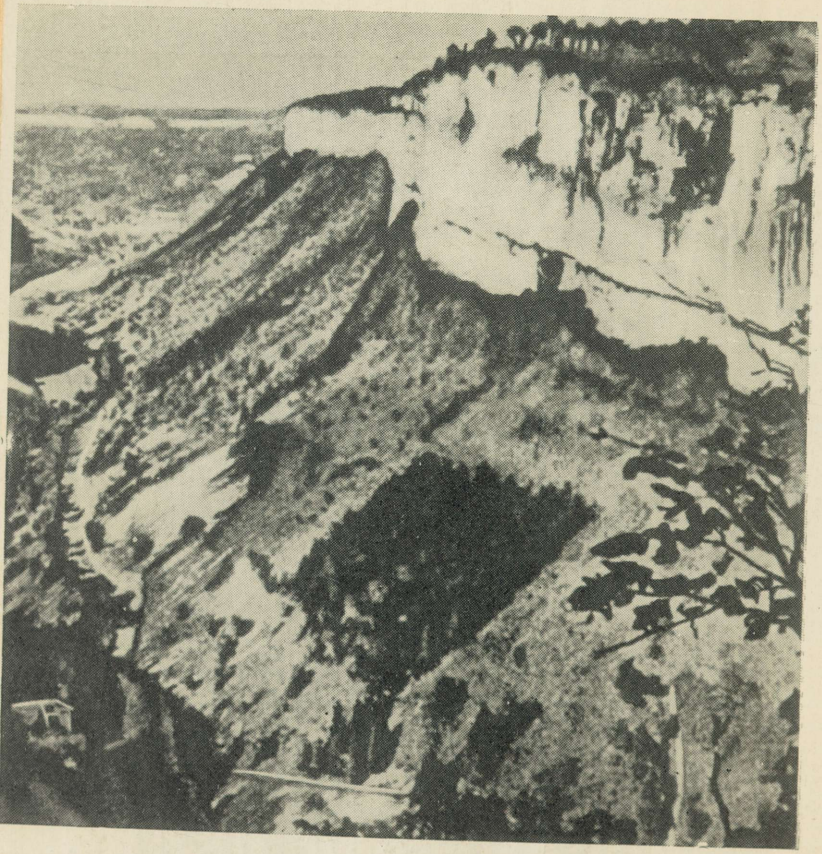
[1] 1960. a. sügisel sõlmiti Pariisi ja Bonni valitsejate vahel kokkulepe, mille kohaselt Saksa Föderatiivse Vabariigi sõjaväele (bundesveerile) loovutati saksa sõdurite väljaõppe ettekäändel mõned sõjaväebaasid (Mourmelon, Sissonne) Kirde-Prantsusmaal. Bundesveeri astumine Prantsusmaa pinnale tekitas prantsuse rahva seas suurt nördimust. *(Tõlk.)*

Püreneed

Jõeorg Savoias

Juura mäed Lons-le-Saunier'i lähedal

Kuigi Prantsusmaa on tehniliselt ja majanduse energiaga ning masinatega varustatuselt, tähtsamate masinaehituse harude arengult ja põhiliste tööstustoodangu liikide tootmiselt ühe elaniku kohta kaugel ees enamikust teistest maadest, jääb ta maha Suurbritanniast ning Saksa Föderatiivsest Vabariigist, rääkimata Ameerika Ühendriikidest.

Prantsusmaa tööstusel on ka rohkesti tugevaid külgi. Tema käsutada on kõrge kvalifikatsiooniga töölis- ja tehniline kaader. Hüdroenergeetikas, alumiiniumitööstuses, elektrometallurgias, põhikeemias ja paljudel transpordimasinate tööstuse aladel ei jää Prantsusmaa oma konkurentidest maha. Eriti kuulus on Prantsusmaa tööstus tööõu kõrget kvalifikatsiooni nõudvate mittestandardsete toodete (unikaalsed masinad, täppisaparatuur) ja peente kõrgekvaliteetsete kaupade: riide, moeasjade, veinide ja parfümeeriatarvete tootmisel.

Prantsusmaa põllumajandus rahuldab riigi vajadused põhiliste toiduainete osas. Viimastel aastatel ületab põllumajanduse kogutoodang ligikaudu 15—20 protsendi võrra sõjaeelse taseme. Prantsusmaa hakkas nisu, liha ja teisi põllumajandussaadusi välja vedama. Kuid see ei seletu nitte tootmismahu suurenemise, vaid nõudmise suhtelise vähenemisega siseturul ning valitsuse püüdega eksporti riigi maksebilansi parandamise eesmärgil suurendada.

Põllumajanduse intensiivsus ja selle tööviljakus on Prantsusmaal kõrgemad kui enamikes teistes kapitalistlikes maades, kuid oma killustatuse tõttu jääb Prantsusmaa põllumajandus kultuuride viljakuselt ja karja produktiivsuselt maha Inglismaast ja Saksa Föderatiivsest Vabariigist.

XX sajandi alguses ei avaldunud Prantsusmaa tähtsus maailma majanduses mitte niivõrd kaupade tootmises ja väljaveos kui kapitali väljaveos ja ulatuslikes koloniaalvaldustes. Need faktorid mängivad seniajani suurt osa Prantsusmaa elus. Kuigi Prantsusmaa kui rahvusvahelise võlausaldaja tähtsus langes, säilitas prantsuse imperialism oma liigkasuvõtlikud tendentsid.

Tänapäeva Prantsusmaa majanduse arengu vasturääkivus ja ebapüsivus kajastuvad üksikutes majandusharudes tegutsejate arvu suhetes. Põllumajanduses tugevasti vähenud ja tööstuses ning transpordis ligikaudu stabiilse töötajate arvu juures on XX sajandi Prantsusmaale, nagu ka

teistele imperialistlikele riikidele, iseloomulik rahvastiku mittetootvate kategooriate kasv. Kaubanduses, rahandusalal, sõjaväes, politseis ja teistes riiklikes organites tegevate, eramajapidamiste teenistuses olevate ja vabakutselistena tegutsevate isikute osa on rahvastikus kasvanud 22,7 protsendilt 1906. a. 30,7 protsendini 1954. aastal.[1]

Tööstus

Prantsusmaal on kapitali kontsentratsioon märksa kõrgem tootmise kontsentratsioonist.

Lakkamatult kulgev kapitali kontsentreerumisprotsess põhjustas tööstuse põhiliste harude koondumise väheste suurmonopolide kätesse. De Vendelle'i rühm ja Schneideri kontsern kontrollivad ligikaudu 40 protsenti terasetoodangust. Autode tootmist kontrollivad neli kompaniid. Ühekahe monopoli kätes on alumiiniumitööstus, kuullaagrite, kunstsiidi jne. tootmine. Monopolistlikud koondised valdavad sageli geograafiliselt tugevasti laialipaisatud ettevõtteid. Nii näiteks on Schneideri kontsernil tehaseid Le Creusot's, Chalon-sur-Saône'is, Le Havre'is ning samuti Lotringis, Saarimaal, Luksemburgis ja SFV-s, Péchinet' elektrokeemia- ja elektrometallurgiatrustile kuuluvad alumiiniumivabrikud Alpides ja Püreneedes, Hispaanias ja Norras.

Tootmise kontsentreerumine toimub väiksemate ettevõtete väljatõrjumise arvel suuremate poolt. Sadade tuhandete väike- ja pisiettevõtete hukkumise tagajärjel vähenes tööstusettevõtete arv ajavahemikus 1931—1947 ühe kolmandiku võrra. Hääbub traditsiooniline prantsuse kodukäsitööndusliк tootmine. Viimase 8 aasta jooksul vähenes käsitööliste poolt tehtud tööde maht kolmandiku võrra. Kuid tootmise kasvavale kontsentreerumisele vaatamata on Prantsusmaal ka praegu väikeettevõtete erikaal suur, käsitöö ja üldse väiketootmise mitmesugused vormid on laialdaselt levinud. Kõige enam on killustunud vanad tööstusharud: tekstiili-, õmblus- ja toiduainetetööstus. Uutes harudes — metallurgias, masinaehituses ja keemiatööstuses — on kõrvuti hulga väikestega olemas suhteliselt väike

[1] USA-s ja Suurbritannias on see protsess läinud veelgi kaugemale: USA-s tegutseb mittetootvates harudes 46% iseseisvast tööst elatuvat rahvastikku, Suurbritannias — 39%.

Tähtsamad maavarad ja tööstuskeskused

arv suurettevõtteid, mis annavad rõhuva osa toodangust. Nii annavad viis suurt tehast 80% riigis väljalastavatest traktoritest; kaks tehast — 55% kõigist autodest jne.

Viimase kümne aasta jooksul on tööstustoodangu kontsentratsiooni kasv seotud rasketööstuse arenguga. Veel 1921. a. hõlmas viimane märksa vähem töölisi kui tekstiili- ja õmblustööstus. Praegu töötab rasketööstuses 2,5 korda enam töölisi kui neis kahes juhtivas kergetööstuse harus. Tööstustööliste hulgas on rasketööstuses töötajate osa suurenenud 32 protsendilt 1921. a. 50,5 protsendini 1954. aastal.

Vaatamata rasketööstuse erikaalu suurenemisele erineb Prantsusmaa tööstusharude struktuur siiski seniajani Suurbritannia ja Saksa Föderatiivse Vabariigi tööstuse struktuurist rasketööstuse (välja arvatud keemiatööstus) madaldatud erikaalu poolest. Nende maadega võrreldes on Prantsusmaal kergetööstuse harudel — tekstiili-, õmblus-, naha- ja toiduainetetööstusel — palju suurem osatähtsus.

Energeetika. Prantsusmaal võib looduslike energiaressursside ja toodetava energia allikate vastastikustes suhetes tähele panna mittevastavust. Energiatoodangus on (impordi arvel) ülearu kõrge vedelkütuse osa, liigselt tõstetud sõe osa ja õigustamatult madal hüdroenergia osa, millele langeb üle poole kõigist maa energiaressurssidest. Energiatoodangus moodustab süsi 60%, naftatooted 24%, looduslik gaas 1% ja hüdroenergia ainult 15% (1958).

Sütt, mis on energiamajanduse aluseks, kasutatakse laialdaselt kütusena elektrijaamades, metallurgias (koksi) ja teistes tööstusharudes, transpordis ja elamute kütmiseks. Igal aastal kulutatakse umbes 4 miljonit tonni sütt põlevgaasi saamiseks, mille baasil toimub linnade ja tööstusettevõtete gasifitseerimine.

Söetoodang moodustab umbes 60 miljonit tonni aastas. Ligikaudu 30 miljonit tonni annab Põhja-Prantsusmaa sõebassein, 15 miljonit tonni Lotringi bassein. Peaaegu kogu ülejäänud süsi toodetakse Keskmassiivil.

Tähtsaimates leiukohtades St. Étienne'i ja Alèsi juures toodetakse aastas 3 miljoni tonni ümber.

Paljudes basseinides (sealhulgas ka Põhja-Prantsusmaal) on sõe kaevandamine raskendatud sügava ladestuse, väikese tüseduse ja sõekihtide killustatuse tõttu. Kõi-

ge soodsamad on tootmistingimused Lotringis, kus šahtid pole kuigi sügavad ja kihtide keskmine tüsedus ulatub 1,5 meetrini. Lotringis kaevandatakse vahetuse kestel peaaegu neli korda rohkem kui teistes basseinides.

Prantsusmaale ei jätku omast söest, eriti koksistuvast, ja igal aastal veetakse välismaalt, põhiliselt Ruhrist ja Saarimaalt, sisse 15 miljonit tonni tahkekütust.[1]

Kuigi nafta tootmine (1959. a. 1,6 miljonit tonni) on viimastel aastatel Prantsusmaal mitmekordselt suurenenud, ei kata ta maa vajadustest vedelkütuse järele isegi üht kümnendikku. Naftatootmise kasv toimub peaasjalikult Parentise leiukoha arvel, mille ekspluateerimise, samuti ka selles rajoonis edasiste naftaotsingute teostamise õiguse on haaranud enda kätte Ameerika naftamonopolid.

Sõjajärgsetel aastatel saavutas Prantsusmaa nafta sisseveo ja naftatöötlemistööstuse võimsuse alal ühe esikohtadest maailmas. Igal aastal veetakse maale sisse umbes 25 miljonit tonni naftat ja 0,5—0,8 miljonit tonni naftatooteid. 90—95% sisseveost toimub Lähis-Ida maadest, eriti Iraagist ja Kuveidist.

Marseille', Le Havre'i, Bordeaux' ja teiste sadamalinnade lähedusse rajatud naftadestilleerimistehased suudavad töödelda aastas üle 30 miljoni tonni naftat. Prantsusmaa on muutunud suureks naftatoodete eksportööriks (6—8 milj. t aastas). Kuid naftatöötlemise kasvu ei tule lugeda rahvusliku majanduse suureks eduks, sest Prantsusmaa veab sisse Ameerika ja Inglise kompaniide poolt toodetud naftat ja kaht kolmandikku tema naftadestilleerimistehastest kontrollib välismaine kapital. Naftatööstuse intensiivne kasv on seotud mitte üksnes naftatoodete tarbimise väga kiire suurenemisega transpordis ja tööstuses, vaid ka Prantsusmaa muutumisega Põhja-Atlandi bloki maade armeede põhiliseks kütusevarustuse baasiks. NATO relvas-

[1] Piiriäärse Saarimaa suured söevarud on üheks põhjuseks, miks prantsuse monopolid Saksamaa selle osa vastu suurt huvi tunnevad ning see on põhjustanud ägedat ja kestvat võitlust Prantsuse ja Saksa FV imperialistlike rühmituste vahel. Pärast Teist maailmasõda kehtestas prantsuse kodanlus kontrolli Saarimaa ja selle tööstuse üle, lülitades Saarimaa Prantsusmaa majandus-, valuuta- ja tollisüsteemi. Kuid Prantsusmaal ei õnnestunud kinnistada Saarimaad enda külge. 1956. a. Prantsuse—Bonni kokkuleppe põhjal ühendati Saarimaa 1. jaanuaril 1957 taas poliitiliselt Saksa Föderatiivse Vabariigiga, Prantsusmaale jäeti aga õigus kaevandada mõningatest Saarimaa kaevandustest sütt kuni 1970. aastani.

tatud jõudude teenindamiseks on Prantsusmaa territooriumile loodud suured kütuselaod, naftatoodete edasitoimetamiseks rajatakse spetsiaalne torujuhtmete võrk.

Arenevad tööd aatomienergia kasutamise alal. Pariisi lähedal, Châtilloni fordis lasti Joliot-Curie' juhtimisel 1948. a. käiku Lääne-Euroopa esimene aatomireaktor. Seejärel loodi suured teaduslikud uurimiskeskused Pariisi eeslinnas Saclay's ja Grenoble'is, Marcoule'i alevik Rhône'i alamjooksu orus on aga kujunenud «aatomilinnaks». Sinna on ehitatud kaks aatomireaktorit plutooniumi ja elektrienergia tootmiseks ja tehas uraani puhastamiseks. Esimene neist reaktoreist võimsusega 40 000 kW rakendati tööle 1956. aastal ja ta kindlustab esimese 5000 kW võimsusega eksperimentaalse aatomielektrijaama töö.

Maa kõigi elektrijaamade kindlaksmääratud võimsus on on 19 miljonit kW (sellest langeb hüdroelektrijaamadele 9,1 miljonit kW). 1958. a. toodeti 61,6 miljardit kilovatttundi elektrienergiat, sellest moodustas hüdroelektrijaamade toodang üle 50 protsendi. Prantsusmaal on umbes nelisada hüdroelektrijaama, neist kaheksateistkümnel on võimsus 100 000 kW ja enam. Üle poole hüdroenergia toodangust langeb Rhône'il ja selle Alpide lisajõgedel paiknevatele hüdroelektrijaamadele. Siin asuvad kaks suurimat Lääne-Euroopa hüdroelektrijaama — Génissiat ja Donzère-Mondragon (Bollen) võimsusega 350 000 ja 300 000 kW ning keskmise aastase toodanguga 1,6 ja 2 miljardit kilovatt-tundi. Hüdroelektrijaamade ehitamisel on prantsuse insenerid omandanud suure meisterlikkuse; paljud jaamad on ehitatud tehniliselt kõrgel tasemel. Tignes'i pais Alpides on kõige kõrgemaks (180 m) Lääne-Euroopas. Montpezat' hüdroelektrijaam (võimsus 126 000 kW) on ehitatud Sevennides kaljusüvenditesse 80 m sügavusele maapinnast. Elektrijaamade töö on automatiseeritud. Kõigest neli töölist tulevad toime suurima, Donzère-Mondragoni jaamaga.

Üle 80 protsendi soojuselektrijaamade võimsusest on koondunud Prantsusmaa põhjapoolsesse ossa — Põhja-Prantsusmaa ja Lotringi söebasseinidesse ning suurlinnadesse. Kõige võimsamad neist (üle 400 000 kW) asuvad Pariisi eeslinnades.

Prantsusmaale kuulub teaduslik-tehniline prioriteet meretõusude energia kasutamise alal. Rance'i jõe suudmes (Bretagne) alustatakse varsti maailma esimese meretõu-

suelektrijaama ehitamist, mille võimsuseks on projekteeritud 208 000 kW. Samuti on töötatud välja projekt Cotentini poolsaare (Normandia) läänerannikul asuva Mont-Saint-Micheli lahe tõusude energia kasutamiseks. Avar laht eraldatakse merest mitmekümne kilomeetri pikkuse vesiväravatega tammide süsteemiga. Tammide sisse seatakse turbiinid koguvõimsusega 3 miljonit kilovatti, mis on võimelised aastas tootma 12 miljardit kilovatt-tundi elektrienergiat.

Prantsusmaal on olemas hästiarenenud elektriülekandeliinide võrk. Kõik põhilised elektrienergia tootmis- ja tarbimisrajoonid on omavahel ühendatud 150 000—380 000 voldise pingega kaugülekandeliinide süsteemiga. Kõrgepingeliinide pikkus on (1958. a.) 21 000 kilomeetrit.

Elektriülekandevõrkude peamiseks sõlmeks on Pariis. Pealinn saab märgatava osa Alpides, Keskmassiivil ja Põhja-Prantsuse söebasseinis toodetavast elektrienergiast.

Tervikuna on Prantsusmaa majanduse energiaga varustatuse tase kõrge, kuid üksikute majandusharude vahel esineb suuri erinevusi. Kõrvuti kõrge energiaga ja elektriga varustatuse tasemega transpordis ning uutes tööstusharudes (elektrometallurgias, elektrokeemias, auto- ning lennukitööstuses) on vanade, enam killustatud ja vananenud seadmetega harudes see tase hoopis madalam. Vähe kasutatakse elektrit ka põllumajanduses.

Metallurgia. Prantsusmaal paistavad metallurgiaharude seas silma mustmetallurgia ja alumiiniumisulatus. Mustade metallide ja alumiiniumi toodangult ning alumiiniumi väljaveolt on Prantsusmaa kapitalistlikus maailmas neljandal, mustade metallide ekspordi poolest aga kolmandal kohal.

Prantsusmaa mäe- ja metallurgiatööstuse põhilised näitajad

Aastad	Söetoodang milj. t	Rauamaagi toodang milj. t	Malmi sulatamine milj. t	Terase sulatamine milj. t	Boksiiditoodang tuh. t	Alumiiniumi sulatamine tuh. t
1929	55,0	50,7	10,4	9,7	666	29
1938	48,0	33,2	6,1	6,2	683	45
1948	23,0	6,3	6,6	7,2	929	65
1953	54,7	42,4	8,7	10,6	1164	112
1957	56,8	57,8	11,9	14,1	1685	160
1958	60,1	59,4	12,0	14,6	1817	169

Suurem osa rauamaagist (90—95%) toodetakse Lotringis, ülejäänud kogus Loode-Prantsusmaal ja Püreneedes. Enam kui kolmandik maagist veetakse välja (peamiselt Saarimaale, Belgiasse ja Luksemburgi).

Vajaduse mangaani, nikli, plii ja kroomi järele kindlustab Prantsusmaa tunduval määral oma kolooniate ressursside arvel, kuid muud vajalikud metallid ja pool koksikogusest veetakse teistest riikidest sisse.

Prantsuse metallurgia annab kõrgekvaliteedilist metalli. Legeeritud ja spetsiaalsed terased moodustavad üle 10 protsendi väljasulatatud terase kaalust ja umbes 30 protsenti tema väärtusest.

Põhiline hulk metallurgiaettevõtteid on koondunud kivisöe ja rauamaagi leiukohtade lähedusse, Pariisi ja teistesse suurtesse metallitööstuse keskustesse ning samuti sadamalinnadesse. Kõige suuremate metallurgiaettevõtete hulka kuuluvad tehased Hayange'is, Hagondange'is (Lotring), Denainis (Flandria) ja Le Creusot's (Burgundia).

Mustade metallide tootmises on otsustav tähtsus Lotringil, mille arvele langeb neli viiendikku malmi- ja kaks kolmandikku terasesulatusest ning valtsmetallist. Lotringile on iseloomulikud täieliku tootmistsükliga ettevõtted — malmi sulatamisest kuni valtsimiseni. Siia on koondunud rõhuv enamik kõrg- ja bessemerahjudest, kuid suhteliselt vähe martään- ja elektriahje. Lotringi tehased lasevad põhiliselt välja toormetalli. Suur osa toodangust veetakse lõplikuks töötlemiseks Pariisi, Lille'i, Strasbourgi ja teistesse metallitööstuse keskustesse.

Tähtsuselt teine metallurgiatehaste grupp paikneb Põhja-Prantsusmaa söebasseinis. Metallisulatus tugineb siin kohalikule söele ja vanarauale, samuti ka juurdeveetavale Lotringi rauamaagile. Kohalik metallurgia erineb Lotringi metallurgiast terasesulatuse domineerimisega malmisulatuse üle ja kõrgema kvaliteediga terase poolest. Tehastele on iseloomulik kombinatsioon «teras-valtsmetall», siia on paigutatud üle poole Prantsusmaa martäänahjudest.

Kõrgekvaliteediliste teraste ja spetsiaalsete sulamite energiamahukas tootmine on koondunud odava hüdroenergia allikate lähedale — Keskmassiivile ja Savoia Alpidesse. Nendele rajoonidele on tüüpilised keskmise suurusega ja väikesed, piki jõgesid hajutatud ettevõtted; elektrometallurgia ühendub siin kitsalt spetsialiseeritud peenvaltsimisega.

Alumiiniumitööstuse arengut soodustab boksiidi leiukohtade ja suurte vee-energia allikate lähedus. Boksiiti kaevandatakse Prantsusmaa lõunaosas Vari (Brignoles'i juures) ja Hérault' departemangus. Siit suundub boksiit tehastesse, mis paiknevad Alpi jõgede orgudes, hüdroelektrijaamade läheduses, või leiab tee teistesse maadesse (Norra, Šveits jt.), kus on odavat elektrienergiat. Prantsusmaa alpiinses osas sulatatakse välja umbes 90 protsenti maa alumiiniumist.

Masinaehitus. Peamisteks, ekspordi seisukohalt tähtsateks masinaehituse harudeks on transpordimasinate tööstus ja elektrotehnika.

1959. a. lasti Prantsusmaal välja 1 283 000 autot (neljas koht maailmas), kusjuures toodetakse ja eksporditakse peaasjalikult odavaid väikese litraažiga sõiduautosid. Igal aastal suunatakse Prantsusmaalt Ameerika Ühendriikide, Belgia, Lääne-Saksamaa ja teiste maade turgudele üle 300 000 auto. Autotööstus on koondunud Pariisi rajooni, kus toodetakse üle 80 protsendi autodest.

Prantsusmaal on laialdaselt arenenud erinevat süsteemi mootorrataste, motorollerite ja jalgrataste tootmine. Neid lihtsaid ja võrdlemisi odavaid liiklusvahendeid kasutatakse ohtrasti.

Prantsusmaal on hästiarenenud laevaehitus. 1958. a. ulatus ehitatud laevade tonnaaž 430 000 tonnini. Kõige suuremad laevatehased paiknevad St. Nazaire'is, Marseille's, Le Havre'is ja Bordeaux's. Enne sõda oli Prantsusmaa eriti kuulus suurte reisilaevade ehitamise poolest. See spetsialiseerumine on mõningal määral säilinud tänapäevani, olgugi et pärast sõda suurenes kõige enam suurte tanklaevade ja muude kaubalaevade väljalase.

Suur osa Prantsusmaa laevatehastes ehitatud laevadest ehitatakse teiste maade tellimisel. Peamisteks tellijateks on Ameerika Ühendriigid ja Norra, ehitatakse laevu ka Nõukogude Liidule.

Prantsusmaa tsiviillennukite tööstus saab pärast Teist maailmasõda tunda Ameerika Ühendriikide lennukitööstuse konkurentsist tingitud raskusi. Rida lennukitehaseid on suletud. 1958. a. lasksid Prantsusmaa lennukitehased välja ainult 563 lennukit ja 809 lennukimootorit (1938. a. — 1380 lennukit ja 3800 lennukimootorit). Viimasel ajal on lennukitööstus teinud edusamme uute lennukitüüpide loomisel. Heade lennuomadustega paistab silma Prantsuse

reaktiivreisilennuk «Caravelle», mis on ette nähtud 70 reisijale. Tähtsamateks lennukiehituse keskusteks on Pariis ja Toulouse.

Prantsusmaal on mõningaid edusamme ka teistel masinaehituse aladel, näiteks uuetüübiliste elektri- ja mootorvedurite loomisel. Elektrivedur seeriast SS püstitas 1955. a. maailma kiirusrekordi — 331 kilomeetrit tunnis. Kiiresti kasvab viimastel aastatel traktoriehitus. 1957. a. lasti välja ligikaudu 93 000 traktorit.

Nõrgemini on arenenud selline tähtis masinaehituse haru nagu tööpingitööstus. Tööpinkide pargi uuendamine kulgeb suures osas impordi arvel. Elektrotehnikatööstuse harude hulgas paistab silma elektrimootorite, raadio- ja telefoniaparatuuri, elektronseadmete ja elektrimajapidamisriistade tootmine.

Keemiatööstus. Keemiatööstus on üks Prantsusmaa tööstuse kiiremini arenevaid ja väljaveo seisukohast suure tähtsusega harusid. Toorainena kasutatakse sütt, naftat ja nende töötlemisprodukte, metallurgiajäätmeid, kaali- ja kivisoolasid, fosforiite, taimeõlisid ja teisi tooraineid. Tähtsamateks harudeks on põhi- ja orgaaniline keemia (63 protsenti kõigist töötajaist), farmatseutiline keemia ja värvide tootmine. Kiiresti kasvavaks keemiatööstuse haruks on tööstuses ja transpordis laialdaselt rakendamist leidvate plastmasside tootmine. Mõningatel tootmisaladel (happed, mineraalväetised, parfümeeriakaubad) on Prantsusmaa ühel esikohtadest maailmas.

Keemiatööstusest on kolmandik koondunud Pariisi ja selle eeslinnadesse, kus kohtab kõige erinevamaid tootmisalasid — hapete ja väetiste valmistamisest kuni farmatseutilise ja parfümeeriatööstuseni. Flandrias ja Lotringis on arenenud kivisöe- ja koksikeemia; Lyoni — St. Étienne'i ja Toulouse'i rajoonis — lõhkeainete ja laskemoona ning värvide ja arstimite tootmine, Alpides — elektrokeemia, Les Landes'is — metsakeemia. Clermont-Ferrand on kummitööstuse, Elsass — kaaliväetiste tootmise, Marseille — nafta ja teiste importtoorainete töötlemisele rajatud keemiatööstuse keskuseks.

Tekstiilitööstus. Tähtsaimaks kergetööstuse haruks on tekstiilitööstus, mis koos õmblustööstusega etendas kuni Esimese maailmasõjani juhtivat osa Prantsusmaa tööstuslikus tootmises ja ekspordis. Tekstiili- ja õmblustööstuses töötab 1,1 miljonit inimest, s. o. 20 protsenti kõigist

tööstustöölistest; nende tööstusharude tooted moodustavad umbes 15 protsenti Prantsusmaa ekspordi väärtusest.

Tekstiilitööstus töötab peaaegu tervikuna juurdeveetaval toorainel. Tähtsamateks puuvillaga varustajateks on Ameerika Ühendriigid, Araabia Ühinenud Vabariik ja endised Prantsuse kolooniad[1], villa saadakse Austraaliast ja Lõuna-Aafrika Vabariigist, džuuti — Indiast.

Nii sise- kui ka välisturul ilmneva nõudmise vähenemise, välismaiste riidesortide konkurentsi ja seadmete vananemise tagajärjel on Prantsusmaa tekstiilitööstus juba palju aastaid kriisi olukorras. Eriti puudutab see puuvillase riide tööstust, mis kaotas oma traditsioonilised müügiturud Indo-Hiinas, Marokos ja teistes Aasia ja Aafrika maades. Prantsusmaa maailmakuulsusega siiditööstus on püüd peaaegu täielikult kaldunud kunstsiidi ja staapelkiu valmistamisele. Kiiresti areneb uute sünteetiliste kiudainete nailoni, rovilli ja rilsaani tootmine.

Tekstiilitööstus on koondunud kolme rajooni. Flandriasse (keskused Lille, Roubaix ja Tourcoing) on kontsentreerunud villa- ja linatööstus ning samuti suur osa puuvilla ketramisest. Siiditööstuse keskuseks on Lyon. Vogeeside nõlvadel ja Elsassis asub põhiline puuvillatööstuse rajoon (keskused Mulhouse ja Épinal).

Uued harud (kunstkiu tootmine) paiknevad Lyoni ja teiste vanade tekstiilikeskuste ümber, kus on olemas kvalifitseeritud tööjõu reserve ja tühje vabrikuruume. Õmblustööstuse keskuseks on «moelooja» Pariis.

Toiduainetetööstuse harude seas paistab silma veinitööstus. Veini tootmise alal (55—60 miljonit hektoliitrit aastas) on Prantsusmaa maailmas esikohal.

Põllumajandus

Prantsusmaa põllumajanduses domineerivad arvuliselt keskmised ja väiketalundid, kuid majanduslikult valitsevad (eriti juhtivates rajoonides) põhilist kaubatoodangu kogust andvad suurmajandid. 105 000 suurt kapitalistlikku majandit (millest igaühel on üle 50 ha maad) koondavad oma kätesse peaaegu ühe kolmandiku maast, s. o. 5,5 korda enam kui 920 000 kuni 5 ha suuruste maatükkidega väike-

[1] Peamiselt Senegaal, Mali, Elevandiluurannik ja Dahomee. *(Tõlk.)*

talundit. Üle 50 protsendi maast on 10—50 ha suuruste kulaklike majandite valduses. Väikeste ja keskmise suurusega talundite (pindalaga kuni 10 ha) arvele, mis moodustavad peaaegu kaks kolmandikku kõigist majanditest, langeb ainult kuuendik osa maast.

Faktiliselt on klassiline killustumine Prantsuse külas tugevam, kui seda näitavad maa jagunemist kajastavad arvud. Ettevõtjaist suurperemehed valdavad parimaid maid, kasutavad laialdaselt eesrindlikke majandamismeetodeid, omavad sageli isiklikke ettevõtteid põllumajandussaaduste töötlemiseks ja turustamiseks, kasutavad riigi toetust, omavad maksusoodustusi ja saavad soodsatel tingimustel krediiti ning subsiidiume. Kapitalistlikud ja kulaklikud majandid kasutavad laialdaselt palgatööd. 5,1 miljonist põllumajanduses töötavast inimesest on 1,2 miljonit palgatöölised. Peale selle elatuvad paljud väiketalupojad enam moonakatööst kui oma maalapikeste tuludest.

Väiketalundites on mahajäänud agrotehnika. Lihttalupojal puudub raha masinate ja väetiste muretsemiseks, ta on täielikus sõltuvuses suurkompaniidest ja arvukast vaheltkauplejate armeest, kes põllumajandussaadusi kokku ostavad ja töötlevad. Mõnel pool Prantsusmaal levinud talurahva kooperatiivid, mis turustavad piima, veini, juustu jt. saadusi, parandavad vähe väiketalupoegade olukorda, sest tavaliselt on kohalikud rikkad kooperatiivide juhatustesse sisse hiilinud.

Prantsusmaa talurahva nuhtluseks on partselleerimine, s. o. maa killustatus üliväikesteks, eraldiasuvateks tükikesteks. See on Prantsusmaal eksisteeriva pärimisseaduse tagajärjeks, mille järgi kõik vanemate maatükid jagatakse võrdselt pärijate vahel. Partselleerimine suurendab tootmiskulusid ja raskendab ratsionaalset majandamist.

Väiketalundite majanduslik mahajäämus avaldub nende produktiivsuses. Põhja-Prantsusmaa madaliku rajoonis, kus domineerivad suured kapitalistlikud majandid, on nisusaak 23—30 tsentnerit hektarilt ja piima väljalüps lehma kohta üle 2000 liitri aastas, kuid Lõuna-Prantsusmaal, kus enamikus rajoonides valitseb väiketalupoeglik mahajäänud majandamine, on nisu saagikus ja piima väljalüps ligikaudu kaks korda madalamad.

Väike arv suurmajandeid annab põhilise osa kaubatoodangust. 70 protsenti põllumajanduse tuludest langeb 25 protsendile majanditest; 40 000 suurmajandit toodavad nii-

sama palju teravilja kui 1,2 miljonit väiketalundit; 30 protsenti viinamarjasaagist annavad 1,4 protsenti viinamarjakasvatusmajanditest jne.

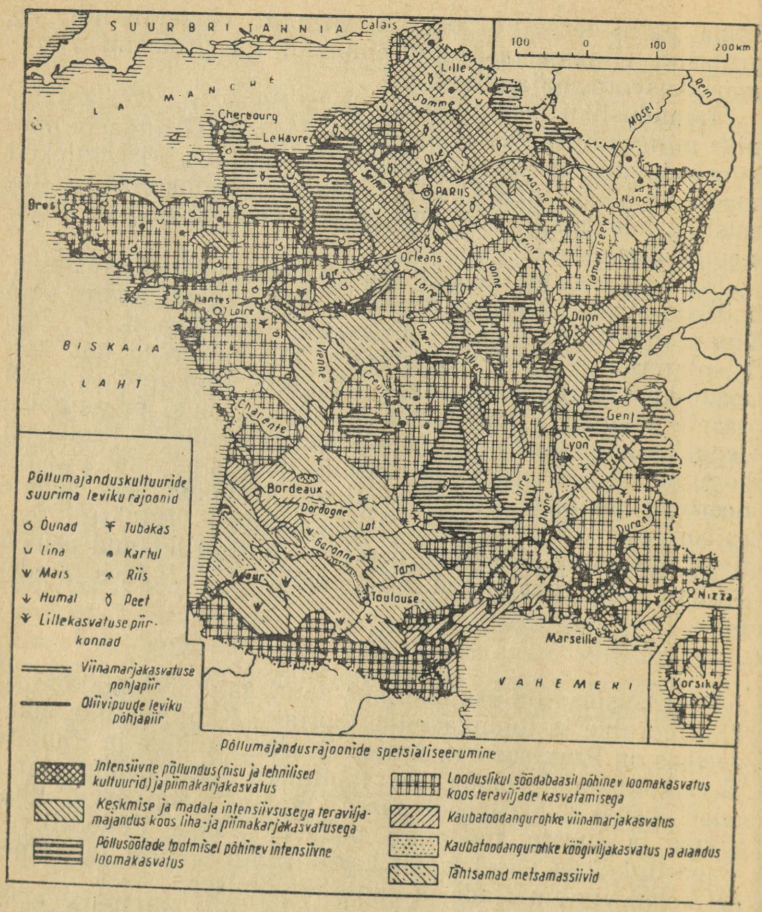
Majandusliku mahajäämuse ja nõrkuse ning väiketalunike mitmekülgse ekspluateerimise tagajärjel linna ja maa suurkodanluse poolt on töötava talurahva sissetulekud madalad. Võib tähele panna töötavate maaomanike laostumist, nende muutumist sulasteks ja maarahvastiku põgenemist linnadesse.

Talurahva maatajäämist saadab rendisuhete kasvamine, milliste alusel haritakse praegu Prantsusmaal umbes pool kogu maast. Rentnikud maksavad maaomanikele maa kasutamise eest suuri summasid, mis ulatuvad kas kolmandiku või kuni poole saagi suuruseni. Raharent on laialdaselt levinud Prantsusmaa põhjaosas, kus mõningates departemangudes haritakse sellisel alusel üle 60 protsendi kogu maast. Kui prantsuse rentnike hulgas tervikuna domineerivad puuduse pärast rentivad kehvikud, siis sellele rajoonile on tüüpilised maad kasusaamise eesmärgil rentivad ettevõtjad. Arhailine pooleterarent on levinud peaasjalikult maa mahajäänud piirkondades, eriti läänes ja edelas.

*

Prantsusmaa on üks maailma suurimaid põllumajandusliku tooraine ja toidukaupade tootjaid. Kapitalistlike maade seas on Prantsusmaa Ameerika Ühendriikide ja Kanada järel kolmandal kohal nisu tootmises, Ühendriikide järel teisel kohal suhkrupeedi saagi, lüpsilehmade arvu, liha, piima ja juustu toodangu poolest, Saksa Föderatiivse Vabariigi järel teisel kohal kartulisaagi poolest ja esimesel kohal viinamarjade ja õunte kogumises.

Viimase 50—70 aasta jooksul on maakõlvikute suhe märgatavalt muutunud. Möödunud sajandi lõpul alanud teravilja ja veini turustamise kriis ning loomakasvatusliku suuna tugevnemine põllumajanduses viisid põllupinna ja viinamarjaistanduste märgatavale vähenemisele ja vastupidi, söödakõlvikute osa suurenemisele. 1958. a. jagunes Prantsusmaa territoorium järgmiselt (sulgudes 1892. a. andmed): põllumaa 34,2% (48%), viinamäed, puuvilja- ja köögiviljaaiad 4,4% (6%), heina- ja karjamaad 23,9% (17%), metsad 20,8% (18%) ja põllumajanduslikult kasutamata või vähekasutatavad maad 16,7% (11%). Käesole-

Põllumajandus

val ajal on söödakultuuride ja heina- ning karjamaade all üle poole kogu põllumajanduslikust pinnast.

Loomakasvatus annab umbes 60 protsenti põllumajanduse tuludest. Tema juhtivaks haruks on veisekasvatus. 1958. a. oli Prantsusmaal 17,9 miljonit veist (sealhulgas 9,7 miljonit lehma), 8,6 miljonit lammast, 1,2 miljonit kitse, 8,1 miljonit siga ja 2 miljonit hobust. Arenenud on ka

linnu- ja küülikukasvatus. Veiste ja sigade arv suureneb, kuid samal ajal väheneb lammaste ja hobuste arv.

Põllumajanduse spetsialiseerumine loomakasvatusele on eriti selgelt ilmne loodes — Normandias, Bretagne'is ja Vendées. Need on rohumaaviljeluse ja heinakasvatuse piirkonnad. Normandia tõugu veised paistavad silma kõrge piimaanni ja suure lihatoodangu poolest. Eriti intensiivne iseloom on loomakasvatusel Flandrias ja Pariisi basseinis, kus see põimub tavaliselt ühte teraviljade kasvatamise ja suhkrupeedi tootmisega. Mägirajoonides domineerib kaugkarjamaadel baseeruv loomakasvatus. Piim läheb peamiselt juustu valmistamiseks. Kõige nõrgemini on loomakasvatus arenenud Prantsusmaa Vahemere-äärses osas. Siin tuleb 100 hektari põllumajanduslikult kasutatava maa kohta vähem kui 10 veist (70—80 ja enama karilooma vastu loodes). Tööloomadena kasutatakse maa põhjaosas hobuseid, lõunas — härgi.

Taimekasvatuses annavad suurimaid tulusid ühelt poolt teraviljad, teiselt poolt sellised tehnilised harud nagu viinamarjakasvatus ja köögiviljakasvatus.

1958. a. oli põllumaa struktuur järgmine: teraviljakultuurid 48%, loomasöödad 30,9%, tehnilised kultuurid ja kartul 15,4%, köögiviljad 2% ja kesa 3,7%. Nagu näha, on põllumaast umbes pool teraviljade all, millest peamiseks on nisu. Nisu hõlmab tavaliselt veerandi põllumaast ja poole teraviljade all olevast külvipinnast. Nisusaagi väärtus ületab kõigi ülejäänud teraviljakultuuride koguväärtuse.

Nisu on kõige enam levinud Atlandi-äärsete madalike vööndis, alates Belgia piirist põhjas kuni Hispaania piirini edelas.

Külvipindadelt ja saagikuselt asub teisel kohal kaer, mis on eriti levinud maa kirderajoonides, edasi järgnevad oder, rukis, mais, tatar ja riis. Viimasel ajal tõrjutakse rukis ja kaer odra ja maisi kui saagirikkamate kultuuride poolt välja.

Söödakultuuridest on kõige levinumad söödapeet, lutsern, ristik, söödakapsas ja maapirn.

Tähtsaimaks tehniliseks kultuuriks on Prantsusmaal suhkrupeet. Peedisuhkru toodangult (1,5—1,7 milj. t) on Prantsusmaa kapitalistlike riikide seas teisel kohal ning jääb ainult veidi maha Ameerika Ühendriikidest. Suhkrupeedi külvipinnad, samuti suhkruvabrikud on koondunud

Île-de-France'i, Picardie'sse ja Flandriasse, kus reas departemangudes on selle kultuuri all 10—15 protsenti ülesharitud maast. Mõningates kohtades omab küllaldast tähtsust tubaka, lina, humala ja rapsi kasvatamine.

Kartulit kultiveeritakse kõikjal, kuid eriti laialdaselt Elsassis, Keskmassiivil ja kohati looderajoonides. Suurem osa saagist läheb loomasöödaks ja piirituse tootmiseks.

Väga suur tähtsus on Prantsusmaa põllumajanduses viinamarjakasvatusel. Viinamari on oma külvipinnalt (1,4 milj. ha) nisu ja kaera järel kolmandal kohal, saagi väärtuselt jääb ta aga maha ainult nisust. Viinamarjakasvatuse piirkonna põhjapiir kulgeb La Manche'i rannikust 150—200 km lõuna pool. Enamik talundeist kasutab viinamarju koduveini valmistamiseks.

Suuremad, kaubatoodangut andvad viinamarjakasvatuse-veinivalmistamise majandid on koondunud mitmesse piirkonda. Tähtsamaks viinamarjakasvatusele spetsialiseerunud rajooniks on Languedoc, mis annab ligi 40 protsenti kogu Prantsusmaa veinitoodangust. Toodangu väärtuselt ei ole Languedoci osa veinivalmistamisel mitte nii suur, sest siin toodetakse peamiselt odavaid veine (vermutit). Välismaal suure kuulsuse omandanud kvaliteetsemad veinid tulevad Bordeaux'st (Gironde), Elsassist, Champagne'ist Burgundiast ning Loire'i orust.

Peaaegu kõikjal põllumajanduse kõrvalharuks olev aiaviljakasvatus on samal ajal põhiliseks spetsiaalalaks paljudele väikestele rajoonidele, mis varustavad juur- ja puuviljaga linnu ja tööstuskeskusi, esmajoones Pariisi.

Tähtsaimaks köögiviljakasvatuse rajooniks on Pariisi ümbrus ja Vaucluse'i madalik (Durance'i Rhône'isse suubumise kohal). Peale selle paistavad köögiviljakasvatuse poolest silma Bretagne'i poolsaare rannik ja Garonne'i ning Loire'i keskjooksu orud. Igaühel nendest rajoonidest on oma spetsialiseerumine ja oma klientuur suurlinnades. Tänu kiirele transpordile jõuavad kuskilt riigi servalt õhtul korjatud köögiviljad ja marjad juba järgmisel hommikul pealinna turgudele. Kasvatatakse peamiselt rohelisi ube ja herneid, tomateid, sibulaid, kapsaid, porgandeid ja artišokke.

Parasvööndi viljapuudest on kõige levinumad õunapuud. Eriti palju õunaaedu on loodes, kus õunu kasutatakse peamiselt õunaveini *(cidre)* valmistamiseks, mis on kohalike elanike armastatuimaks joogiks. Suure mitmekesisusega

torkab silma puuviljakasvatus Vahemere-äärses rajoonis, kus kasvatatakse aprikoose, persikuid, oliive, mandleid, tsitrusvilju jne. Kuid tervikuna kasutatakse Prantsusmaa lõunaosas ülisoodsaid võimalusi veel nõrgalt.

Prantsusmaa põllumajanduse olukord on praegusel ajal ebastabiilne. Paljudele põllumajandusharudele avaldavad mõju elanikkonna madal ostuvõime ning toiduainete ja jookide välisturgudele müümise raskused, mis on tingitud kõrgetest tootmiskuludest. Näiteks vähendatakse suhkru «ülejääkide» pärast sunduslikult suhkrupeedi külvipindu, suurte realiseerimata veinitagavarade kuhjumine viis aga selleni, et valitsus hakkas viinamägede hävitamist ergutama. Osa veini aetakse ümber tehniliseks piirituseks.

Kalandus. Kalandus etendab paljude Atlandi- ja La Manche'i-äärsete rajoonide majanduses suurt osa. Rannalähedastes vetes püütakse sardiine, makrelle ja tuunikalu, Põhja-Atlandil heeringaid ja turski. Aastane püük ületab 500 000 tonni. Tähtsamad kalasadamad on Boulogne ja Lorient.

Transport

Prantsusmaal on hästiarenenud maanteede-, raudteedening samuti veeteedevõrk. Kaks kolmandikku sisevedudest teostatakse raudteedel, mis on riigi kontrolli all. Raudteeliinide pikkus ulatub 39 500 kilomeetrini (1959. a.), millest rohkem kui 40 protsenti on kaherööpmelised. 16 protsenti raudteedest on elektrifitseeritud, nende hulgas sellised magistraalid nagu Pariis—Lyon, Pariis—Toulouse—Sète, Pariis—Bordeaux, Lille—Strasbourg. Elektri- ja mootorvedurid tõrjuvad üha rohkem välja auruvedureid. Rongid liiguvad suure kiirusega, mis mõnedel magistraalidel ületab 100 kilomeetrit tunnis.

Kõige tihedam on raudteedevõrk riigi põhjaosas, kus paiknevad maa tähtsaimad tööstusrajoonid. Kõige hõredamalt on raudteid Keskmassiivil ja teistes mägirajoonides. Vedude mahult ja veopingelt on esikohal riigi tähtsamaid tööstuskeskusi — Pariisi, Flandriat ja Lotringit — ühendavad raudteed. Neid mööda veetakse palju sütt, metalli, ehitusmaterjale ja toiduaineid. Reisijate veos on kõige suurem tähtsus raudteemagistraalidel Pariis—Lyon—Marseille ja Pariis—Bordeaux.

Üha enam kasvavat konkurentsi pakub raudteetranspordile (eriti lühimaalistel reisijate ja kauba vedudel) autotransport. Prantsusmaal on 5 miljonit autot (1959), s. o. ligikaudu iga üheksa inimese kohta üks auto. Teede kõrge kvaliteet loob rohkesti võimalusi autoliikluse ja turismi arenguks. Heakorrastatud ja hea kattega teid palistavad haljad puiestikud (plataanid, paplid, kastanid ja õunapuud). Teede ääres on rohkesti bensiinijaamu, garaaže, autoremonditöökodasid ja võõrastemaju. Mägirajoonidesse, eriti Alpidesse ja Püreneedesse rajatud autoteed on kõrge ehitustehnika musternäidisteks.

Kõik tähtsamad Prantsusmaa jõed on omavahel kanalitega ühendatud. Laevatatavate jõgede ja kanalite pikkus ulatub üle 13 000 kilomeetri, sealhulgas on 6000 kilomeetrit üle 300-tonnise kandejõuga laevadele läbitavaid veeteid. Siiski ei ole suurema osa siseveeteede majanduslik tähtsus madala läbilaskevõime ja osaliselt lüüside ning teiste ehituste vananemise tõttu suur. Keskmine liikumiskiirus veeteedel on 2—6 kilomeetrit tunnis. Veeteedele langeb ainult 10 protsenti sise-kaubaveost. Neist vedudest moodustavad kolm neljandikku ehitusmaterjalid, süsi ja vedelkütus.

Jõelaevastikku kuulub umbes 10 000 laeva kogutonnaažiga 3,6 miljonit tonni. Omal jõul liikuvad laevad moodustavad laevastikust kolmandiku. Kõik tähtsamad veeteed asuvad Põhja-Prantsusmaal. Nende peateljeks on Seine, mille garanteeritud sügavus on allpool Pariisi 3,2 m (allpool Roueni linna 8 m). Suur veosekäive on Oise'i jõel ja temast lähtuval St. Quentini kanalil. See veetee ühendab Seine'i jõe Flandriaga. Marne'i jõe ja Marne—Reini kanali kaudu on Seine ühendatud tööstusliku Lotringi ja Saarimaa söebasseiniga. Mainitud veeteedele ja nende kõrvalharudele langeb 85 protsenti jõgede ja kanalite veosekäibest. Siin paiknevad Prantsusmaa tähtsamad jõesadamad Pariis ja Strasbourg iga-aastase veosekäibega vastavalt 15—18 ja 6—8 miljonit tonni.

Juba ammu on olemas projektid mõnede veeteede rekonstrueerimiseks või ehitamiseks. Niisugusteks projektideks on Lotringi metallurgiarajooni ühendamine veeteed pidi Põhja-Prantsusmaa kivisöebasseiniga ja läbi selle Põhjamerega; Moseli kanali ehitamine, mis ühendaks Lotringit Ruhriga; Reini—Vahemere otseühenduse loomine (mööda Rhône'i, Saône'i ja kanaleid); Gironde'i Vaheme-

rega ühendava kanali moderniseerimine. Kuid enamikus ei ole taoliste projektide realiseerimisele veel asutud.

Pärast Teist maailmasõda laieneb Prantsusmaal vedelkütuse ja gaasi transportimine mööda torujuhtmeid, millest tähtsamad suunduvad mereäärsetest naftatöötlemise keskustest sisemaal asuvatesse tööstuslinnadesse. Valminud on naftajuhtmed Le Havre'ist Pariisi ja samuti Loire'i suudmest Lotringisse; ehitamisel on Marseille—Lyon—Baseli naftajuhe. Suur gaasijuhe ühendab gaasileiukohti Saint-Marcet'd ja Lacq'i, Toulouse'i ja Bordeaux'ga. Teist gaasijuhet pidi läheb koksiahjudest saadav gaas Lotringist Pariisi.

Prantsusmaa transporditeede võrgul on selgelt väljakujunenud radiaalne konfiguratsioon. Enamik tähtsamaid raudteid ja automagistraale suundub Pariisi. Pealinna viivad magistraalid paistavad silma intensiivsema ja kiirema liiklemise poolest. Pariis on samuti tähtsaimaks siseveeteede sõlmpunktiks. Sellisel liialdatud tsentraliseerimisel on nii majanduslikes kui ka muus suhtes negatiivseid külgi.

Prantsusmaa välissidemetes kuulub esikoht merekaubalaevastikule, mis koosneb rohkem kui 790 laevast kogutonnaažiga 4,3 miljonit brutoregistertonni (1959).

Enne Teist maailmasõda paistis Prantsusmaa laevastik silma ookeaniaurikute suure erikaaluga. Neile langes rohkem kui 40 protsenti tonnaažist. Prantsusmaa suurtel, kiiretel ja luksuslikel ookeanilaevadel, nagu näiteks «Normandie» (veeväljasurvega 83 000 brt), oli silmapaistev koht tähtsamatel Atlandi laevaliinidel.

Kaotanud Teise maailmasõja ajal suure osa kaubalaevastikust, pidi Prantsusmaa faktiliselt selle uuesti looma. Laevastiku koosseis muutus tunduvalt. Käesoleval ajal moodustavad kaubalaevad 48 protsenti tonnaažist, tanklaevad 35 protsenti ja reisilaevad 17 protsenti.

Prantsusmaa mereveoste käibele on väliskaubanduse koosseisust tingituna iseloomulik see, et veoseid saabub kaks korda rohkem, kui neid välja saadetakse. Mereteel väljaveetavad Prantsusmaa eksportkaubad koosnevad hoopis kergematest ja hinnalisematest artiklitest kui sisseveetavad importkaubad. Suur osa Prantsusmaa sadamatesse täislastis saabunud laevadest lahkub sealt mitteküllaldase laadungiga või tühjalt. Mereveoste käibest langeb üle poole naftale ja naftasaadustele.

TRÜ Raamatukogu

Prantsusmaa tähtsamad sadamad on Marseille, Le Havre, Rouen ja Dunkerque. Nende nelja sadama arvele langeb kaks kolmandikku käibest. Marseille'sse koondub Prantsusmaa kauba- ja reisijate vedu Vahemeremaadelt ja India ning Vaikselt ookeanilt. Le Havre on tähtsaimaks sadamaks Ameerikaga suhtlemisel. Rouen on seotud peamiselt Euroopa maadega — läbi Roueni toimub kütuse ja ehitusmaterjalide vedu Pariisi rajooni. Dunkerque'i sadam on tööstuslikule Flandriale väljapääsuks merele. Peale Marseille' on suure tähtsusega reisijateveo sadamateks veel Calais, Boulogne ja Dieppe, kustkaudu peetakse ühendust Inglismaaga. Le Havre'i ja Cherbourg'i saabuvad reisilaevad, mis kurseerivad Euroopa ja Ameerika vahel.

Tähtsamateks Prantsusmaa mereväebaasideks on Brest, Cherbourg ja Toulon.

Meresadamate veosekäive 1958. a.

Sadamad	Maha laaditud milj. t	Peale laaditud milj. t	Veosekäive	
			milj. t	protsentides kogu veosekäibest
Marseille	15,0	8,4	23,4	28,0
Le Havre	13,6	2,5	16,1	19,2
Dunkerque	5,1	3,0	8,1	9,7
Rouen	5,5	2,4	7,9	9,5
Teised sadamad	19,2	9,3	28,5	33,6
Kokku	58,4	25,6	84,0	100,0

Majanduslikud välissidemed ja turism

Rahvusvahelistel kaubanduslikel ja finantssidemetel on suurim tähtsus Prantsusmaa elus. Väliskaubanduse käibe väärtuselt on Prantsusmaa kapitalistlike maade hulgas neljandal kohal. Ekspordiks läheb ligi viiendik maa tööstustoodangust.

Pärast Teist maailmasõda muutusid oluliselt kapitali väljaveo suunad ja vormid. Varem paiknes kapital peamiselt mitmesugustesse võlgadesse (laenukapital). Nüüd püüavad prantsuse kapitalistid ise uusi ettevõtteid luua või juba tegutsevate ettevõtete aktsiate kontrollpakki oma kätte haarata. Enne sõda suundus prantsuse kapital eel-

kõige Kesk- ja Kagu-Euroopa maadesse ja Lähis-Itta. Seoses sotsialistliku leeri laienemise ja juhtivate kapitalistlike riikide vaheliste vastuolude süvenemisega vähenes kapitali rakenduspiirkond pärast sõda märgatavalt. Otsides väljapääsu majanduslikest raskustest, pööravad prantsuse monopolid erilist tähelepanu kolooniate ekspluateerimisele ning püüavad laiendada majanduslikke sidemeid Brasiilia, Pakistani ja teiste majanduslikult nõrgalt arenenud maadega. Prantsusmaa valdustele ja temast majanduslikult sõltuvate riikide arvele langeb nüüd ligi pool välismaistest kapitalimahutustest; juhtivale kohale maa väliskaubanduses tõusid Prantsuse Ühenduse riigid. Kuid ka siin kohtavad hiljutised kolonisaatorid üha rohkem raskusi seoses koloniaalorjusest hiljuti vabanenud Aafrika riikide rahvaste püüdega kätte võita ka majanduslikku sõltumatust.

Prantsusmaa väliskaubanduses arenes ammu välja sisseveo suur ülekaal väljaveo üle. Kuid enne Esimest maailmasõda kattus väliskaubanduse passiva teiste maksebilansi kirjetega, mille seas paistsid välja tulud välismaale mahutatud kapitalidest, välismaiste turistide teenindamisest ja merelaevandusest. Maailmasõdade, kriiside ja teiste majanduslike ning poliitiliste vapustuste tagajärjel vähenesid edaspidi tunduvalt tulud kõigist neist kirjetest.

Enne sõda transporditi põhiline kogus Prantsusmaale määratud veoseid kohale Prantsuse laevadel, nüüd tagab aga Prantsuse laevastik peaasjalikult ainult Prantsusmaa ja tema valduste vaheliste veoste edasitoimetamise. Umbes pool riigi meretranspordi veosekäibest langeb välismaistele laevadele, mille prahtimise eest Prantsusmaa maksab suuri summasid.

Aastail 1930—1933 aset leidnud kriisi tõttu tekkinud väliskaubanduse defitsiidi suurenemine jätkus ka pärast Teist maailmasõda. Ainuüksi aastatel 1945—1949 ületas impordi väärtus ekspordi oma rohkem kui 5 miljardi dollari võrra. Defitsiidi katmiseks kulutas Prantsusmaa tunduva osa oma kullatagavarast ja välisvaluutast. Kuid selle asemel, et kasutada suurkodanluse käes olevaid tohutuid ressursse, eelistas Prantsusmaa valitsus Ameerika Ühendriikide laenudest abi otsida. Ent säärased abinõud ainult suurendasid mitmekordselt riigi rasket rahanduslikku seisundit. Prantsusmaa väliskaubanduses jätkub passiivne mahajäämine; impordi väärtus ületab ekspordi väärtuse.

Prantsusmaa väliskaubanduse struktuur on industriaal-agraarmaale tüüpiline. Ekspordis on ülekaalus valmistooted ja poolfabrikaadid, sisseveos — toor- ja toiduained.

Prantsusmaalt eksporditavate valmistoodete hulgas eristavad peamist tähtsust kolm kaupade gruppi: metallitooted (kaasa arvatud masinad, autod ja elektriseadmed), tekstiil (riie ja valmisrõivad) ja keemiakaubad. Toorainetest ja poolfabrikaatidest on kõige suurem tähtsus mustade metallide (üle 4 milj. t. aastas), naftasaaduste (7—8 milj. t), rauamaagi (15—17 milj. t), boksiidi, alumiiniumi ja kaalisoola ekspordil. Rauamaak on ekspordis esikohal kaalult, kuid ta väärtus on tähtsusetu. Peale loetletud kaupade veetakse välja paberit, teravilja, liha, nahatooteid ja luksusesemeid.

Prantsusmaa on üheks suuremaks toornafta, kivisöe ning koksi, villa, puuvilla, värviliste metallide ja metsamaterjalide importijaks maailmas. Valmistoodete sisseveos moodustavad ligi 70 protsenti tööstus- ja transpordiseadmed (tööpingid, sisepõlemismootorid, tekstiilimasinad, elektriseadmed, peenmehaanikatooted jm.).

Nagu eespool juba märgitud, rahuldab Prantsusmaa põllumajandus elanikkonna nõudmisi põhiliste toiduainete osas. Prantsusmaa isegi ekspordib nisu, liha ja mõningate teiste põllumajandussaaduste ülejääke. Siiski ületab toiduainete sissevedu nende ekspordi; Prantsusmaa veab põhiliselt sisse teisejärgulise tähtsusega saadusi: odavaid alžeeria veine, puuvilju, köögivilju, taimeõli, teed, kohvi, kakaod jt. koloniaalkaupu.

Prantsusmaa valduste ja temast majanduslikult sõltuvate uute riikide arvele langeb umbes 40 protsenti Prantsusmaa ekspordist ja veerand impordist. Ülejäänud maadest on Prantsusmaal kõige suurema tähtsusega väliskaubanduslikud operatsioonid Saksa Föderatiivse Vabariigi, Ameerika Ühendriikide, Belgia ja Suurbritanniaga. Vastupidi passivat toovale kaubandusele dollari- ja naelsterlingivaluuta maadega annab kaubavahetus oma endiste koloniatega aktivat. Eriti suur on defitsiit kauplemisel Ameerika Ühendriikidega.

Prantsuse Ühendusse kuuluvatest maadest sisseveetavate kaupade hulgast moodustavad enam kui 80 protsenti toiduained ja joogid. Tööstuse toorainetest on olulise tähtsusega mangaani, nikli, plii, grafiidi ja fosforiitide hanked. Kuid Prantsuse Ühenduse maad annavad naftat, sütt, villa,

puuvilla ja teisi selliseid kaupu väga vähe. Tähtsamate kaubaineliikidega varustamise osas sõltub Prantsusmaa eistest suurtest imperialistlikest riikidest, esmajoones Ameerika Ühendriikidest ja tema satelliitidest. Nii seda sõltuvust kui ka väliskaubanduse üldist defitsiiti oleks võimalik tunduvalt vähendada kaubavahetuse arendamisel sotsialistliku leeri maadega, kuid Ühendriikide visal nõudmisel on Prantsusmaa kaubanduslikud suhted Nõukogude Liidu ja rahvademokraatiamaadega 1947. aastast peale katkenud. Aastatel 1953—1955 langes kõikide demokraatliku leeri maade arvele kõigest 2—3 protsenti Prantsusmaa väliskaubakäibest. Viimastel aastatel on Prantsuse valitsus võtnud ette mõningaid samme kaubanduslike sidemete laiendamiseks. Vastavalt Prantsuse—Nõukogude pikaajalisele kaubalepingule, millele kirjutati alla 1957. aastal, suurenes käive nende maade vahel märgatavalt. Prantsusmaa ekspordib Nõukogude Liitu mitmesuguseid masinaid, tööstus- ja transpordiseadmeid, valtsmetalli, riiet, keemiakaupu, kakaod ja puuvilju. Nõukogude Liidust saadetakse Prantsusmaale antratsiiti, naftat ja naftatooteid, metsamaterjale, kroomi- ja mangaanimaaki, puuvilla, karusnahku ja krabikonserve.

*

Tähtsat osa etendab Prantsusmaa elus välisturism. Prantsusmaad külastab igal aastal üle 4 miljoni välismaise turisti, kelle teenindamise tulud annavad riigile kümneid miljoneid dollareid välisvaluutat. Turism määrab paljude Prantsusmaa piirkondade välise ilme ja majandusliku olukorra, turistide teenindamisest elatub mitukümmend tuhat inimest.

Rikaste välismaalaste, eriti ameeriklaste huvireisidel on vähe ühist massilise turismiga, mida harrastavad laialdased rahvahulgad. Jõukad välismaalased ei sõida siia mitte niivõrd puhkuseks ja raviks, kui just lõbustuste ja pikantsete elamuste otsimise eesmärgil, põhjustades sellega Prantsusmaal rohkesti negatiivseid, eeskätt amoraalseid nähtusi.

Turistide teenindamine on kapitalistlikult organiseeritud majandusharu. Turismikompaniid konkureerivad ägedalt omavahel, püüdes endile igasuguste vahenditega meelitada võimalikult rohkem kliente.

Rikaste teenistuses on hulk kõikvõimalikke ja igasugust maitset rahuldavaid hotelle ja pansione, restorane ja lõbustusasutusi. Üks osa turiste eelistab «paikset» puhkust — nad veedavad hooaja ettenähtud turismikeskustes, teine osa liigub autodel mööda Prantsusmaa teid. Peale Pariisi paelub turistide erilist tähelepanu Nizza-lähedane Riviera rannik oma suurepärase maalilise looduse, tervisliku kliima ja meresuplustega. Igal aastal saabub siia 800 000—900 000 turisti, sealhulgas 300 000—400 000 välismaalast. Teisteks turistide poolt sagedamini külastatavateks paikadeks on Keskmassiivi tervisveeallikad, Pariisist mitte liiga kauge La Manche'i plaaž ja talispordibaasid Savoia Alpides. Autoturistid valivad sageli oma marsruudid piki Loire'i orgu, mööda Alpide või Püreneede mägiteid ja Provence'i rannikut.

REGIONAALSED ERINEVUSED JA LINNAD

Regionaalsete erinevuste üldjooned

Prantsusmaale on omased suured erinevused looduses, majanduses ja rahvastikus. Kõige kõrgemale arenenud majandusliku taseme poolest paistavad silma Prantsusmaa põhja- ja kirdeosad, kuhu on koondunud põhilised söe ja raua varud, viljakad maamassiivid ja riigi tähtsamad tööstusrajoonid nagu Pariis, Põhja-Prantsusmaa ja Lotring. Prantsusmaa osa, mis jääb Mulhouse—Orleans—Le Havre'i joonest põhja poole, hõlmab ligi 40 protsenti kogu riigi rahvastikust ja enam kui poole tööstuses tegevast elanikkonnast. See territooriumi osa annab kaks kolmandikku tööstustoodangust, siin toodetakse rõhuv osa söest ja rauamaagist ning sulatatakse rohkem kui 90 protsenti metallist. Ka põllumajanduslikult on see Prantsusmaa osa väga tähtis. Põhja-Prantsusmaa madaliku ja Flandria põllumajandust iseloomustab laialdane palgatööjõu kasutamine, kõrge intensiivsus ja tulukus. Paljude tähtsate kultuuride alal (nisu, suhkrupeet) on see rajoon otsustava tähtsusega. Peale selle on Pariisil koos oma ümbrusega spetsiaalne tähtsus kõrgemal määral tsentraliseeritud riigi pealinnana. Ta koondab põhilise osa riigi sisemistest ja suure osa majanduslikest välissidemetest.

Järgmisena paistab oma arengutaseme poolest silma

Prantsusmaa kaguosa, mis hõlmab umbkaudu Lotringist lõunasse ja Keskmassiivist itta jääva territooriumi. Siin on Lyon—St. Étienne'i ja Savoia Alpide tööstusrajoonid, Marseille' sadamatööstus, arenenud põllumajandus Rhône'i ja Saône'i orgudes ning karjandus Alpides ja Juura mägedes. Tervikuna on Prantsusmaa selles majandusrajoonis peamine tähtsus tööstusel, kuid võrreldes põllumajandusega ei ole selle ülekaal nii suur kui riigi põhjaosas.

Prantsusmaa ülejäänud osa on põhiliselt agraarse iseloomuga. Siia kuuluvad Keskmassiivi ja Edela-Prantsusmaa mahajäänud piirkonnad ja enamarenenud loodeosa, nis on vahepealseks alaks mainitud piirkondade ja Prantsusmaa arenenud põhjaosa vahel.

Lääne- ja Kesk-Prantsusmaa põllumajanduslike rajoonide piirides on üksikuid suuri tööstuskeskusi (Bordeaux, Toulouse, Nantes, Clermont-Ferrand) ja intensiivse spetsialiseeritud põllumajanduse laike, kuid tervikuna see majanduse suunda ei muuda. On iseloomulik, et Keskmassiiv ja riigi edelaosa, mis hõlmavad ligi 30 protsenti territooriumist, annavad kokku ainult ühe kümnendiku tööstustoodangust ja vähem kui veerandi Prantsusmaa põllumajanduslikust produktsioonist.

Pariis ja ta ümbrus

Tutvumist Prantsusmaa üksikute regioonide ja keskustega on kõige sobivam alustada Pariisi ja teda ümbritsevate Pariisi basseini osadega, Prantsusmaa tähtsamate, riigi majanduslikus ja poliitilises elus domineerivate piirkondadega.

Pariis asub Põhja-Prantsusmaa madaliku keskosas, kohal, kus Seine'i suubuvad tema kaks tähtsamat lisajõge, Marne ja Oise. See linn on sõna kõige laiemas mõistes Prantsusmaa pealinnaks. Oma olemasolu kahe tuhande aasta jooksul ta mitte ainult ei ole neelanud endasse kõike paremat ja eesrindlikumat Prantsusmaalt, vaid on sellele ka samal ajal väga palju andnud, etendades silmapaistvat osa tema ühinemises, prantsuse rahvuse kujunemises ja rahvusliku kultuuri ning kunsti arengus.

Pariisi erakordselt suurt ja mitmekülgset tähtsust Prantsusmaale illustreerivad järgmised andmed: Pariisi ja tema eeslinnadesse on koondunud 15 protsenti Prantsusmaa ela-

nikkonnast, üle 20 protsendi riigiametnikest, 22 protsenti tööstuses ja käsitöö alal töötajatest, 25 protsenti transpordis ja sides töötavatest isikutest, 25 protsenti kaubandustöötajatest ning üle 40 protsendi pankade ja teiste rahandusasutuste teenistujatest. Pariisi tähtsus ulatub rahvuslikest raamidest kaugele väljapoole. Leidub vähe linnu, millel oleks selline tähtsus kapitalistliku ühiskonna ajaloos kui Pariisil.

Pariis on Prantsusmaa poliitilise elu keskuseks. Siin asuvad valitsus, parlament ja teised riigi keskorganid. Kuid Pariis pole mitte ainult prantsuse kodanluse pealinn, vaid ka maa suur proletaarne keskus ja tema klassivastuolude peasõlm. Ühest küljest kontsentreeruvad linnas reaktsiooni peajõud, teisest küljest on ta maa progressiivsete demokraatlike jõudude toestikuks. Ammust ajast moodustab Pariisi proletariaat Prantsusmaa töölisklassi eesrindlikuma, kõige teadlikuma, üksmeelsema ja arvukama väesalga. Kapitalistlikus maailmas ei ole teist selliste kuulsusrikaste revolutsiooniliste traditsioonidega pealinna kui Pariis. Pariisi eeslinnade kitsad tänavad olid mitmeid kordi ägedate barrikaadilahingute tunnistajaks. Pariis oli aastail 1789—1794 kodanliku revolutsiooni keskuseks ja peamiseks liikumapanevaks jõuks, siin algas 1848. a. revolutsioon, mis andis tõuke revolutsioonilisele liikumisele Euroopas, siin teostas töölisklass esmakordselt proletariaadi diktatuuri loomise katse (Pariisi Kommuun 1871. a.).

Prantsusmaa pealinnas on palju rahvusvahelise proletariaadi suurte õpetajate ja juhtide K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini elu ja tegevusega seotud paiku. Selles linnas toimus 1844. a. sügisel Marxi ja Engelsi kohtumine, mis pani aluse nende suurepärasele sõprusele ja ühisele tööle. Alates 1895. aastast elas ja töötas korduvalt Pariisis Lenin. 1911. a. juhtis ta Pariisi eeslinnas Longjumeau's parteikooli, kus vene revolutsionääre relvastati revolutsiooniteooria ja võitluskogemustega.

Praegu on Pariisi koondunud Prantsuse Kommunistliku Partei põhijõud ning keskorganid ja -asutused. Siin elavad ja töötavad Maurice Thorez, Jacques Duclos ning teised rahvusliku ja rahvusvahelise kommunistliku liikumise silmapaistvad tegelased.

Suur on Pariisi osa rahvusvahelises poliitilises elus. Selles linnas võeti korduvalt vastu ülemaailmse tähtsusega otsuseid. Siin toimusid aastail 1919—1920 ja 1946—1947

rahukonverentsid ning viiakse igal aastal läbi arvukaid rahvusvahelisi istungjärke, näitusi ja kongresse.

Pariisis asuvad laialdaste välissidemetega suurimad Prantsusmaa pangad. Oma filiaalide kaudu kontrollivad Pariisi pangad Prantsusmaa, tema koloniate ja teiste sõltuvate maade majandust.

Soodsad transpordisidemed, kapitalide ja kvalifitseeritud tööjõu koondumine ning pealinna turu maht — kõik need faktorid soodustasid tööstuse arenemist Pariisis.

Praegu on Pariis Prantsusmaa suurim töötleva tööstuse keskus. Linnas ja selle eeslinnades töötab 1,3 miljonit töölist, see on ligikaudu üks viiendik Prantsusmaa tööliskonnast. Veelgi suurem on Pariisi erikaal riigi tööstustoodangu väärtuses, sest Pariisi tööstusel on kallak töömahukate ja kallite, kõrget tööjõu kvalifikatsiooni nõudvate toodete tootmisele. Väga suur tähtsus on sellel, et pealinna ja selle eeslinnadesse on koondunud Prantsusmaa tähtsaimad uurimiskeskused ja eksperimentaallaboratooriumid, kus õpitakse tundma ja täiustatakse tehnilisi uudiseid.

Pariisi tööstus on äärmiselt mitmekülgne. Siin on laialdaselt esindatud nii mitmesugused keskajast peale eksisteerivad tootmisalad (õmblustöö, tisleritöö, luksus- ja moekaupade tootmine) kui ka uued tööstusharud, nagu auto- ja lennukiehitus ning elektro- ja raadiotehnika. Linna ja eeslinnadesse on koondunud üle 25 protsendi masinaehituses, keemia-, õmblus- ja polügraafiatööstuses töötavatest prantsuse töölistest, 15—20 protsenti ehituses, naha- ja jalatsitööstuses, puidu-, klaasi-, toidu- ja maitseainetetööstuses töötavatest töölistest.

Pariisi rasketööstuse juhtivateks tööstusharudeks on transpordimasinate ehitus ja elektrotehnika. Pealinna rajoon laseb välja üle 80 protsendi riigis toodetud autodest ning umbes 60 protsenti lennukitest, traktoritest ja elektrotehnilistest toodetest. Suur tähtsus on ka paljudel teistel masinaehituse ja metallitööstuse harudel, eriti aga tööpinkide, instrumentide ning täppismehaanika ja optikatoodetel.

Uusi tööstusharusid esindavad peaasjalikult läänepoolsetes eeslinnades paiknevad suurettevõtted. Nii asuvad Boulogne-Billancourt'i eeslinnas hiiglaslikud Renault' autotehased, kus töötab 37 000 töölist. Iga 1—2 minuti järel veereb siin tehase konveierilt maha vastsest värvist särav auto.

Pariisi mitmekesises keemiatööstuses paistavad silma kummi ja kummitoodete, plastmasside, ravimite, värvainete ning foto- ja kinofilmi tootmine. Ammust ajast on maailmakuulsuse võitnud Pariisi parfümeeria.

Pealinnas on rohkesti tehaseid ja vabrikuid, mis rahuldavad Prantsusmaa elanikkonna kultuurilisi vajadusi: paberi-, polügraafia- ja kinotööstus.

Vanu tööstusharusid esindavad põhiliselt väiksed, linna enda piires paiknevad ettevõtted. Nende seast on kõige suurema tähtsuse säilitanud õmblustööstus. Rõivaste valmistamisega tegeleb üle saja tuhande inimese. Pariis annab 40 protsenti maa valmisriiete toodangust.

Rahvusvaheline kuulsus on niinimetatud «Pariisi kaupade» — kõige mitmekesisemate kunsti-, galanterii- ja juveeltoodete, reisitarvete ning turistidele mõeldud suveniiride valmistamisel. Põhiliselt esindavad neid tootmisalasid väikeettevõtted. Kümned tuhanded käsitöölised töötavad kodutööndustikes töökodades või kodus, müües oma töövilja suurkaubanduslikele monopolidele. Nende tooted paistavad silma peene kunstimaitse ning vormide ja värvide suure mitmekesisusega.

Pariisi kaubanduskäibed ületavad poole Prantsusmaa kaubanduskäivetest. Pariisi kommertsfunktsioonidele on eelkõige iseloomulik nende vahendav osa nii Prantsusmaa rajoonide vahelises kui ka nende ja välismaa vahelises kaubanduses. Kinnituseks sellele vahendamisosale on sagedased Pariisis organiseeritavad rahvusvahelised näitused ja kaubanduslikud messid.

Transpordi seisukohast võlgneb Pariisi tööstuse ja kaubanduse areng palju tänu pealinna soodsale asendile Seine'i basseini keskosas, looduslike ja ajalooliste, Prantsusmaa erinevaid osasid omavahel ja naabermaadega ühendavate liiklusteede sõlmpunktis. Pariis on rahvusvahelise tähtsusega transpordisõlm. Üksteist raudteemagistraali ühendavad pealinna Prantsusmaa kõikide rajoonide ja suuremate sadamatega. Läbi Pariisi liiklussõlme kulgevad rahvusvahelised teed, mis ühendavad Euroopa mandri riike Cherbourg'i ja Le Havre'i kaudu Põhja-Ameerikaga ning üle Nantes'i ja Bordeaux' Lõuna-Ameerika ja Lääne-Aafrikaga. Pariisi sõlme läbivate rongide liiklemiseks on linn ümbritsetud kahe ringraudteega.

Pariis on ka üks suuremaid jõesadamaid Euroopas. Hargnev jõgede ja kanalite võrk ühendab pealinna La

Manche'i, Reini, Loire'i, Saône'i ja Rhône'i sadamatega. Kõige suurem on vedude intensiivsus Pariisi ja Seine'i suudme ning Flandria vahel. Pariisi sadam koosneb arvukatest randumiskohtadest, mis asuvad nii Seine'i enda ääres, peamiselt linnast allpool, kui ka Pariisi põhjapoolseid eeslinnu läbiva St. Denis' kanali ääres.

Lennuühenduste keskusena jääb Pariis maha ainult New Yorgist ja Londonist. Pariisi Orly ja Le Bourget' lennuvälju läbib iga aasta 2—2,5 miljonit reisijat. Linnal on regulaarne õhuühendus Londoni, Rooma ja teiste Euroopa pealinnadega, paljude kohtadega Ameerikas, Aafrikas ja Aasias.

Pariis on maa teaduslik keskus ja tema kultuurielu pealinn. Siia on koondunud hulk kirjastusi ja teaduslikke asutusi ning juhtivaid Prantsusmaa kõrgemaid koole, kus õpib üle 40 protsendi prantsuse üliõpilastest.

Oma mitmesajandilise ajaloo kestel on Pariis kogunud palju kunstiaardeid. Linn on rikas huvitavate muuseumide ning ajaloo- ja arhitektuurimälestiste poolest, mis köidavad kunstisõpru kogu maailmast. Koos sellega on Pariis rikastele välismaalastele rahvusvaheliseks meelelahutuskeskuseks.

*

Tänapäeva Pariis on väga ilus linn. Maaliliselt on ta laotanud oma mitte eriti kõrgete (harva üle kuue korruse) ilusate majadega hoonestatud kvartalid Seine'i mõlemale kaldale ja jõeoru pervel asuvatele küngastele. Linn köidab tähelepanu oma arhitektuuriliste ansamblite terviklikkuse, arvukate ammuse mineviku mälestiste, ilusate ning hubaste aedade ja skvääride ning põliseid kastaneid ja plataane täisistutatud kaldapealsetega vaikse, arvukatest sildadest aheldatud Seine'i poolest.

Nagu Moskval ja Londonil, nii on ka Pariisil kodarjasringteeline põhiplaan. Linn kasvas kontsentriliselt ümber oma põlise tuuma — Cité saare, mille juurde tuleb kokku enamik tähtsamaid radiaalmagistraale. Radiaalmagistraalid on omavahel ühendatud laiade, varem linna ümbritsenud kindlusevallide asemele rajatud roheliste bulvarite ringidega.

Juba ammu kasvas Pariis oma ametlikest, põhiliselt 1859. a. kehtestatud piiridest välja. Nendes piirides on elanike arv XX sajandil olnud ligikaudu püsiv (umbes 3 mil-

jonit inimest). Faktiliselt on linn — Suur Pariis — siiski pideva hoonestuse ja ühtse tänavavõrguga veninud piki teid ja jõgesid 15—20 kilomeetrit linnapiiridest kaugemale. Pariis koos oma satelliitlinnadega ei hõlma mitte ainult tervet Seine'i departemangu, vaid ka osa Seine-et-Oise'i departemangust. Ligikaudu 6,4-miljonilise elanikkonnaga Suur Pariis hõlmab üle 1400 km² suuruse pindala.

Tänapäeval kujutab Cité saar endast omapärast vana-aja mälestiste muuseumi. Siin kerkib Victor Hugo poolt ülistatud Pariisi Jumalaema kirik, mida ehitati 1163. aastast 1320. aastani, on säilinud Kohtupalee vanad hooned ja sünge Conciergerie' vangla.

Seine'i parempoolsel kaldal linna tsentris asuvad ärikvartalid. Selles linnaosas paiknevad pangad, börs, kesturg, palju suuri kauplusi, l'Opéra ja teised juhtivad teatrid. Äritänava Rue de Rivoli ja Seine'i kaldapealse vahele jääb endise kuningalossi Louvre'i hoone, kus nüüd paikneb ülemaailmse tähtsusega muuseum rikkaliku kunstiteoste koguga, kaasa arvatud sellised šedöövrid nagu Milose Veenuse ja Samotraakia Nike raidkujud, Leonardo da Vinci «Gioconda», Michelangelo «Orjad», Tiziani «Allegooria» jt. maalid.

Seine'i vasakul kaldal paikneb Cité saare vastas kõrgemate koolide, teaduslike asutuste, kirjastuste ja raamatukaubanduse rajoon — Ladina kvartal. Siin asuvad Sorbonne, Prantsuse Akadeemia, Observatoorium, Botaanikaaed ja Pantheon, kuhu on maetud Prantsusmaa suurmehed. Siin paiknevad ka paljud valitsusasutused.

Kodanlikud kvartalid asuvad Boulogne'i metsaga piirnevas linna läänepoolses sektoris. See linnaosa on võrdlemisi noor, XIX sajandi 50—60-ndatel aastatel teostati siin suuri ümberplaneerimistöid. Palju vanu, kitsaste näotute tänavatega kvartaleid lammutati ja nende asemele rajati sirged, laiad, rohelusse uppuvad prospektid ja bulvarid. Kodanliku Pariisi keskseks paraadmagistraaliks on luksuslikest villadest, reklaami- ja transpordikompaniide juhatustest, kallitest restoranidest, kinodest ja kaubamajadest küllastatud Champs-Élysées[1]. Siin paikneb ka presi-

[1] Champs-Élysées (Elüsioni väljad) on mütoloogilise päritoluga nimi. Vana-Kreeka mütoloogias kannab Elüsiumi nime park Okeanose jõe ääres, kus langenud kangelased pärast surma alati selge taeva all õndsat elu veedavad. Champs-Élysées' ääres asub ka Élysée palee, mis 1873. aastast peale on Prantsuse presidentide residentsiks. *(Tõlk.)*

dendi palee ja suur osa saatkondi. Champs-Élysées algab ühelt maailma kaunimalt väljakult Place de la Concorde'ilt[1], mille keskel kõrgub Napoleoni poolt Egiptusest ära veetud Luksori obelisk, ja lõpeb Place de l'Étoile'il[2]. See väljak, mille keskel on grandioosne triumfikaar, õigustab oma nime, sest siit hargnevad kiirtena laiali kaksteist sirget tänavat. Champs-Élysées' lähedal Seine'i vastaskaldal tõuseb kõrgusesse kolmesajameetrine Eiffeli torn, mis ehitati 1889. a. maailmanäituse auks ja jäi kauaks ajaks kõige kõrgemaks ehitiseks maailmas. Torni kasutatakse turistidele linna näitamiseks ülalt ja ka televisioonikeskuse saatemastina. Läheduses asub kongresside ja näituste korraldamise traditsiooniline koht — Chaillot' palee.

Linna läänepoolne osa lõpeb suure Boulogne'i metsaga. Veel sada aastat tagasi oli siin põline tammemets. Nüüd on see suurepärane park üheks kodanliku Pariisi suurmaailmaelu keskpunktiks. Parki läbivad laiad alleed ja ratsutamisrajad, siin on palju järvi ja tiike, hipodroom ja zooloogiajaam.

Korduvad rekonstrueerimis- ja ümberplaneerimistööd linnas puudutasid põhiliselt kodanlikke, esinduslikke linnaosasid. Seniajani on Pariisile iseloomulikud suured kontrastid hoolikalt planeeritud uute kaasaegsete luksuslike hoonetega kodanlike kvartalite ja vanade, kõige erinevamatest ajastutest pärit arhitektuuriladestusega kitsaste kõverate tänavatega kvartalite vahel. Selliseid tänavaid kohtab sageli. Pariis on vana. On iseloomulik, et 27 protsenti linna hoonetest on ehitatud enne 1830. aastat ja ainult 10 protsenti on neljakümnest aastast nooremad.

Rikastele kesk- ja läänekvartalitele vastandlikku pilti pakuvad ida- ja põhjapoolsed linnaosad, mis on asustatud tööliste, väikeametnike ja -kaupmeestega. Siin on suur elanikkonna kuhjumus ja palju vanu, ilma kommunaalmugavusteta maju. Elamiskvartalid vahelduvad tööstusettevõtetega. Elamispinna nappus sunnib sadu tuhandeid Pariisi töötajaid elama võõrastemajades ja möbleeritud tubades või lagunemise tõttu eluohtlikeks tunnistatud majades.

Linna idapoolses osas on rohkesti Pariisi kuulsusrikka revolutsioonilise minevikuga seotud kohti. Siin asub Bastille' väljak, mis tekkis endise, rahva poolt 1789. a. revo-

---

[1] Place de la Concorde — Üksmeele väljak. *(Tõlk.)*
[2] Place de l'Étoile — Tähe väljak. *(Tõlk.)*

lutsiooni ajal purustatud kuningliku kindlusvangla kohale. Kuningavõimu sümboliks oleva Bastille' vallutamise päev — 14. juuli — muutus üheks kõige populaarsemaks prantsuse pidupäevaks. Tööliskvartalite vahel asuval Père-Lachaise'i kalmistul on «Kommunaaride Müür», mille ääres lasti maha viimased Pariisi Kommuuni kaitsjad.

Pariisi kaguosas on suur park — Vincennes'i mets. Vastandina aristokraatsele Boulogne'i metsale on see park Pariisi tööliste armastatud puhkekohaks.

Linna põhjaserval kerkib Montmartre'i kink (129 m), lumivalge Sacré-Coeuri kirik harjal. Siit avaneb linna lai panoraam. Montmartre'i kitsad keskaegsed tänavad on Pariisi kunstnike armastatud kohaks.

*

Seine'i ja Somme'i basseinides asuvad tööstus- ja põllumajanduslikud rajoonid on tihedalt seotud pealinnaga, mis avaldab nende majanduselule otsustavat mõju.

Väljaspool Pariisi on tööstuslikust seisukohast suurima tähtsusega Seine'i alamjooksu org seal asuvate Roueni ja Le Havre'iga — sadamalinnadega, mis on Pariisi basseinile peamiseks väljapääsuks merele ja suureks tööstuskoldeks.

Rouen (117 000 elanikku, eeslinnadega 246 000)[1] on Normandia ajalooline pealinn. Siin on säilinud keskaegseid arhitektuurimälestisi, Rolloni ning Richard Lõvisüdame hauamonumendid. Suurt huvi pakub XII—XVI sajandi ehitisena Roueni katedraal, mis oma peaaegu üleni arvukatest raidkujudest, sammastest, kaartest ja hiiglaakendest koosnevate seintega on üheks gootika näidiseks.

Alates XI sajandist on Rouen tuntud kalevite ja lõuendite valmistamise keskusena. Hiljem arenes linnas puuvillase riide tootmine ja praegu on Rouen koos eeslinnadega puuvillase riide kudumiselt Vogeeside tekstiilitööstuse rajooni järel riigis teisel, puuvilla ketramiselt aga Vogeeside ja Flandria järel kolmandal kohal Prantsusmaal. Teistest tööstusharudest on kõige tähelepanuväärsemad masinaehitus-, keemia-, paberi- ja toiduainetetööstus.

Sadamana on Rouen Seine'il merelaevadele kättesaada-

[1] Nagu antud juhul, nii ka edaspidi on linnade elanike arv antud 1954. a. seisuga.

vaks lõpp-punktiks ja jõelaevanduse algpunktiks. Roueni randumissildadel toimub pealinna jaoks määratud veoste ümberlaadimine merelaevadelt jõelaevadele ja raudteedele. Läbi Roueni veetakse sisse sütt, metsa ja metsamaterjale, keemilisi väetisi, värvilisi metalle ning veine; välja veetakse tööstustooteid. Rouen on seotud peamiselt Põhja- ja Balti mere sadamatega, ookeanitaguste ühenduste poolest jääb Rouen tublisti taha oma naabrist Le Havre'ist.

Teise maailmasõja ajal kannatasid Rouen ja Le Havre sõjategevuse läbi tugevamini kui teised Prantsusmaa suurlinnad. Le Havre'is oli kahjustatud kaks kolmandikku hoonetest; Rouenis olid purustatud sillad üle Seine'i ja muudetud varemeteks vanaaegsed kesklinna kvartalid. Sõjapurustusi ei ole seniajani likvideeritud.

Päris Seine'i suudme serval asuv Le Havre (140 000 elanikku) on Rouenist hoopis noorem. Ta kasvas välja XVI sajandil Ameerikaga koloniaalkaubandust pidavast sadamast. Nüüd on Prantsusmaa tähtsamaid kauba- ja reisiveosidemeid Ameerika Ühendriikide, Kanada, Ladina-Ameerika ja rea Prantsuse kolooniatega pidav Le Havre Marseille'i järel Prantsusmaa teiseks sadamaks. Nagu Rouengi teenindab Le Havre esmajoones Pariisi. Veetakse sisse naftat, puuvilla, sütt, kautšukit, värvilisi metalle, kohvi, kakaod ja vürtse. Väljaveos domineerivad masinad, riie ja teised töötleva tööstuse tooted.

Le Havre'il on hästi varustatud sadam suurte naftahoidlatega, raudbetoonist ladudega köögi- ja puuviljade jaoks, suurte laevaremonditöökodadega ning kohvi- ja puuvillabörsidega. Le Havre on esimene Prantsuse sadam, mis on laevade juhtimiseks sisustatud ranna-radiolokatsiooniseadmetega. Varem raskendasid sagedased udud laevasõitu, nüüd võivad aga laevad igasuguse ilmaga hädaohutult sadamasse sõita. Ladusalt on organiseeritud siia saabunud reisijate edasitoimetamine Pariisi. Iga kahe tunni tagant viib eriekspress reisijad pealinna.

Le Havre'i tööstus on tihedalt seotud sadama tegevusega. Le Havre'i naftatöötlemistehased jäävad oma võimsuselt maha ainult Marseille' tehastest. Siin on olemas ka suuri laevaehituse ja sõjatööstuse ettevõtteid.

Muldade viljakus, Pariisi turu lähedus ja transpordisidemete soodsus — kõik see võimaldab Pariisi rajooni põllumajanduse tugevat arengut. Juhtivateks kultuurideks on nisu ja suhkrupeet. Nende kasvatamine on ühendatud laial-

dasele söödakultuuride ja suhkrupeedi töötlemisjäätmete kasutamisele rajatud laudaviisilise loomakasvatusega.

Domineerivad ulatuslikult palgatööjõudu, rendimaad, masinaid ja väetisi kasutavad kõrge kaubalisuse ja tulukusega suurmajandid. Seine-et-Oise'i ja Seine-et-Marne'i departemangudes on pool kogu maast peremeeste, enam kui 100 ha suuruste maatükkidega ettevõtjate käes. Suurperemehed on tavaliselt tihedalt seotud põllumajandussaadusi töötlevate ettevõtetega, nagu suhkruvabrikute, veskite ja meiereidega.

Mõjuka mulje jätavad suurmaaomanike mõisad, mis koosnevad ruuduna laiali asetatud headest kahekorruselistest tellis- või kiviehitustest. Peale elumaja on farmis kümnete veistega laudad ja tallid, sadade sigade ja kanadega sigalad ja lindlad, rehealune, mitu aita ja masinakuuri. Kõrval kerkivad silotornid ja suhkruvabrikute korstnad. Moonakad elavad lautade või aitade juurde ehitatud tubades või juurdeehitistes.

Pariisi rajooni mitmesugustes osades on põllumajanduse suunal omad varjundid. Pealinna ümber ja Seine'i orus on palju pindalalt väikseid, kuid üliintensiivseid linnalähist tüüpi juurviljakasvatuse, puuvilja- ja marjakasvatuse ning lillekasvatuse majandeid. Pariisist edelas paikneb Seine'i ja Loire'i vahel Beauce'i lavamaa — üks kõige kuivemaid ja tasasemaid Prantsusmaa piirkondi. Mullakihi all asetsevad lubjakivid, mis kiiresti lasevad läbi vihmavee. Vihma on siin vähe ja pinnaseveed peaaegu puuduvad. Elanikkond on grupeerunud suurteks küladeks, mis koonduvad 60—90 m sügavuseni ulatuvate kaevude ümber. Beauce'i platoo on tõeline nisu kuningriik, viimane domineerib siin teiste kultuuride üle tugevamini kui üheski teises Prantsusmaa paigas.

Pariisist kagu pool asub niiskem ja maastikult mitmekülgsem Brie' piirkond, kus piimakarjakasvatus liitub teraviljakultuuride viljelemise, juurviljakasvatuse ja aianduse sega.

Pealinnast ida pool paikneb Champagne — looduslikult ja majanduslikult suhteliselt vaene ja hõredalt asustatud Põhja-Prantsusmaa madaliku osa. Champagne'is on põhiliselt õhukeste muldadega kaetud vett läbilaskvad kriidikivimid ja ta jätab kuiva, kidura taimkattega tasandiku mulje, kus põllud vahelduvad kõnnumaade ja metsadega. Kõnnumaid kasutatakse nii lambakarjamaadena kui ka

sõjaliste õppuste ja manöövrite polügoonina. Pärast sõda lubas keemiliste väetiste laialdane kasutamine kohati mullastikku parandada ja künnimaid suurendada.

Asulad, põllud ja niidud on koondunud jõgede orgudesse. Île de France'i kuestade[1] päikese poolt hästi soojendatavatel kagunõlvadel asuvad viinamäed, mille saak läheb šampanja valmistamiseks. Viinamarju kasvatatakse väikestes talumajandites, kuid veini tootmise ja turustamisega tegelevad Reimsi ja Épernay linnas asuvad suurfirmad. Firmadele kuuluvad lubjakividesse raiutud veinikeldrid ulatuvad mitmete kilomeetriteni.

Champagne'i tähtsaimaks keskuseks on Reimsi linn (121 000 elanikku), mis keskajal oli kuulus oma aastalaatade ja kalevite poolest, nüüd aga on suur veinitootmise ja veinikaubanduse keskus. Linna uhkuseks on suurepärane gooti katedraal, mille esimene kivi pandi paika 1211. aastal. Selles katedraalis krooniti varem Prantsuse kuningaid.

Ajaloolise Champagne'i äärmisse põhjaosse arvatakse sisse Ardennide läänepoolne serv. Siin, Belgia piiri lähedal asub väike linnake ja piirikindlus Sedan, mis sai ajaloos tuntuks Napoleon III Prantsuse armee kapituleerimisega Prantsuse-Preisi sõjas 1870. a. sügisel. Sedani katastroof tõi lähemale Prantsuse keisririigi krahhi ja vabariigi väljakuulutamise Prantsusmaal. Mõlema maailmasõja ajal toimus Sedani lähedal veriseid lahinguid.

Pariisist põhja pool Somme'i jõgikonnas asub Picardie — madal, viljaka pinnasega lavamaa. See on põllumajanduslik rajoon, mis paistab silma kõrge üleskündmise astme ja külvikorras nisu ning suhkrupeedi domineerimise poolest. Picardie' pealinn Amiens on tähtis transpordisõlm ja mainimisväärne tekstiilitööstuse keskus.

Pariisi ümber on säilinud mitu suurt vana metsamassiivi, mida nüüd kasutatakse jalutus- ja puhkepaikadena. Neist paljudel on ajalooliselt rikas minevik. Kõige laiemalt on tuntud Fontainebleau' mets, mis laiub Seine'i mõlemal kaldal ligikaudu 60 kilomeetrit pealinnast lõuna pool. Tema pindala on üle 30 000 hektari. Puude ja põõsaste suur mitmekülgsus, reljeefi liigestatus, lubjakivikaljude avamused, väiksed järved ja sood ning rikas fauna — kõik

[1] Kuestad — asümmeetrilise läbilõikega küngaste ahelikud, mis laskuvad ühest küljest lauge, teisest küljest järsu nõlvakuna. *(Tõlk.)*

need teevad metsa väga maaliliseks ja mitmepalgeliseks. See oli tavaliseks jalutus- ja jahipidamispaigaks Prantsusmaa kuningatele, kellede jaoks ehitati XVI—XVII sajandil keset Fontainebleau' metsa loss, mis kujutab endast lilleaedadest ja parkidest ümbritsetud vanaaegsete hoonete tervet kompleksi. See loss oli Napoleon I armastatud viibimispaigaks, siin võttis ta vastu rohkesti otsuseid, mis võimaldasid tal oma võimu kindlustada, siin kirjutas ta 1814. a. alla troonist loobumise aktile ja jättis paraadfassaadiesisel väljakul jumalaga vana kaardiväe jäänustega. Hiljem oli Fontainebleau Prantsuse presidentide residentsiks, nüüd aga paikneb siin Põhja-Atlandi Liidu staap. Koos faunaga säilitatakse osa metsast looduskaitsealana.

Flandria

Prantsusmaa äärmises põhjaosas Belgia piiri ääres laiuvad madalad lausikud Flandria tasandikud. Siin paikneb Nord'i ja Pas-de-Calais'[1] departemangu territooriumil suur tööstusrajoon, mida sageli nimetatakse Põhja-Prantsusmaa tööstusrajooniks. Tööstuse kontsentratsioon põhjustanud rahvastiku kõrge tiheduse — 280 inimest ruutkilomeetril. Haarates ligikaudu 2 protsenti Prantsusmaa territooriumist, koondavad need departemangud 8 protsenti riigi rahvastikust. Kohalike elanike hulgas on rohkesti teistest Prantsusmaa provintsidest pärinevaid ja välismaisi töölisi, kelle seas on eriti palju belglasi ja poolakaid.

Tööstuslikult tähtsuselt on Flandria (Põhja-Prantsusmaa tööstusrajoon) Suur-Pariisi järel teisel kohal. Ta koondab üle 10 protsendi Prantsusmaa töölistest ja on kivisöe kaevandamises, koksi ja gaasi tootmises, villa-, džuudi- ja linatööstuses, tekstiilimasinaehituses ning mäetööstuse seadmete tootmises Prantsusmaal esikohal, teisel kohal aga malmi ja terase sulatamises, metallitöötlemises ja masinaehituses tervikuna ning puuvilla ketramises. Juba sellest lühikesest loetelust nähtub, et siinses tööstuses paistavad silma raske- ja tekstiilitööstus.

Põllumajanduse alal on suuremale osale Flandriast tüüpiline nisu ja suhkrupeedi kasvatamine. Peale selle on ise-

[1] Peale Flandria haaravad need departemangud ka väikese ajaloolise Artois' provintsi ja osa Picardie'st.

loomulikud söödakultuuride, kartuli, lina, tubaka ja humala külvid. Taimekasvatus liitub piimakarja pidamisega. Majandite pindalad ei ole siin nii väikesed kui Pariisi rajoonis. Mullastikuliste ja klimaatiliste iseärasuste arvestamine, õiged külvikorrad ning mineraalväetiste ja teiste agrotehnika uudiste laialdane kasutamine on taganud põllumajanduskultuuride suured saagid ja karja kõrge produktiivsuse. Nord'i departemang on nisu (35 tsentnerit hektarilt) ja kartuli (285 ts hektarilt) saagikuselt ning piima väljalüpsilt lehma kohta (5500 l aastas) Prantsusmaal esikohal. Väikese Flandria arvele tuleb ligikaudu 7 protsenti kogu riigi nisusaagist, 11 protsenti koristatud kartulist ja 20 protsenti suhkrupeedist. Flandria on peamine suhkru ja õlle tootja.

Tööstus kasutab kohalikku sütt. Kivisöebassein asub rajooni keskosas, ulatudes 120 km pikkuse vööndina Belgia piirist kuni Bruay'ni. Söe lasumus ei ole kaevandamiseks soodne, söekihid on õhukesed ja üksteise suhtes tugevasti nihkunud. Ülemised kihid on suurel määral juba ära kaevandatud, kohati on tööstuslikud varud tühjaksammutamisele lähedal. 1958. a. oli söetoodang 29 miljonit tonni. Põhiliselt tarvitatakse sütt kohalike elektrijaamade (sellesse Prantsusmaa ossa on koondunud 45 protsenti riigi elektrijaamade võimsusest) ja koksikeemiatehaste poolt, osaliselt läheb see aga Pariisi ja Lotringisse. Jäädes Lotringist maha toodetava metalli koguselt (1958. a. sulatati 3 miljonit tonni terast ja 1,7 miljonit tonni malmi), paistab Põhja-Prantsusmaa tööstusrajoon silma enamarenenud masinaehituse poolest. Kõrvuti tekstiilimasinaehitusega ja mäetööstuse seadmete ehitamisega on arenenud tööpinkide, vedurite ja vagunite tootmine. Koksitootmise baasil sai võimalikuks keemiatööstuse laialdane areng.

Peamine osa söekaevandusi, koksipatareisid ning metallurgia- ja masinaehitustehaseid paikneb söebasseini territooriumil, põimudes kohati läbi tekstiilitööstuse keskustega.

Kivisöe-metallurgiatööstuslik Flandria osa on üle külvatud kaevanduste ja tehaste keskel asuvate väikeste töölislinnakeste ja -asulatega. Suuri linnu siin ei ole. Kõige suuremates — Valenciennes'is ja Douay's on 43 000 elanikku. Industriaalmaastik jätab rõõmutu mulje. Tehasekorstnatest ümbritsetud asulad on ilma roheluseta ning tahma- ja tolmukihiga kaetud. Siin, ühes Pas-de-Calais'

departemangu asulas sündis kaevuriperekonnas ja veetis oma lapsepõlve Prantsuse Kommunistliku Partei peasekretär Maurice Thorez, kes alustas oma töömeheteed kaevanduses siis, kui ta ei olnud veel 13-aastanegi.

Kivisöebasseinist lõuna pool kaob tüüpiline industriaalmaastik ja tööstuslinnad vahelduvad küladega. Sambre'i orus paikneb eraldi grupp vanu metallitehaseid (Maubeuge ja Hautmont), mis toodavad lehtrauda, terastorusid, generaatoreid ja elektrivedureid.

Põhiline grupp Flandria tekstiiliettevõtteid paikneb söebasseinist põhja pool Belgia piiri lähedal, merest 60 kilomeetri kaugusel. Selle tuumiku moodustavad kolm peaaegu kokkukasvanud linna — Lille, Roubaix ja Tourcoing, milles koos ümberkaudsete vabrikualevitega elab kuni 700 000 inimest. See on piirkonna kõige vanem tööstuslik osa. Iidse ajalooga tekstiilitööstuse areng algab kohaliku villa ja lina keskaegsest kodutööndusliikust töötlemisest. XIX sajandil läks tekstiilitööstus üle masinatehnikale ja importtoorainele, hakkas arenema puuvilla- ja džuuditööstus. Nüüd on Flandria Prantsusmaa kõige suuremaks ja oma struktuurilt kõige universaalsemaks tekstiilitööstuse keskuseks, mida mitte ilma põhjuseta ei nimetata Prantsuse Lancashire'iks ja Yorkshire'iks. Siia on koondunud üle poole Prantsusmaa villa- ja linatööstuse ja üle kolmandiku puuvillaketruse võimsusest. Suure kuulsusega on kohalikud pitsid ja trikootooted.

Lille'i linn (195 000 elanikku) on Flandria keskuseks mitte ainult tööstuslikus, vaid ka kaubanduslikus, rahanduslikus ja kultuurilises suhtes. Linna tekstiilitööstuse harude hulgas paistavad silma lina- ja trikotaažitööstus ning puuvilla ketramine. Arenenud on mitmepalgeline masinaehitus ja tööpingiehitus, keemia- ja õmblustööstus. Tehastest paistab silma väga suur masinaehitusettevõte «Fives-Lille». Roubaix ja Tourcoing on peaasjalikult villatööstuse ja tekstiilimasinate ehitamise keskused. Need mõlemad linnad paiknevad vahetult Belgia piiri ääres. Suur osa töölisi elab Belgias ja ületab iga päev tööle sõites riigipiiri.

Flandria mereäärse osa — ainult 5—10 meetrit merepinnast kõrgemale ulatuva madaliku — loodus ja majandus on omapärased. Siin nagu Madalmaadelgi on elanikkond sajandeid võidelnud merega, kindlustades liivadüüne, rajades tamme ja vete ärajuhtimiskanaleid ning muutes luited ja sood viljakandvateks niitudeks. Laiade ra-

nulike ja veerikaste jõgede ning kanalite tihe võrk loob soodsad veeteed ranniku ja Flandria siseosa vahel. Veeküllusest on tingitud taimkatte ohtrus; kõikjal ümberringi torkab silma tiheda ja kõrge rohu ning laiaharuliste puude rohelus. Kanalitest läbilõigatud ja pajusid täisistutatud niitudel kirendavad flaami tõugu piimalehmade karjad. Piki teid või kanaleid reastuvad kõrgustikel majade rodud. Mererannal asub üks tähtsamaid Prantsusmaa sadamalinnu — Dunkerque.

Flandria saadab teistesse Prantsusmaa rajoonidesse ja välismaale sütt, elektrienergiat, metalli, masinaid, tööpinke, riiet, suhkrut, klaasi, tsementi. Välismaalt sisseveetavate kaupade hulgas on tähtsamad tekstiiltooraine (vill, puuvill, lina, džuut), nafta ja mets. Rauamaaki saadakse Lotringist.

Kirde-Prantsusmaa

Prantsusmaa kirdeosas paiknevad Saksa Föderatiivse Vabariigi piiril ajaloolised provintsid Elsass ja Lotring, mida sageli nende sarnase piiriäärse asendi ja ühtse ajaloolise saatuse tõttu vaadeldakse mingi ühise tervikuna. Tõepoolest, 1871. kuni 1918. aastani olid Elsass ja osa Lotringist Prantsusmaa küljest lahti kistud ja Elsass-Lotringi riigimaa õigustes Saksa keisririigi koosseisu lülitatud. Kuid siiski on looduses ja majanduses Elsassi ja Lotringi vahel rohkem erinevusi kui sarnasust.

Lotringi peamine osa on keskmiselt 200—300 m kõrgune lavamaa, Elsassi peamiseks osaks on Reini oru madal vasakkalda ala. Lotringis on juhtival kohal metallurgia, Elsassis — tekstiilitööstus. Vastavalt sellele on nendel provintsidel erinev tähtsus kogu riigi majanduses, erinev on nende väliste ja sisemiste majanduslike sidemete iseloom. Neid piirkondi eraldatakse ka elanikkonna koosseisu järgi. Elsassi elanikkond räägib peamiselt saksa keele elsassi dialekti, Lotringis saksa keel peaaegu puudub. Elsassis, kus tööstuses töötamine ühendatakse sageli tööga põllumajanduses ja metsatöödel, on elanikkond vähe liikuv. Lotringis, vastupidi, paistab tööjõud silma oma voolavusega, on palju välismaisi töölisi, umbes 10 protsenti elanikkonnast moodustavad väljaspool Prantsusmaad sündinud.

Lotring. Ajaloolise provintsina ei kujuta Lotring endast majandusgeograafilist üksust. Tavaliselt mõistetakse

termini «Lotring» all rasketööstuse (mäetööstuse ja metallurgia) rajooni, kuid see rajoon hõlmab ainult Lotringi põhjaosa — Meurthe-et-Moselle'i ja Moselle'i departemangu. Lotringi lääneosa on oma looduse ja majanduse poolest lähedane Champagne'ile, kuid lõunapoolsel (Vogeeside jalamile jääval) piirkonnal on hoopis rohkem ühist naabruses oleva Elsassi mägise osaga kui Põhja-Lotringiga.

Lotringi lavamaa on oma põhjaosas maavaradest rikas. Siin leidub rauamaagimaardlaid, kivisöebasseine ja suuri kivisoolalademeid. Nende ressursside olemasolu on vajutanud sügava pitseri piirkonna majandusele ning tema elanikkonna liikumisele ja paiknemisele.

Rauamaagimaardla paikneb Moseli jõest lääne pool ja koosneb kahest ebavõrdsest osast. Põhjapoolne, peamine maardla osa (Briey, Longwy, Metz-Thionville'i leiukohad) laiub 50 kilomeetrit põhjast lõunasse ja 25—28 kilomeetrit idast läände. Siin on umbes 90 protsenti Lotringi maagist; lõuna pool paikneb omaette Nancy leiukoht, millel on teisejärguline tähtsus. Rauamaagimaardla pinnakate on läbi lõigatud jõeorgudest, mille veerudel rauamaagi kihid päevavalgele tulevad. Maaki kaevandatakse suurelt jaolt galeriidest, mis ulatuvad 5—6 kilomeetri kaugusele. Esineb ka kaevandamist šahtidest, mille sügavus ületab kohati 200 meetrit.

Ligikaudu 50 kilomeetrit rauamaagimaardlast ida pool asub Saarimaa piiril Moseli kivisöebassein. Lotringi sütt kasutatakse laialt energeetilise kütusena. Temast võib (osalt Ruhri söe lisamisel) saada metallurgilist koksi, kuid kohaliku koksi tootmine on veel puudulikult arenenud. 1958. a. toodeti Lotringis 1,9 miljonit tonni koksi, kuid koksi sissevedu Saksa Föderatiivsest Vabariigist moodustas üle 3 miljoni tonni.

Lotringi metallurgia märgatav areng algas XIX sajandi lõpul pärast kohalikest fosforirikastest maakidest heakvaliteedilise metalli saamise menetluse leidmist ja kogu Lotringi basseini rikkaima osa — Briey leiukoha — avastamist. Aastatel 1871—1918 oli tööstusrajoon Prantsuse—Saksa piiriga kahte ossa jaotatud. Piiriäärne asend mõjus negatiivselt tootmise arengule. Sõjalis-strateegilistel kaalutlustel eelistasid mõlemad pooled Lotringist maaki, töötlemata metalli ja valtsrauda välja vedada, et mitte piiri äärde masinaehitustehaseid rajada. Kujunes nii, et Lot-

ringi metallurgia arenes välja vanemate, teistes rajoonides põhiettevõtteid omavate Prantsuse ja Saksa metallitööstusfirmade filiaalidena.

Lotringis on metallitöötlemise ja keemiaga seotud tootmisalad nõrgemini arenenud kui Ruhris ja Põhja-Prantsusmaal. On iseloomulik, et tootes umbkaudu kolm neljandikku kogu Prantsusmaa mustast metallist (1958. a. sulatati 9,3 miljonit tonni malmi ja 9,6 miljonit tonni terast), jääb Lotring metallitöötlemisel ja masinaehituses töötavate tööliste arvult mitu korda maha Flandriast, Pariisist rääkimata. Lotringi peamiseks toodanguks, millega ta tuleb sise- ja välisturgudele, on rauamaak (tavaliselt veetakse välja umbes kolmandik toodetud maagist), raske valtsmetall (rööpad, talad, torud), fosforväetised (fosforisisaldusega maakide sulatusjäätmed) ja ehitusmaterjalid.

Rauamaagi ja söe soodus ühendamine ning nende kaevandamise võrdlemisi sobivad tingimused teevad metalli tootmiskulud Lotringis palju madalamateks kui enamikus teistes Prantsusmaa rajoonides. Seepärast rõhutavad Prantsuse monopolid pärast Teist maailmasõda oma katsetes kõrgendada Prantsusmaa toodete konkurentsivõimet välisturgudel eriti Lotringi metallurgia arendamist. Peale selle on Lotringi tööstusliku võimsuse suurendamisest huvitatud rahvusvahelised imperialistlikud ringkonnad, kes vaatavad Lotringit kui üht Lääne-Euroopa militariseerimise põhibaasi. Viimastel aastatel käib Lotringis, erinevalt teistest metallurgiarajoonidest, suur energeetiline ja transpordialane ehitustöö, moderniseeritakse vanu ja ehitatakse uusi maagikaevandusi, elektrijaamu, koksikeemia patareisid, kõrgahje, elektriahje ja valtsmasinaid.

Lotringi tööstusrajoonile on iseloomulik väikeste, tavaliselt alla 10 000, sagedamini aga ainult 2000—5000 elanikuga tööstuspunktide olemasolu. Kaevuri- ja töölisasulad reastuvad ahelikena mööda jõeorge rauamaagikihtide avanemiskohtade ja metallurgiatehaste juures veeallikate läheduses. Nad koosnevad ühesugustest mitmekorterilistest kivibarakkidest. Enamik asulaid on heakorrastamata ja neis on vähe rohelust. Et vähendada tööjõu suurt voolavust, on ettevõtete omanikud mõnele poole rajanud heakorrastatumaid, väikestest, tillukeste aiakestega ümbritsetud üheperekonnaelamutest koosnevaid töölisasulaid. Kõige suurem on tööstuse kuhjumine Moseli vasakpoolsete lisajõgede Fentchi ja Orne'i orgudes, kus Hayange'is, Ha-

gondange'is ja Joeufis asuvad väga suured metallurgia-kombinaadid.

Lotringi kaks suurt linna Nancy ja Metz kasvasid suureks veel enne rasketööstuse arenemist ning viimane avaldas neile ainult kaudset mõju.

Endine Lotringi hertsogite pealinn Nancy (125 000 elanikku) on suur transpordisõlm Pariisi Elsassi ja Lotringiga ühendavatel teedel. Linnaga liituvad mitmesuguse tööstusega vabrikueeslinnad. Nancy on tähtis kultuurikeskus. Tema ülikoolis õpib 5000 üliõpilast. Nancyst ida pool ekspluateeritakse kivisoolaleiukohti. Soola kaevandatakse aastas üle 1 miljoni tonni. Soolatööndusteiuures on välja arenenud sooda ja teiste kemikaalide tootmine.

Metz (85 000 elanikku) on sõjaväelinn ja piiriäärse kindlustatud rajooni keskus. Metzist lääne pool asub Maasi ääres väike Verduni linnake, naabruses oleva kindlustatud rajooni keskus, mida XX sajandi alguses loeti üheks tugevamaks Euroopas. Seda reputatsiooni õigustas ta Esimeses maailmasõjas. 1916. a. olid lahingud Verduni pärast üheks kesksekshetitluseks läänerindel ja nõudsid umbes miljon inimelu.

Põllumajandus on Lotringis vähem intensiivne kui Põhja-Prantsusmaal ja Pariisi rajoonis. Lotringi külale on iseloomustavad kulaklikud ja küla jõukaist sõltuvad pooltalupoja-poolmoonaka majandid. Tööstuskeskuste ümber on arenenud piimakarjakasvatus ja aiamaapidamine. Ülejäänud territooriumil ei ole põllumajandusel selget spetsialiseerumist. Peakultuurideks on nisu, kaer ja kartul. Palju on puuviljaaedu.

Suur osa maarahvastikust elab väikestes saja kuni kahesaja elanikuga külades. Lotringi küla traditsioonilises hoonestuses on kaks majade rida piki laia, äravoolukraavidega äärestatud kõrvalteega tänavat. Majade ja tee vahel on sõnnikuhoidlate ja küttepuude hoidmiseks kasutatavad platsid. Maapinna, ehituskulude ja elamute kütmise kokkuhoiu eesmärgil liibuvad majad üksteise külge, moodustades tihti ühiseid telliskivikatusega blokke. Tänava poole on majade ühe või kahe aknaga otsad ja siseõue viivad väravad. Aiad ja peenramaad paiknevad maja taga.

Elsass. Füüsilisgeograafiliselt hõlmab Elsass Ülem-Reini oru vasakkalda osa ja Vogeeside idanõlvad koos nende eelmägedega. See on üks kõige tihedamini asustatud Prantsusmaa piirkondi. Keskmine tihedus (150 ini-

mest ruutkilomeetril) on peaaegu kaks korda kõrgem Prantsusmaa keskmisest ja ületab tervikuna mõlema Põhja-Lotringi tööstusliku departemangu tiheduse. See kõrge tihedus on ajalooliselt põhjendatud põllumajanduse jaoks soodsate tingimuste (viljakad mullad) ühendumisel sobiva asendiga Reini kaubateel, mis aitas kaasa siinsete kaubalinnade tekkimisele ja tööonduse, hiljem tööstuse arenemisele.

Elsassi tööstuse põhiharuks olev tekstiilitööstus tekkis siin nagu Flandriaski kohalike toorainete — lina, villa ja kanepi — tööonduse näol. Alates XVIII sajandi teisest poolest on suure ulatuse võtnud puuvilla töötlemine. Puuvillatööstuse arengut stimuleerisid odava tööjõu üleküllus (agraarse ülerahvastuse tagajärjel), kohaliku elanikkonna tekstiilitootmise oskused ja Elsassi soodus asukoht Reini kaubateel. Tollipiiride puudumine Elsassi ja tema naabermaade vahel ning Mulhouse'i «vabalinna» statuut muutsid Elsassi kapitalistlike ettevõtjate tegevusele vabaks tandriks ja tõmbasid ligi kapitale.

Käesoleval ajal toodab Elsass (koos Lotringi Vogeesides asuva osaga) umbes poole Prantsusmaa puuvillriidest. Suur osa tekstiilitööstusest on hajutatud väikestesse linnadesse ja alevikesse. Paljud talupojaperekonnad ühendavad oma töö põllul tööga vabrikus.

Lõuna-Elsassi ainus suurem linn on Mulhouse (umbes 100 000 elanikku). Peale tekstiilitööstuse on seal tekstiilimasinate ja keemiatööstus, naabruses kaevandatakse kaalisoolasid. Mainimisväärsed tekstiilitööstuse keskused on ka 40 000—50 000 elanikuga Colmar ja Belfort. Mulhouse'i lähedal asub Suurel Elsassi (Reini) kanalil mitu suurt hüdroelektrijaama, mis varustavad Elsassi elektrienergiaga.

Elsassi suurimaks keskuseks on Strasbourg (üle 200 000 elaniku), mis funktsioonide mitmekülgsuselt Mulhouse'i kaugelt ületab. Transpordisõlmena on linnal rahvusvaheline tähtsus. Ta on Reini jõelaevanduse lõpp-punktiks suurtele laevadele ning raudteemagistraalide ja autoteede sõlmeks. Linna piirilähedane asend otseteel Reinilt Pariisi tingib Strasbourgi suure strateegilise tähtsuse. Linna mitmekesise tööstuse seas on juhtival kohal masinaehitus. On arenenud toiduainete ja keemiatööstus. Strasbourg on ajaloolistest mälestistest rikas kultuurikeskus.

Elsassi mägises osas — Vogeesides — on kõrvuti tekstiilitööstusega arenenud metsatöö ja puidutööstus. Mitmes

kohas murtakse ehituskivi. Vogeeside maalilistes nurkades paiknevad mägikuurordid.

Elsassi põllumajandus paistab silma maatükkide killustatuse poolest. Maapuudus koos töökäte küllusega on võimaldanud töömahukate kultuuride levikut. Märkimisväärsed on viinamarjade (toodetakse rislingveine), nisu, köögiviljade, tubaka ja suhkrupeedi saagid, arenenud on piimalihakarjandus.

Elsassi küla pilt on hoopis teine kui Lotringis. Vogeesid kaitsevad Reini orgu niiskete Atlandilt tulevate õhumasside eest ja selged päikesepaistelised ilmad annavad Elsassile pakaselistele talvedele vaatamata võrdlemisi lõunamaise ilme. Kahekorruselistest, nikerdustega kaunistatud puumajadest koosnevad külad upuvad aedadesse.

Tänu Elsassi maavaradele on Prantsusmaa kapitalistlike riikide seas kolmandal kohal kaalisoolade kaevandamise (1959. a. 1,4 miljonit t) ja teisel kohal (SFV järel) kaaliväetiste ekspordi alal.

Peale kaaliväetiste varustab Elsass teisi Prantsusmaa rajoone ja eksporti puuvillriide, veinide, masinate ning puiduga.

Välissidemeid peetakse mööda Reini ja läbi Le Havre'i.

Burgundia ja Franche-Comté

Lotringist ja Elsassist lõuna pool paiknevad Burgundia ja Franche-Comté ajaloolised provintsid. Nad mõlemad on peamiselt agraarse iseloomuga, kuid looduse ja majanduse poolest erinevad märgatavalt.

Burgundia. Burgundia hõlmab Saône'i oru ja rea Saône'i jõgikonda Seine'i ja Loire'i basseinidest eraldavaid lavamaid ja kingustikke (Langres, Côte d'Or ja Morvan). Sobiv geograafiline asend tähtsate, Pariisi basseinist Vahemere äärde ja Šveitsi ning Kesk-Prantsusmaalt Lotringisse ja Elsassi viivate teede ristumisel tagas Burgundiale tähtsa osa Prantsusmaa ajaloos ja võimaldas siin tiheda teedevõrgu ning samuti kaubanduse arengut. Nii Burgundia põllumajanduses kui ka tema rahvastiku paiknemises on iseloomulikud erinevused lavamaade ja kingustikega kõrgustikuliste osade ja Saône'i oru vahel.

Hõredalt asustatud kõrgendikel kasvatatakse karja. Kohalik *charolais'* tõugu lihakari on võitnud kõrge tunnus-

tuse ja levinud maa teistesse rajoonidesse. Kõrgustike kagunõlvadel asub põhiline osa viinamägesid, mis on Burgundia peamiseks rikkuseks. Saône'i org on niitude ning nisu, suhkrupeedi ja söödakultuuride põldude all. Elanikkond on koondunud mitte jõgede äärde, vaid kinkude jalamitele, kus laiub ahelik maalilisi külasid ja väikesi linnakesi, millede elanikud tegelevad veinide valmistamise ja põllumajandussaaduste müümisega. Kõige suuremaks linnaks on Dijon (113 000 elanikku), mis minevikus oli Burgundia pealinnaks, nüüd aga tähtsaks transpordisõlmeks Pariis—Lyoni, Pariis—Lausanne'i ja Lyon—Nancy teedel ning suureks toiduainete ja elektrotehnikatööstuse keskuseks.

Teiste Burgundia industriaalkeskuste seas paistab silma Le Creusot, üks Prantsusmaa vanimaid metallurgia ja sõjatööstuse koldeid. Tööstus arenes välja kohalikul söel (Blanzy) ja nüüd ammendatud rauamaagil. Le Creusot on väike (umbes 30 000 elanikku), kuid Schneideri kontsernile kuuluvad tehased evivad rahvuslikku tähtsust. Koos naabruses oleva Chalon-sur-Saône'iga on Le Creusot üheks raskerelvastuse (tankid, suurtükid), traktorite, elektrivedurite ja tõsteseadeldiste tootmise keskuseks.

Franche-Comté. Burgundiast ida pool paiknev endine krahvkond Franche-Comté haarab põhiliselt Juura mägise piirkonna. Keskmise kõrgusega mäed koosnevad reast laiadest paralleelsetest, kirdest edelasse suunduvatest ahelikest. Lubjakividest koosnevad mäed on tugevasti liigestatud ja veerohkete jõgede laiade orgudega osadeks jaotatud. Niiske kliima soodustab metsataimestiku arenemist. Siin asub üks Prantsusmaa kõige metsarikkamaid rajoone, mille territooriumist on rohkem kui veerand metsade all. Mäenõlvu katavad umbes 800 m kõrguseni peamiselt laialehised tamme- ja pöögimetsad, kuna kõrgemal laiuvad nulu- ja kuusemetsade suured massiivid.

Juura majandusele on iseloomulik piimakarjapidamise ja metsatööstuse ühendumine mitmekesise käsitööonduse ja turistide teenindamisega. Rahvas elab suurte küladena pehme kliima ja viljakate alluviaalmuldadega jõeorgudes. Massiivsed kiviehitused on tavaliselt ümbritsetud aedade ja viinamarjaistandikega, põldude ja aiamaadega. Suvel peetakse loomi mägikarjamaadel ja siin tehakse ka talveks heina. Kaugelolek suurtest linnadest, kuhu on raske värsket piima vedada, stimuleerib juustude tootmist. Laialda-

selt on arenenud kooperatiivsed ühistud loomade karjatamiseks ning juustu valmistamiseks ja müümiseks.

Juura metsarikkusi kasutati metsa väljaveo raskuste tõttu kauemat aega ebaküllaldaselt. Nüüd veetakse metsa välja mehhaniseeritult (selleks otstarbeks kasutatakse traktoreid ja autosid) ning metsaraiumine käib suures mastaabis.

Tänu tööjõu ülejäägile talvisel perioodil, millal põllumajanduslikud tööd katkestatakse, on siin ammust ajast arenenud mitmesugune käsitööndus. Kõikjal valmistatakse puust majakraami, mänguasju ja mööblit. Seejuures on erinevatel rajoonidel oma spetsialiseerumine. Näiteks Saint-Claude'i linn on spetsialiseerunud Inglismaale eksporditavate piipude valmistamisele, Oyonnax on tuntud oma kammide ja teiste tselluloidtoodete poolest, Morez — prillide poolest jne. Doubs' jõe ääres paikneb mitu suuremat mitmekesise metallitöötlemise ja masinaehitusega tööstuskollet. Charles Fourier' ja Victor Hugo kodulinn Besançon (73 000 elanikku) on Prantsusmaa suurim kellade tootmise keskus. Sochaux-Montbéliard'is (Elsassi piiril) asub Peugeot' autotehas.

Lyon ja Saint-Étienne

Burgundiast lõunasse liikudes jõuame tööstusrajooni, mille tuumaks on Lyoni ja Saint-Étienne'i linnad.

Lyon paikneb kohal, kus Saône ühineb Rhône'iga. Seal ühtivad Seine'i, Loire'i ja Reini jõgikondadest ja Šveitsi Alpidest tulevad teed Rhône'i oruga, mis on ainsaks sobivaks Vahemere äärde viivaks läbipääsuks Alpide ja Keskmassiivi vahel. Rikka ajaloolise minevikuga Lyon on üheks vanimaks Prantsusmaa linnaks. Rohkem kui 2000 aastat tagasi oli juba praeguse linna kohal gallide asula, mille roomlasest vallutaja imperaator Augustus muutis esimesel aastasajal e. m. a. Rooma riigi Gallia provintsi pealinnaks. Selle kauge mineviku jälgedena on Lyonis säilinud teatrite, akveduktide ja teiste roomlaste ehituste varemed.

Tänapäeva Lyonis on koos eeslinnadega 650 000 elanikku. Linn laiub maaliliselt Saône'i ja Rhône'i kallastel ning ümberkaudsete kinkude ja mägede nõlvadel. Saône'i paremal kaldal kerkib kaljune Fourvière'i kink (294 m), iidne klooster harjal. Siit on hästi näha linna panoraam. Keset

oru lopsakat ja eredat rohelust laiub allpool jalge ees jõgede looklevatest lintidest läbilõigatud suur linn oma ühendavate sildade, sirgete, peaasjalikult kuue- ja seitsmekorruseliste majadega hoonestatud tänavate ja avarate väljakutega. Vanaaegsete kirikute, losside ja kindlustega pärjatud ümberkaudsete kõrgustike harjadelt võib linnast kirde pool näha uduses vines Juura mägede kontuure, kaugel idas aga valendavad Alpide lumised tipud.

Lyon on üks suurimaid Prantsusmaa tööstuskeskusi. Ülemaailmse kuulsuse tõi linnale tema siiditööstus, mis tekkis juba keskajal siidiusside kasvatamise baasil Rhône'i orus. Lyonist saadeti kalleid siidikangaid mitte ainult Prantsuse kuningakotta, vaid ka välismaale. Kaua aega oli ta toorsiidi ja siidikangaste osas maailmakaubanduse keskuseks.

XX sajandil talub Lyoni siiditööstus Aasia maade palju odavama siidi konkurentsi, kallihinnaliste siidikangaste nõudmise langemise ja naturaalsiidi kunstsiidi poolt väljatõrjumise tõttu suuri raskusi. Kangaste tootmine vähenes, hakati valmistama masstarbijale määratud odavamaid riidesorte.

Tänu tööjõu kõrgele kvalifikatsioonile ja pidevale tehnilisele progressile õnnestus Lyonil siiski siidriiete maailmatoodangus ja nende turustamises säilitada silmapaistvat kohta. Nüüd toodab Lyoni rajoon üle 80 protsendi Prantsuse siidist ja siin töötab siiditööstuses umbes 45 000 inimest. Peaaegu eranditult valmistatakse riiet kunstkiust; kõrvuti kalliste riiete (nailon, kapron) valmistamisega toodetakse poolsiid-, poolpuuvillaseid, tehnilisi ja teisi odavamaid riidesorte. Tekstiilikäitised on tavaliselt väikesed (mõnikümmend töölist) ja paiknevad mitte Lyonis endas, vaid selle eeslinnades ja naaberdepartemangude väikestes asulates. Lyoni endasse on koondunud riideviimistlus, tooraine ja valmistoodangu laod, siidibörs ja tekstiilifirmade kontorid

Peale siidriide tootmise on Lyonis tugevasti arenenud elektrotehnikatööstus ja mitmesugune masinaehitus, kaasa arvatud siiditööstuse masinate, autode ja mootorrataste tootmine. Suurimaks masinaehitusettevõtteks on «Berliet» autotehased, kus töötab umbes 10 000 inimest. Lyon on üks tähtsamaid Prantsusmaa sõjatööstuse keskusi.

Lyoni ja tema eeslinnadesse on koondunud suured keemiatehased. Kõrvuti traditsiooniliste põhikeemia- ja värv-

ainete tehastega on viimastel aastatel Lyoni ümber rajatud sünteetilise kautšuki, kunstvaikude ja farmatseutiliste preparaatide tootmisele spetsialiseerunud ettevõtteid. Linn on kuulus ka fotoaparaatide, õmblus-, juveel- ja galanteriitoodete poolest.

Lyon ei ole mitte ainult riigi tähtis tööstuskeskus. Pariisi järel on ta üks suuremaid Prantsusmaa kaubanduskeskusi ja raudteede ning maanteede sõlmi. Laialdaselt on tuntud iga-aastased Lyoni rahvusvahelised messid, mis oma mastaabilt jäävad Euroopas maha ainult Leipzigi messist. Oma rahandusliku, poliitilise ja kultuurilise tähtsuse poolest on Lyon Prantsusmaal teiseks linnaks. Linnas on kaks ülikooli (riiklik ja katoliku usu), rida teadusliku uurimise instituute ja muuseume. Viimaste hulgast paistab silma siidimuuseum, kuhu on kogutud umbes 400 000 erinevat näidist.

Lyon on suur töölisliikumise keskus. Aastatel 1831 ja 1834 punased lipud heisanud Lyoni kangrute ülestõusud olid esimesteks iseseisvateks tööliste ülestõusudeks Prantsusmaal. Nagu Pariisiski kuulutati Lyonis 1871. a. välja kommuun, mille kodanlus elajalikult maha surus. Teise maailmasõja ajal oli Lyoni rajoon üheks peamiseks vastupanuliikumise koldeks. 1944. a. septembris vabastasid partisanide ja vabaküttide salgad linna hitlerlaste ja nende käsilaste käest.

Saint-Étienne (182 000 elanikku), mis asub 50 kilomeetrit Lyonist edela pool, on viimasega tihedates majanduslikes sidemetes. Linn paikneb Loire'i kivisöebasseini kõrval. Sada aastat tagasi oli Saint-Étienne'i rajoon kaevandatava söe ja sulatatava metalli poolest riigis esikohal. Hiljem, seoses kohalike rauamaagivarude lõppemisega, malmi sulatamine katkes ja järele jäi ainult terase tootmine. Nüüd paistab Saint-Étienne'i ning kümnete teda ümbritsevate väikelinnade ja töölisalevite tööstuses silma söe kaevandamine (3 miljonit tonni aastas), kvaliteetteraste sulatamine ning relvastuse ja jalgrataste tootmine. Tekstiilitööstus spetsialiseerub siidlintide ja punutud toodete (nöörikeste, ääriste, narmaste jms.) töötlusele.

Välisilmelt on Saint-Étienne oma ülerahvastatud ja heakorrastamata tööliskvartalitega tüüpiliseks industriaalkeskuseks. Kaevuritest on suur osa pärit Põhja-Aafrikast.

Saint-Étienne'ist põhja pool asub märkimisväärne puuvillatööstuse keskus — Roanne'i linn.

Köögiviljaga kauplemine Pariisi turul

Pariis. Bukinistid Seine'i äärdapealsel

Pariisi kohvik

Prantsuse Alpid

Prantsuse Alpide ulatuslikul territooriumil on looduslikes tingimustes ning majanduse arengu tasemes ja spetsialiseerumises suuri erinevusi. Eriti terav on vahe mäestiku lõuna- (Dauphine'i lõunaosa ja Provence'i põhjaosa) ja põhjaosa (Savoia) vahel. Mäestiku lõunaosa saab vähe sademeid ning mullastik ja taimkate on siin kehvad. See on suurte linnade ja tööstusettevõteteta vaene lambakasvatuse rajoon väga hõreda, pidevalt kahaneva rahvastikuga. Savoia mäed on enam liigestatud ja ligipääsetavad. Kliima on siin niiskem, taimkate rikkalik ning hüdroenergia varud suured. Mägede ilu köidab arvukaid turiste. Prantsuse Alpide see osa on palju paremini majandatud kui lõunaosa, siin on arenenud tööstus ja intensiivne põllumajandus.

Savoia Alpid on Prantsuse hüdroenergeetika hälliks. Siin seati 1835. a. üles esimesed hüdroturbiinid. Nüüd on siin üle saja hüdroelektrijaama, mis üksteise järel reastuvad jõgede orgudes. Enamasti on need väikesed, kuid on ka suuri 100 000—240 000 kW võimsusega jaamu. Savoias toodetakse 30—35 protsenti riigi hüdroenergia kogutoodangust. Alpide elektrienergia tähtsus ulatub mäestikurajooni piiridest kaugele väljapoole; ainult umbes pool toodetud energiast tarbitakse kohapeal, ülejäänud osa läheb Lyoni, Saint-Étienne'i, Pariisi ja riigi teistesse keskustesse.

«Valge söe» kasutamine muutis märksa Savoia elu. Kerkisid tehased, kus hakati sulatama alumiiniumi ja elektriterast ning tootma lämmastikväetisi ja lõhkeaineid. Suurenes metsarikkuste kasutamine. Nüüd on Savoia Prantsusmaal esimeseks ja Lääne-Euroopas üheks suuremaks elektrometallurgia- ja elektrokeemiatööstuse keskuseks. Siin sulatatakse umbes 90 protsenti Prantsusmaa alumiiniumist. Ainuüksi Saint-Jean-de-Maurienne'i alumiiniumitehas toodab igal aastal 35 000—45 000 tonni metalli. Musta metallurgia suurimaks keskuseks on Ugines.

Tööstuse areng kajastus tugevasti elanikkonna tegevusalades ja paiknemises. Varem tegelesid kohalikud elanikud naturaalse põllumajanduse ja kodutööndusega. Savoia agraarne ülerahvastus sundis suurt hulka inimesi minema teistesse rajoonidesse tööle ja Savoia elanikkond kahanes. Industrialiseerimine seisatas mägede rahvavaeseks jäämise ja kutsus isegi esile tööliste juurdevoolu nii Prantsusmaa teistest rajoonidest kui ka välismaalt. Viimasel 20

aastal kuulus Savoiale üks esikohti riigis rahvastiku suurenemise osas. Näiteks moodustavad kuuendiku osa töölistest välismaalased, põhiliselt itaallased ja alžeerlased.

Linnad ja asulad paiknevad reeglina jõgede orgudes. Elanike arvult väikesed, kuid tööstuslikult sageli tähtsad asulad kasvavad tihtilugu üksteisega kokku.

Eriti suur majanduslik tähtsus on Isère'i orul, kuhu suubub arvukalt väikesi külgorge. Siin asub Grenoble'i linn (116 000 elanikku), mis on Prantsuse Alpide tööstus- ja kaubanduskeskus ning transpordisõlm. Grenoble on suur turbiinide ja elektriaparatuuri tootja. (Teda tuntakse laialdaselt ka tänu kinnaste tootmisele.)

Prantsuse Alpide põhjaosa põllumajanduses on juhtivaks haruks piimakarjakasvatus. Külad paiknevad tavaliselt orgudes, kus asuvad ka põllumaad. Kevadel läheb osa elanikke karjadega mägedesse alpi karjamaadele. Suve lõpuks tõusevad karjad kuni 2400—2600 meetri kõrgusele, seejärel aga laskuvad järk-järgult allapoole. Suvekarjamaadel tehakse juustu. Sel ajal alla jäänud talupojad töötavad aiamaadel ja aedades ning varuvad talveks heina. Paljud perekonnad ühitavad oma töö tööstuses tööga põllumajanduses.

Loode-Prantsusmaa

Iidset lagunenud Armoorika massiivi haarav Prantsusmaa loodeosa erineb märgatavalt riigi teistest osadest. Mereline kliima, ookeani nihutatud asend, tähtsamatest transkontinentaalsetest teedest eemalolek ja maavarade vaesus (välja arvatud rauamaak) vajutasid oma pitseri loodeosa majandusele. See on riigi tüüpiliselt agraarne osa: põllumajanduses töötab kaks korda enam inimesi kui tööstuses. Mereline kliima võimaldab loomakasvatuse suunaga põllumajanduse arendamist, mis eriti selgelt ilmneb Normandias, sagedamini aga ühendub tarbimispõllundusega. Loodeosa on juhtiv piima- ja lihatootja Prantsusmaal.

Agraarsuhted on Loode-Prantsusmaal teistsugused kui Pariisi rajoonis. Siin on rohkem kui kuskil mujal Prantsusmaal säilinud maa-aristokraatia. Suured maamassiivid on mäletamatutest aegadest saadik vana tituleeritud aadli — markiide ja krahvide — valduses, kes seniajani korjavad talupoegadelt rendi näol tribuuti.

Väikefarmerid ja rentnikud elavad oma perekondadega üksteisest ja linnadest isoleeritud taludes. See isoleeritus võimaldab kohalikel suurmaaomanikel ja katoliku kirikul tugevdada neile oma reaktsioonilist mõju.

Normandia. Põllumajanduse intensiivsuselt ja kaubalisuselt kuulub loodepoolsete provintside seas esikoht Normandiale.[1] Esimene, mis normandia külale lähenemisel silma torkab, on rohke rohelus. Külad upuvad aedadesse ja vanade kindluste ning suurte mõisate ümber istutatud varjukatesse parkidesse. Enamik hooneid on ehitatud kohalikust hallist liivakivist. Sageli kohtab ka nn. normandia stiilis maju — raamistik tehakse palkidest, vahed aga täidetakse kivide ja õlgedega segatud saviga ning seejärel maja valgendatakse. Domineerivad jõukad, kariloomade kasvatusega tegelevad majandid. Karjamaad hõlmavad territooriumist üle kolmandiku. Külvipinnas on väga suur osa põldheinal ja teistel söödakultuuridel. Normandia valge-punakaspruuni tõugu karjal on tänu kõrgele väljalüpsile rahvusvaheline kuulsus. Piimasaadused realiseeritakse Pariisi turgudel. Normandia lõunaosa (Perche) on kuulus oma raskeveohobuste (peršerooni hobuste) poolest.

Lääne-Normandia rannaveed on madalad ega oma häid sadamaid. Ainus tähtsam sadam Cherbourg, millel on sobiv asend La Manche'i keskosas, rajati suurte kulutustega kunstlikul teel Cotentini poolsaare põhjaranda.

Looduslike lahtedeta Normandia rannikul on suurepäraseid liivaplaaže, mis suvisel ajal meelitavad ligi kümneid tuhandeid suplejaid ja turiste. Pariislaste seas on hea tooni tunnuseks veeta suvi Trouville'is, Deauville'is ja teistes pulbitseva eluga mereäärsetes kuurordilinnakestes.

Normandia rannikul maabusid 1944. a. suvel Ameerika-Inglise vägede esimesed üksused. Siin toimunud ägedate lahingute tagajärjel kannatasid tugevasti mereäärsed rajoonid. Pealetungioperatsioonide edasise arendamise kergendamiseks rajasid liitlased lühikese ajaga kunstliku Arromanches'i sadama, mis praegu on muudetud sõjaajaloo muuseumiks.

Normandia lääneosa tööstus on peamiselt esindatud põllumajandussaaduste töötlemise ettevõtetega. Seine'ist lääne pool on üks tähtsam rasketööstuse keskus — suure

[1] Normandia idaosa Le Havre'i ja Roueni linnaga on tihedalt seotud Pariisiga, mistõttu seda kirjeldati varem.

metallurgitehasega Caeni linn. Metallurgia arenes siin linnast lõuna pool paiknevate rauamaagi leiukohtade ja Inglise sõe baasil. Inglise ja Prantsusmaa sadamate vahel kurseerivad laevad veavad ühele poole Inglise sütt ja koksi, teisele poole aga Normandia rauamaaki.

Normandiast lõuna pool asub Maine'i provintsis Le Mans'i linn (112 000 elanikku) märkimisväärsete auto-, lennuki- ja sõjatehastega. Autosportlaste hulgas on Le Mans võitnud kuulsuse oma autotrekiga, mis on üheks parimaks Lääne-Euroopas.

Bretagne. Hiiglakiiluna ookeani lõikuv Bretagne erineb teravalt Prantsusmaa ülejäänud osadest. Kõikjal ulatuvad siin maapinnale Armoorika massiivi kristalsed pangased. Kõrgustikud vahelduvad nõgude ja orgudega, mistõttu Bretagne'i pinnamoel on liigestatud iseloom.

Ookeanilt puhuvate alaliste tugevate tuulte eest kaitstud oruveerudel kasvavad tänu pehmele kliimale kõrvuti tamme, pöögi ja kastaniga sellised lõunamaised taimed nagu loorber ja viigipuu; rohukasv ei katke terve aasta vältel. Poolsaare keskosa kõrgustikele, kus ei ole kaitset tormide eest ja kus on palju soostunud alasid ning metsad peaaegu puuduvad, on tüüpilised kanarbikunõmmed ning kadaka- ja sõnajalarägastikud.

Bretagne'i graniitrannikud on vastupidi Normandia rannale järsakulised ja lõhestatud sügavatest lahtedest, kus veest tõuseb palju väikesi saari ja kaljusid. Kuskil Prantsusmaal ei küüni ookeani tõus sellise, kohati 12—16 m kõrguseni nagu Bretagne'is. Tõusulaine jõud on eriti märgatav avaras Saint-Micheli padumerelahes ja Saint-Malo lahes, kus meri tõusu ajal ujutab üle kümneid ruutkilomeetreid. Üksildaselt sellest lahest kerkiv Mont-Saint-Micheli kalju, millele on püstitatud kirik ja klooster, muutub tõusu ajal rannast mitme kilomeetri kaugusele jäävaks saareks.

Ebasõbralik loodus ja väheviljakas pinnas sundisid inimesi selles sünges uduses maanurgas majanduse korraldamiseks palju jõupingutusi tegema. Eluraskused mitmekordistusid elamute halva korrastatusega. Bretagne'i talupoegade kivist hurtsikutel on sageli muldpõrand, õlgkatus, lahtine leease ja petrooleumivalgustus.

Sihvakad ja õlakad bretoonid on karmid nagu neid ümbritsev looduski. Osa kohalikust elanikkonnast on säilitanud keldi keele, endisaegsed kombed ja uskumused. Bretoonide elu on tihedalt merega seotud. Suur osa rahvastikust elab

rannikul. Intensiivne põllumajandus ühendub siin kalandusega, on arenenud kalakonservitööstus. Kohalikud elanikud on Prantsusmaa parimad meremehed, kes juba lapsepõlvest alates on karastunud nii sageli poolsaare rannikuil raevutsevates tormides. Neist komplekteeritakse tavaliselt parimate Prantsuse laevade meeskonnad. Bretooni kalurite laevad künnavad merd kogu Põhja-Atlandil tormisest Biskaia lahest kuni Newfoundlandi ja Islandi külmade rannikuteni. Meri annab mitte ainult kalu, vaid ka austreid ja söödavaid vähikesi. Mõõna ajal korjab elanikkond põldude väetuseks ja loomade söötmiseks minevaid merevetikaid, samuti krabisid, krevette ja teisi mereande.

Bretagne'i (kui ka lõuna pool asuva Vendée) põllumajanduses ei ole seda selget spetsialiseerumist loomakasvatusele nagu Normandias. Siin on säilinud väikemajapidamise mahajäänud poolkultuurilised vormid. Spetsialiseerumist pidurdavad majandite killustatus ja kaugus suurematest müügiturgudest. Majapidamine on rohkem kohandatud iseenda varustamisele ja kohalikele turgudele kui väljaveole. Nagu Normandiaski on loomakasvatuse peaharuks veiste pidamine, kuid madalakasvulised mustad bretooni lehmad jäävad piimaannilt Normandia omadest maha; tähtsam koht kui Normandias on sea- ja linnukasvatusel, teraviljadest aga domineerivad nisu, kaer ja tatar. Teraviljade saagikus on märksa madalam kui Pariisi rajoonis. Põlluharimiseks kasutatakse pehme uhtpinnasega maatükke, mis tavaliselt paiknevad lahtede lähedal jõeorgudes. Osa Bretagne'i põhjarannikust (viljakate muldade poolest silma paistev nn. «kuldvöönd») on tuntud köögiviljakasvatusega, mis evib tähtsust ekspordi seisukohast.

Kaugele läände, Atlandi ookeani nihutatuna on Bretagne'il suur strateegiline tähtsus. Poolsaare lääneotsas paikneb sobivas, sadadele laevadele varju võimaldavas lahes Prantsuse mereväe peabaas Atlandi ookeanil — Brest (110 000 elanikku) arsenali, sõjalaevade tehase ja mereväe õppeasutustega.

Poolsaare idaosas paikneb Rennes (124 000 elanikku) — Bretagne'i ajalooline pealinn, mis on nüüd säilitanud tähtsuse administratiivse, transpordi-, kaubandus- ja kultuurikeskusena.

L o i r e ' i o r g. Bretagne'i poolsaarest jääb lõuna ja kagu poole Loire'i madalik, mis oma kuivema ja päikesepaistelisema kliima poolest silma paistab. Loire'i ja ta lisa-

jõgede orud on viljakate muldadega ja tihedasti asustatud. Siin laiub pika vööndina Orléans'ist Nantes'ini spetsialiseeritud põllumajanduse tsoon — üks Prantsusmaa tähtsamaid köögiviljakasvatuse, aianduse ja viinamarjakasvatuse rajoone.

Jõeorgudele vastandub teravalt hõredalt asustatud lavamaa, kus väheviljakad põllumaad vahelduvad metsade ja võsastikega, mis sageli on soostunud. Loire'i kaare sees (Orléans'ist lõuna pool) asuv Sologne'i geograafiline regioon on järvede, soode ja rikkaliku loomastiku poolest kuulsate võsapadrikute maa. See on üks maa parimaid jahipiirkondi. Loire'i linnade seas paistavad välja Orléans, Tours ja Nantes. Üks vanimaid Prantsusmaa linnu Orléans (76 000 elanikku) asub Loire'i kaare kõige põhjapoolsemas punktis, kõigest 105 km kaugusel Pariisist. Prantsuse riigi kujunemise algstaadiumis võitles Orléans Prantsusmaa pealinna osa eest Pariisiga. Hiljem viis Pariisi erakordne tõus nii Orléans'i kui ka paljud teised linnad alla provintsikeskuse tagasihoidlikule positsioonile. Omades strateegiliselt tähtsat asendit riigi keskel, oli Orléans mitmeid kordi lahingute tandriks ja purunes täielikult. Saja-aastase sõja ajal Inglismaa ja Prantsusmaa vahel XIV—XV saj. elas Orléans läbi inglaste seitsmekuulise piiramise. Orléans'i piiramisest vabastamine sai Prantsusmaa vabastamise alguseks ja selle vabadusvõitluse eesotsas olnud taluneiu Jeanne d'Arc (Orléans'i neitsi) muutus rahvuskangelaseks.

Arvukad sõjapurustused viisid selleni, et Orléans'is ei ole ajaloolisi mälestisi peaaegu säilinud. Nüüd on linn tähtsaks raudteesõlmeks Pariisist Edela-Prantsusmaale minevatel teedel. Ümbruskonnas on laialt arenenud aiandus ning rooside ja dekoratiivtaimede kasvatamine.

Kõige veetlevamaks Loire'i oru osaks on Touraine — jõe org Tours'i juures. Tänu aedade ja viinamägede küllusele ning samuti maalilisele maastikule tuntakse Touraine'i «Prantsusmaa aiana». Siin on rohkesti ajaloolisi mälestisi, paleesid ja losse, mis köidavad suurt hulka turiste. Arhitektuurimälestistelt on rikas ka Balzaci kodulinn Tours ise (83 000 elanikku). Tours on arenenud toiduainete- ja polügraafiatööstusega suur põllumajandusturg ja raudteesõlm.

Loode-Prantsusmaa linnadest on suurimaks Nantes (223 000 elanikku), mis asub Loire'i suudmes. Linna elu on ammust ajast tihedalt merega seotud. Koos oma eelsadamate Saint-Nazaire'i ja Donges'ga kujutab Nantes'i rajoon

endast mitmekesise tööstusega suurt mereteede sõlmpunkti, kus eriti paistavad välja laevaehitus- ja naftatöötlemistööstus. Saint-Nazaire'i hiiglaslikes laevatehastes töötab üle 10 000 töölise. Siin ehitatakse suurimaid, üle 300 meetri pikkusi ja üle 50 000-tonnise veeväljasurvega laevu. Nantes peab suurt ja mitmekülgset kaubavahetust.

Keskmassiiv

Keskmassiivi laialdane, lainjas mägismaa kujutab endast looduslike maastike keerukat kompleksi. Causses ja Auvergne, Limousin ja Sevennid — kõik need tema osad on üksteisest erinevad. Ka majanduslikus suhtes ei kujuta Keskmassiiv endast ühtset tervikut: ei ole ühist majanduslikku keskust, ei ole kindlaid sidemeid massiivi üksikute osade vahel. Keskmassiivi idapoolne ääremaa Saint-Étienne'i ja Roanne'i tööstuskeskustega erineb teravalt majanduse struktuurilt ja sidemete suunalt massiivi teistest osadest ja on faktiliselt Lyoni tööstuskompleksi osaks. Samasugusel viisil on massiivi lääneosa Limousin oma turusuhetega tihedamini seotud Pariisi, Bordeaux' ja teiste suurlinnadega kui naaberprovintside Auvergne'i ja Bourbonnais'ga.

Tervikuna kuulub Keskmassiiv oma majanduselt Prantsusmaa mahajäänud rajoonide hulka. Majanduse aluse moodustab madala kaubalisuse ja tulukusega polükultuuridele spetsialiseerunud põllumajandus. Massiivi lõunaosas Causses'i lavamaal kasvatatakse lambaid, lambapiim läheb rokfoori juustu valmistamiseks.

Tõsi, viimastel aastakümnetel on põllumajandus muutunud spetsialiseeritumaks ja kaubalisemaks. Nii on Auvergne spetsialiseerunud piimakarja pidamisele, Limousin — lihaloomade kasvatamisele. Kuid seesugused muudatused puudutavad seni veel väikest osa majandeist.

Ka tööstuslikult arengult jääb Keskmassiiv teistest Prantsusmaa osadest maha. Hõlmates ligikaudu ühe kuuendiku riigi territooriumist, annab ta ainult 5 protsenti rahvusliku tööstuse toodangust. Selle rajooni metallurgial ja metallitööstusel (Decazeville'is, Montluçonis ja Commentrys) oli XIX sajandil Prantsusmaa majanduses suur tähtsus. Nüüd on see osa tühine. Oma tähtsuse säilitanud vanade tööstusharude hulgas paistab silma villatööstus ja

valgeparkimine Mazamet' rajoonis. Uued tööstusharud, välja arvatud Clermont-Ferrand'i kummitööstus, pole siin kuigi oluliselt arenenud. Isegi hüdroelektrijaamade ehitamisest sai Keskmassiiv vähe kasu: enam elektrienergiat kantakse üle Pariisi ja teistesse rohkem arenenud rajoonidesse kui tarbitakse kohapeal. Hüdroelektrijaamade kaskaadide rajamine Dordogne'i ülemjooksule (neist suurimad on Chastang'i ja L'Aigle'i 240 000 kW võimsusega jõujaamad), Lot' lisajõele Truyère'ile ja teistele jõgedele on veel vähe kajastunud ümbruskonna majanduses.

Rajooni suurimateks linnadeks on Clermont-Ferrand (113 000 elanikku) ja Limoges (106 000 elanikku). Auvergne'i keskus Clermont-Ferrand pole kaugel Allier' orust, nn. Limagne'ist, mis oma viljakate alluviaalmuldade ja pehme kliimaga on Keskmassiivi jõukamaks osaks. Limagne on ainus paik Keskmassiivil, kus viinamäed võtavad enda alla suuri pindalasid. Clermont-Ferrand on riigi suurimaks kummitoodete (autokummid, jalatsid, tehniline kummi) tootmise keskuseks. Kohalikes Michelini firma kummitehastes töötab kuni 20 000 inimest.

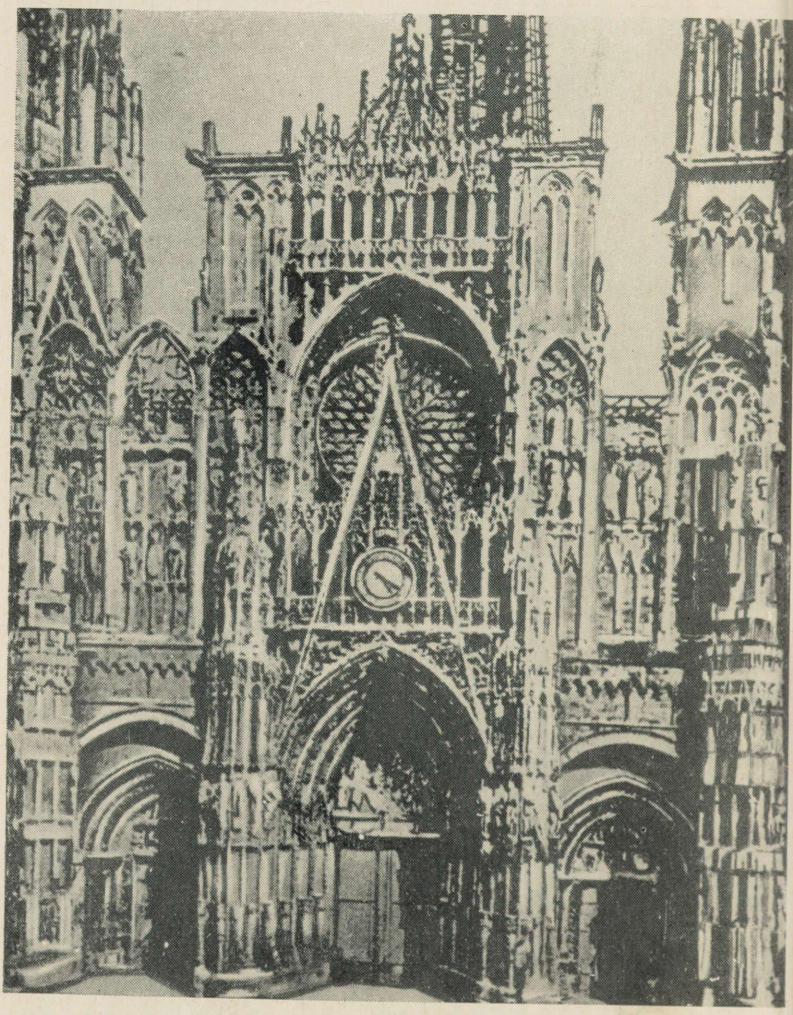
Limousini keskus Limoges on suur transpordisõlm ja emailide ning kunstiliste portselan-, fajanss- ja teiste keraamiliste toodete vana tootmiskeskus. Hiljem arenes siin ümberkaudsete territooriumide loomakasvatuse baasil välja liha- ning naha- ja jalatsitööstus.

Edela-Prantsusmaa

Peaaegu kogu Edela-Prantsusmaa haarab Akvitaania madalik, mis läänes on laialt avatud ookeanile, ahenedes järk-järgult itta, kus ta piirneb Keskmassiivi ja Püreneede nõlvadega. Looduslikelt tingimustelt on Akvitaania madalik üleminekualaks Loode-Prantsusmaalt Vahemere rannikule. Talvised temperatuurid on siin samasugused kui Bretagne'is, kuid suvi on palju kuumem (juuli keskmine temperatuur on 19—21° C). Sademete hulk ja õhuniiskus on hoopis madalamad kui loodes, kuid palju kõrgemad kui Vahemere ääres. Sademete maksimum langeb kevad- ja sügisperioodile. Siin kohtab kivitamme ja teisi mediterraanse floora esindajaid, puuduvad ainult oliivipuud; looduslikud tingimused on sobivad nisu ja eriti maisi viljelemiseks.

Mereäärne puiestee Nizzas

Vanaaegse katedraali fassaad Rouenis

Sarnaselt Bretagne'ile iseloomustab ka Edela-Prantsusmaa majandusgeograafilist asendit mõningane isoleeritus riigi tähtsamatest majandusrajoonidest ja teistest Lääne-Euroopa maadest; see pidurdab kohaliku majanduse arengut. Vaatamata mainimisväärsete energeetiliste ja tööstuslike toorainete ressursside (nafta, gaas, pruunsüsi, maagid, hüdroenergia, mets, sool) olemasolule haarab Edela-Prantsusmaa majanduses juhtiva koha põllumajandus, mis pole siiski küllaldaselt intensiivne ja kus tegutseb kaks korda enam rahvastikku kui tööstuses.

Suuremale osale Edela-Prantsusmaast on tüüpilised väikesed talumajapidamised, kus põimuvad kõige mitmesugusemad taime- ja loomakasvatuse harud. Külvipinnalt on esikohal nisu, kuid samal ajal on Edela-Prantsusmaa ka peamine maisi- ja tubakakasvatuse rajoon ning viinamarjakasvatuselt teine piirkond. Loomakasvatus paistab silma suure mitmekülgsusega. Kasutades looduslikke karjamaid ja niite, kasvatatakse Püreneede ja Keskmassiivi nõlvadel lambaid, hobuseid ja muulasid. Maisitootmise baasil on arenenud sea- ja linnukasvatus.

Väikesed vähespetsialiseeritud majandid on enamikus madala tootlikkusega. Nisu keskmine saagikus ja tulu ühe majandi kohta on siin kõige madalamad Prantsusmaal. Laialt on levinud põllumajanduse arenemist takistav pooleterarent.

Raske elu ja väike sissetulek sunnivad talupoegi maast loobuma või oma pere kasvu piirama, et mitte lasta selletagi väikesel maatükil killuneda. Enamikus edeladepartemangudes on sündimus märksa madalam Prantsusmaa keskmisest, suremus aga kõrgem. Noorte küladest lahkumise ja madala sündimuse tagajärjel on rahvastikus kõrge raukade protsent. Viimase sajandi jooksul on Edela-Prantsusmaa rahvastik vähenenud 12 protsendi võrra, agraarne Lot' departemang aga on kaotanud koguni poole oma elanikkonnast. Selles departemangus on üle 60 aasta vanuseid inimesi rohkem kui kuni 15-aastasi lapsi.

Peale prantslaste elab külades itaallasi ja hispaanlasi, kes on tulnud linnadesse siirdunud prantslaste asemele. Eriti palju hispaanlasi saabus siia pärast frankistliku režiimi kehtestamist Hispaanias. Niisuguse «välismaise kolonisatsiooni» tagajärjel on agraarne Gers'i departemang välismaalaste protsendilt (11%) Prantsusmaal esikohal. Kuid vaatamata immigratsioonile kaotas ta ainu-

üksi ajavahemikus 1901—1954 22 protsenti oma rahvastikust.

Riigi edelaosa üksikud piirkonnad erinevad tunduvalt majanduse suunalt ja arengutasemelt. Põllumajandust iseloomustab siin paljude kultuuride kasvatamine, kuid on olemas ka mingi ühe kultuuri viljelemisele spetsialiseerunud rajoone. Garonne'i alamjooksul asub toodangult teine Prantsusmaa viinamarjakasvatuse ja veinitööstuse rajoon, mis toodab igal aastal miljoneid hektoliitreid veine. Bordeaux'd ümbritsevad madalikud ja kingunõlvad on suures ulatuses viinamägede alla võetud. Hoolikalt haritud viinamarjaistandikud pole tavaliselt suured ning nad kuuluvad väikemaaomanikele ja keskmikele, kes madalate hindadega annavad oma saadused veinitööstusfirmadele. Esineb ka suuri, sadu hektareid viinamarjaistandikke hõlmavaid valdusi, keset neid kerkivad kord tornide ja laskeavadega keskaegsed, kord kaasaegsed, paleesid meenutavad rikaste lossid. Läheduses paiknevad kindlate veinisortide valmistamisele spetsialiseerunud veinitehased oma ulatuslike veinikeldritega. Suured veinitööstjad ja veinikaupmehed moodustavad kohaliku aristokraatia, kes avaldab mõju viinamarjakasvatusrajoonide elu kõigile külgedele.

Viinamarjaistandike pindalalt toodetud veini koguselt jääb edelarajoon maha ainult Languedocist — piki Vahemere rannikut paiknevast tähtsaimast veinitööstuse rajoonist Prantsusmaal. Seevastu ületab ta seda rajooni viinamarjasortide mitmekesisuselt ja veinide kvaliteedilt. Veinide valmistamisel peetakse kõige rangemalt silmas üle maailma tuntud markide vanu standardeid. Nii valmistatakse Gironde'i ja Garonne'i vasakul kaldal Médoc'i punaseid veine (šatoo-lafitt, šatoo-margoo), Bordeaux'st lõuna ja ida pool — valgeid lauaveine (šatoo-ikem, barsakk), Bordeaux'st kagu pool asuvad Armagnaci kingud on tuntud oma viinamarjaviina ja põhja pool paiknev Cahors kange punase veini poolest.

Suur veinitööstuse rajoon paikneb Gironde'ist põhja pool Charente ääres, kus valmistatakse konjakeid. Väike Cognaci linn sai tänu oma veinimarkidele tuntuks kogu maailmas. Veinikaubandus on koondunud Bordeaux'sse, kus asub veinibörs. Siit suunatakse veine raudteel ja merelaevadel riigi teistesse osadesse ja välismaale.

Gironde'i sügavuses asuvas Bordeaux's on 258 000, koos eeslinnadega aga üle 400 000 elaniku. See on suur sadam,

Edela-Prantsusmaa peamine väljapääs merele ning tähtis tööstus-, transpordi- ja kultuurikeskus. Linn asub 100 kilomeetri kaugusel merest, kuid tänu pidevatele süvendustöödele võivad tema kaide ääres randuda kuni 8-meetrise süvisega suured laevad. Ookeanilaevad tavaliselt Bordeaux'ni ei sõida, vaid peatuvad Le Verdonis, Pauillacis ja teistes eelsadamates. Bordeaux' meresidemed haaravad peaasjalikult Lääne- ja Ekvatoriaal-Aafrikat ning Lõuna-Ameerikat. Linna kaubakäibele on iseloomustav sisseveo suur ülekaal väljaveo suhtes. Bordeaux veab sisse peaasjalikult naftat, sütt ja mitmesuguseid koloniaaltooraineid: villa, nahku, toidukaupu jt. Väljavedu on piiratum, silmapaistvamal kohal on naftasaadused, toestuspuit, konservid, suhkur ja vein. Välja arvatud veinitööstus on Bordeaux' tööstus seotud sadamaga, töödeldes naftat ja teisi importveoseid. Bordeaux's on suured «Gironde'i» laevatehased, kus ehitatakse kaubalaevu.

Garonne'i mõlemal kaldal laiuv linn on ise üpris maaliline. Talle on iseloomustavad õige ja hoolikas planeerimine, peatänavate ilus hoonestus, laiad väljakud ja madalad, kuid monumentaalsed ehitused. Linna elanikud on uhked oma ülikoolile, mis üliõpilaste arvult jääb maha ainult Sorbonne'ist. XVIII sajandil ehitatud Suurt teatrit peetakse Euroopas üheks ilusamaks teatrihooneks. Prantsuse-Preisi sõja ajal aastatel 1870—1871, samuti Esimese ja Teise maailmasõja päevil, millal vaenlane ohustas Pariisi, oli Bordeaux Prantsuse valitsuse asupaigaks.

Viimastel aastakümnetel on Bordeaux'st kagu pool Garonne'i ja ta lisajõgede orgudes traditsiooniline teravilja- ja söödakultuuride, tubaka ja viinamarjade ühendumine loomakasvatusega märgatavalt rikutud aedviljade tootmise laienemisega teraviljakultuuride ja viinamarjaväljade pindala vähendamise arvel. Garonne'i keskjooksu org muutus üheks suurimaks varajaste köögiviljade ja puuviljade tootmise keskuseks Prantsusmaal. Marmande'i tomatid, Villeneuve-sur-Lot' roheline hernes ja oad, Ageni sibul ja ploomid ning Moissaci aprikoosid ja persikud on saanud tuntuks kogu maal. Suurte turgude kaugeloleku tõttu ollakse sunnitud suurt osa saagist konserveerima, mis on põhjustanud aedviljakonservide tootmise laienemise.

Edela-Prantsusmaa teine suurlinn Toulouse (269 000

elanikku) paikneb Garonne'i idapoolseima kääru kohal, seal, kus algab Garonne'i Vahemerega ühendav Lõunakanal. Kuni Esimese maailmasõjani paistis Toulouse silma kui suur põllumajandussaaduste müügikeskus ning tähtis raudtee- ja veeteesõlm, mille kaudu kulgesid Atlandi-äärse Lääne-Prantsusmaa peamised sidemed Vahemere rannikuga. Valitsuse püüe paigutada sõjalised ettevõtted Prantsusmaa põhja- ja kirdepiirist kaugemale soodustas paljus linna tööstuse arengut XX sajandil. Nüüd on Toulouse üheks riigi suurimaks sõjatööstuse keskuseks ja Pariisi järel teiseks lennukiehituse tsentrumiks. Linnas on suured püssirohu, laskemoona ja lämmastikutehased ning samuti tekstiili-, tubaka- ja toiduainete tööstuse ettevõtteid. Tööstus töötab Püreneede hüdroelektrijaamade ja Saint-Marcet' põlevgaasi baasil.

Garonne'i, Adouri ja ookeani ranniku vahel paikneb ulatuslik hõredalt asustatud Les Landes'i liivatasandik. Kuni XVIII sajandi lõpuni kujutas Les Landes endast üksluist kanarbiku-, laukapuu- ja sõnajalapuhmastega kaetud soostunud tasandikku. Lambakasvatusega tegelevad harvad elanikud rändasid alaliselt jalul olles ringi. Piki mererannikut sirutusid tohutud, 4—6 kilomeetri laiused ja kuni 80—90 meetri kõrgused düünid. Läänetuultest liikvele aetud luited liikusid üha kaugemale maa sisemusse, mattes enda alla haritud põlde, teid ja külasid. XIX sajandil kuivendati Les Landes ja kultiveeriti merimänniga, mis uutes tingimustes hästi kohanes. Luidete liikumine lakkas. Suurte metsaistutustööde tulemusel kujunes Les Landes'is umbes 1 miljoni hektarise pindalaga metsamassiiv ning kõige suurem metsa-, puidukeemia- ja paberitööstuse rajoon riigis.

Põhiliseks puuliigiks on siin merimänd, mis on varaküps ja juba kahekümneaastaselt raiumiseks kõlblik. Teda kasutatakse toorainena tselluloositööstuses, toestuspuiduna, samuti aetakse tast suurepärast tõrva, mis läheb tärpentini saamiseks. Igal aastal annab Les Landes umbes 3 miljonit kuupmeetrit tööstuslikku tarbepuitu, viis kohalikku paberivabrikut toodavad üle 110 000 tonni paberimassi.

Les Landes'i metsaistandikud kannatavad suurt kahju sagedaste metsatulekahjude läbi. 1949. a. hävitas grandioosne tulekahju umbes 140 000 hektarit metsa. Viimastel aastatel rajatakse võitluseks tulega kanaleid ja pumbajaamu, luuakse lehtmetsast tulekaitseribasid.

Suurt elavnemist tõi Les Landes'i ellu nafta avastamine Parentise juures. Naftat toodetakse siin aastas üle 1 miljoni tonni. Õliväljadele ehitatakse suurt naftatöötlemistehast ja projekteeritakse naftajuhtme ehitamist Gironde'ini.

Ainsana lõikub Les Landes'i sirgjoonelisse rannikusse madal Arcachoni laht, mida kohalikud elanikud kasutavad laialt kunstlikuks austrite kasvatamiseks. Neid söödavaid molluskeid veetakse suurel hulgal mitte ainult Prantsusmaa linnadesse, vaid ka välismaale.

Suurepärase ja maalilise mulje jätavad Püreneed. Mägilooduse ilu, metsade küllus, tervislik mäestikukliima ja soojad mineraalveeallikad meelitavad siia puhkajaid ja turiste. Mägedes kaevandatakse rauamaaki ja talki ning murtakse marmorit. Nagu Savoiaski stimuleeris Püreneede hüdroelektrijaamade odav elektrienergia elektrokeemia- ja elektrometallurgiatööstuse arengut, kuid palju väiksemates mastaapides. Peamine osa elektrienergiast juhitakse edasi Toulouse'i, Bordeaux'sse ja kaugemale põhja kuni Bretagne'ini, viimane kaasa arvatud.

Püreneede eelmägedes toodetakse naftat ja gaasi. Lacq'i leiukoht (Pau'st lääne pool) annab igal aastal kuni 200 000 tonni naftat, looduslik gaas aga läheb mööda gaasijuhtmeid Lacq'ist ja Saint-Marcet'st kümnetesse Prantsusmaa linnadesse.

Rahvastik on koondunud eelmäestikesse ja orgudesse. Valitseb seesama mägipõllumajanduse tüüp mis Alpideski, kuid vähem selgemini väljendatuna. Elanikud ühendavad loomakasvatuse põllumajandusega. Maisipõllud tõusevad kuni 600 m kõrguseni, nisupõllud kuni 1000 meetrini, rukist ja otra aga külvatakse veelgi kõrgemal. Mahlakatel mägikarjamaadel kasvatatakse palju piimakarja, mida müüakse riigi teistesse osadesse. Maarahvas ühendab töötamise põllumajanduses tööga trikotaaži-, mööbli- ja jalatsitööstuse väikeettevõtetes.

Mägedes ja eelmäestikes näeme kinkude ja kaljude harjadel sageli vanaaegseid losse, kirikuid ning kloostreid. Katoliiklaste hulgas on erilise kuulsuse võitnud Lourdes'i katedraal ja klooster, kuhu igal aastal kogunevad sajad tuhanded palverändurid.

Kõige tihedamini on asustatud Lääne-Püreneed, kus elab 180 000 baski, kes annavad Prantsusmaa äärmisele edelanurgale oma etnilise koloriidi. Baskid on säilitanud oma keele, kombed ja tavad, nende asulad paistavad silma oma

traditsiooniliste kahekorruseliste madalate majade poolest, millel on laiad katused, palkonid ja tuvikongid. Biskaia lahe rannal asub suur Biarritzi kuurort.

Prantsusmaa Vahemere rannik

Prantsusmaa Vahemere-äärsel osal on Rhône'i deltaga kaheks pooleks jaotatud laia amfiteatri ilme. Läänepoolse osa hõlmavad Alam-Languedoc ja Roussillon, idapoolse — Provence ja Nizza.

Vahemere rannik on peamiselt kaubatoodangurohke põllumajandusega agraarrajoon, mis on spetsialiseerunud viinamarjakasvatusele ja aiandusele. Paljudes kohtades valitsevad põllumajanduses monokultuurid, mis muudavad selle rajooni väga tundlikuks hindade kõikumisele müügiturgudel.

Languedoc. Vahemere ranniku lääneosa — Languedoci rannikutasandik — on üks maailma suuremaid viinamarjakasvatuse piirkondi.

Kohalikus majanduselus valitsevad suurmajandid. Näiteks on viinamarjakasvatuslikus Hérault' departemangus rohkem kui kahekümnehektarise maavaldusega suurettevõtjate käes 60 protsenti maast, samal ajal kui 42 protsenti alla ühe hektarise pindalaga majandit valdavad kogusummas ainult 4 protsenti maast. Jõukate majandite käsutuses olevad veinivabrikud oma suurte keldrite ja kitsarööpmeliste raudteedega viinamarjade väljaveoks kujutavad endast tõelisi tööstusettevõtteid. Viinamarjade kogumise ajal töötab suurtes majandites tuhandeid kohalikke väikemaaomanikke — poolproletaarlasi ning samuti hooajatöölisi Keskmassiivilt, Alžeeriast ja Hispaaniast.

Monokultuurne viinamarjal baseeruv Languedoci majandus elab läbi kestvat kriisi, millest väljapääsu otsingutel võetakse ette katseid põllumajanduse tootmisstruktuuri muutmiseks. Pannakse ette vähendada viinamarjaväljade pindala (sõjaeelsete aastatega võrreldes on see juba rohkem kui 20 000 hektari võrra vähendatud), mille asemel võib niisutuskanalite võrku juhitud Rhône'i vete abiga tunduvalt suurendada riisikülve ja aedvilja saake. Tehakse katseid puuvilla ja maapähkli juurutamiseks.

Välja arvatud veinitööstus on Languedoci tööstus tähtsusetu. Kohalikud linnad — Montpellier, Nîmes, Per-

pignan — on eelkõige veinitööstuse, veinikaubanduse ja aedviljakonservitööstuse tsentrumid ning administratiiv- ja kultuurikeskused. Montpellier on peale selle tuntud veel oma vanaaegse ülikooli (asutatud 1289. a.) ja Nîmes tsirkuse, akvedukti ja teiste vanarooma ehituste varemete poolest. Languedoci seteterikas laguunrannik ei ole laevasõiduks sobiv. Meri on siin madal, ilma heade lahtedeta ja tuultele avatud. Seepärast ei paiknegi enamik linnu mitte mere ääres, vaid tasandikul, vanaaegse Itaaliast Hispaaniasse viiva tee ääres.

Prantsusmaa Vahemere ranniku äärmises lääneosas, Roussillonis elab palju kataloonlasi ja hispaanlasi. Peale viinamarjakasvatuse on siin levinud aedviljade kasvatamine. Tähtsamateks kultuurideks on viinamari, aedsalat, tomatid, varajane kartul, artišokid, lillkapsas, persikud ja aprikoosid. Maad kasutatakse intensiivselt, aastas kogutakse köögiviljade saaki kahel-kolmel korral. Peamine aedviljade mass toodetakse väikestes talumajapidamistes, mis omavad mõne hektari maad ja müüvad oma saadused kokkuostjatele edasisaatmiseks suurtele kaugelasuvatele turgudele.

Provence. Erilise iseloomuga loodus on madalas, osaliselt soostunud Rhône'i deltas. Jõe kahe haru vahele jääb Camargue' saar (kogupindala umbes 750 km²), mille soolakulisi maid varem väga nõrgalt kasutati. Pärast Teist maailmasõda teostati siin rohkesti irrigatsioonitöid ja suured pindalad on siin nüüd riisikülvide alla võetud. Soodne hüdroloogiline režiim ning soojuse ja päikesepaiste küllus lubavad koguda hektarilt 30—40 tsentnerit riisi. Riisi saagikuselt ei jää saar maha Jaapanist ja ületab teiste teraviljarajoonide saagikuse Prantsusmaal. Osa Rhône'i deltast säilitatakse oma põlises seisukorras. Siin on arenenud põllundus ja organiseeritud looduskaitseala, kus leidub palju Prantsusmaa teistes rajoonides mitteesinevaid looma- ja taimeliike.

Kõrge viljakusega paistab silma Rhône'i org deltast põhja pool, kus Rhône'i suubub viimane suurem lisajõgi — Durance. Siin, Vaucluse'i departemangus paikneb intensiivse aedviljakasvatuse poolest tuntud rajoon. Siit saabuvad Pariisi turgudele tomatid ja aedmaasikad, kirsid ja persikud, dessertviinamari, kõrvitsad, spargel, kartul ning paljud teised köögi- ja puuviljad.

Kohaliku majanduse nuhtluseks on mistraal — väga

tugev külm põhjatuul, mis puhub mööda Rhône'i orgu ja kutsub esile temperatuuri suure languse. Eriti tugev on mistraal talvel: raju rebib puud juurtega maast välja, lammutab tarad, kannab katused ära ja lükkab autod kummuli. Varajaste köögiviljade ja marjade kaitsmiseks mistraali eest istutatakse küpressidest tihedad tuulekaitsevööndid, mis on muutunud kohaliku maastiku vältimatuteks elementideks.

Rhône'i alamjooksul asuvad rikkaliku ajaloolise minevikuga, arvukate ajalooliste mälestiste ja kunstiteostega väikesed linnakesed Arles ja Avignon. Rooma impeeriumi perioodist on Arles'is säilinud kümme tuhat pealtvaatajat mahutava grandioosse teatri ja 25 000 vaatajale määratud areeni jäänused ning templite ja keiser Constantinuse palee varemed. Tsirkuse iidsel areenil peetakse mõnikord ka tänapäeval traditsioonilisi härjavõitlusi.

Avignon oli XIV sajandil katoliku kiriku pealinnaks ja paavstide asukohaks. Seda meenutab säilinud paavstide loss. Kogu kindlusemüürist ümbritsetud vanalinn oma kitsaste tänavate ning põliste kanalite ja sildadega on omapäraseks keskaja mälestusmärgiks.

Rhône'ist ida poole jäävas Provence'is on loodus ja majandus hoopis mitmekülgsemad kui Languedocis, tööstus on enam arenenud, põllumajanduse osa aga majanduselus väiksem. Kõrvuti viinamarjakasvatusega on suur tähtsus oliivikultuuridel ja muul subtroopilisel aiandusel. Vastupidi Languedocile ulatuvad Provence'is mäed peaaegu vahetult mereni, rannikusse lõikuvad arvukad laevade peatumiseks sobivad lahed. Juba muistsel ajal olid siin Foiniikia, Kreeka ja Rooma kaubakolooniad; VI sajandil e. m. a. rajati Massalia (praegune Marseille) ja III sajandil e. m. a. tekkis Nicaea (praegune Nizza).

Maavaradelt on Provence Languedocist rikkam. Siin asuvad Prantsusmaa suurimad boksiidileiukohad. Nimetus «boksiit» ise tuleneb kohaliku asula Le Baux' nimest, mille juures alustati esimesena selle maavara kaevandamist. Praegu toimub põhiline kaevandamine Brignoles'i linna juures (Toulonist põhja pool). Kaevandatud tooraine saadetakse alumiiniumi sulatamiseks osaliselt Savoiasse, osaliselt välismaale. Siin naabruses, mõnevõrra lääne pool paikneb Fuveau — Prantsusmaa tähtsaim pruunsöebassein, mis varustab kütusega Provence'i.

Erinevalt Languedoci Vahemere-äärsest osast, kus puu-

duvad sajatuhandelise elanikkonnaga linnad, paikneb Provence'is kolm linna — Marseille, Nizza ja Toulon, millistest igaühel on üle 140 000 elaniku ja rahvuslik tähtsus.

Prantsuse Vahemere ranniku keskuseks on Marseille (661 000 elanikku), mis on elanike arvult Prantsusmaal teine ja tööstuskeskusena (Pariisi ja Lyoni järel) kolmas linn ning tema esimene meresadam.

Linn tekkis ja kasvas sadamaks kohase lahe ääres, laevasõiduks ebasobivast Rhône'i suudmest mõnevõrra (50 km) eemal, kuid küllaltki lähedal Rhône'i orule, mida mööda ammust ajast kulgesid tähtsad kaubateed. Oma olemasolu 25 sajandi jooksul on Marseille palju sõdu ja kallaletunge üle elanud ning mitmeid kordi varemeis olnud. Linna õitsenguperioodid vaheldusid languse aastatega. Marseille' tähtsus kasvas ja tugevnes pärast Põhja-Aafrika vallutamist prantslaste poolt ja Suessi kanali ehitamist, mis Prantsusmaa meresidemeid tunduvalt laiendas. Tänapäeval on Marseille tähtsaimaks Prantsuse sadamaks suhtlemisel Vahemeremaade ning India ja Vaikse ookeani riikide, samuti Nõukogude Liidu Musta mere sadamatega. Eriti tihedad on ta sidemed Alžeeria, Tuneesia ja Lähis-Idaga.

Sadama grandioossust ja selle tegevuse hoogsust iseloomustavad järgmised arvud: sadama üldakvatoorium on üle 400 hektari, kaide pikkus ületab 27 kilomeetrit ja sadama raudteevõrgu pikkus — 80 kilomeetrit. Igal aastal külastab sadamat üle 15 000 laeva, sadama veokäive on üle 20 miljoni tonni, üle sadamakaide astub 1—1,5 miljonit reisijat.

Üle 70 protsendi Marseille' sadama veosekäibest moodustavad nafta ja naftatooted; igal aastal veetakse Lähis- ja Kesk-Ida maadest sisse 8—9 miljonit tonni toornaftat ja saadetakse paljudesse Vahemeremaadesse üle 4 miljoni tonni naftatooteid.

Välja arvatud nafta ja naftatooted, langeb umbes 60 protsenti Marseille' sisseveost ja 80 protsenti väljaveost Prantsuse Ühenduse maade arvele. Läbi Marseille' tuleb tunduv osa Prantsusmaale sisseveetavatest koloniaalkaupadest, sealhulgas peaaegu kogu Prantsuse oliiviõli, suhkru, banaanide ja riisi import ning põhiline mass kohvist, veinidest ja värsketest köögi- ja puuviljadest. Peale toidukaupade veab Marseille suurel hulgal sisse tekstiilitooraineid, sütt, fosforiite, mangaani ja teisi mineraale.

Mandril on Marseille' sidemed hoopis piiratumad kui merel.[1] Marseille on tüüpiline tööstussadam, mis töötab tunduval määral iseendale — suur osa saabunud veostest tarbitakse või töödeldakse siinsamas Marseille's. Sadama tegevus määrab tööstuse iseloomu; peaaegu tervikuna töötavad tehased juurdeveetaval kütusel ja toorainel. Suur osa Marseille' tööstuse tooteist saadetakse ära mere kaudu.

Marseille' mitmekülgses tööstuses paistab silma suur, kiiresti arenev naftatöötlemistööstus, mis on võimeline aasta jooksul töötlema üle 10 miljoni tonni naftat. Marseille'sse ja ta eeslinnadesse on koondunud umbes 40 protsenti Prantsusmaa naftatöötlemistööstuse võimsustest.

Koloniaaltooraine baasil on arenenud superfosfaadi tootmine ning suhkru-, džuudi-, seebi-, toiduõlitööstus ja teised toiduainete, tekstiili- ning keemiatööstuse harud. Marseille on üks juhtivaid Prantsusmaa masinaehituskeskusi, seda eriti just laevaehituses.

See väike laht, mille sügavusse muinaskreeklased rajasid Massalia, on juba ammu Marseille' jaoks kitsaks jäänud. Praegune sadam on loodud peamiselt kunstlikul teel, ta on merest eraldatud üheksateistkümne muuli ja lainemurdjaga. Viimastel aastakümnetel on sadamategevuse keskus paiknenud ümber linnalähedastesse satelliitsadamatesse, mille arvele langeb nüüd kuni kolm neljandikku Marseille' sadamarajooni veosekäibest. Marseille' sadama suurim filiaal on loodud linnast lääne poole Berre'i laguuni kallastele. Asub ju nimelt siin maa suurim naftatöötlemistehaste ja naftahoidlate rühmitus. Marseille'st ida pool, La Giotat's asuvad Prantsusmaa Vahemere ranniku suurimad laevatehased.

Marseille on vilkalt töötav linn. Marseille' kohal kõrgub valt de la Garde'i kingult on linn, sadam ja ümbruskond hästi näha. Merel paistavad kaljused saared. Legendi järgi oli ühel saarel vangis Dumas' romaani kangelane krahv Monte Cristo. Praegusaegse linna tuumaks jääb vana sadam, mille ümber asuvad kõverate kitsaste ja räpaste tänavatega vanad, vaestega tihedalt asustatud kvartalid. Selle ajaloolise keskme ümber on linn kontsentriliselt kasvanud. Uued äärelinnakvartalid on hoopis paremini kor-

[1] Selle üheks põhjuseks on hea veeühenduse puudumine Prantsusmaa siserajoonidega ja laevatamise raskused Rhône'il. Senini toimub põhiline transport Marseille — Lyon — Pariisi raudteel.

rastatud. Kodanlaste kvartalites on palju rohelust ja luksuslikke hooneid.

XX sajandil on Marseille' elanikkond suurenenud peaaegu ainult juurdetulijate arvel. Prantsusmaa suurlinnadest on Marseille kõige paljurahvuselisem. Siin elab kümneid tuhandeid välismaalasi, eriti palju aga itaallasi, hispaanlasi, alžeerlasi, armeenlasi ja kreeklasi. Rahvuslikku kirevust suurendab suure hulga transiitreisijate alaline olemasolek.

Marseille' proletariaat, eriti aga dokitöölised, on üheks Prantsusmaa töölisklassi eesrindlikumaks väesalgaks. Kodanliku revolutsiooni ajal XVIII sajandi lõpul tõid rahvuskaardi Marseille' pataljoni vabatahtlikud ülestõusnud Pariisi «Marseilaste hümni» — «Marseljeesi», mis muutus populaarseimaks revolutsiooniliseks lauluks ja hiljem ka Prantsuse rahvushümniks. Teise maailmasõja ajal pidasid marseilased 1944. a. ägedaid lahinguid hitlerlastega, võttes neid siin vangi üle 15 000. Pärast sõda on Marseille' töötajad andnud suure panuse prantsuse rahva võitlusesse koloniaalsõdade vastu, rahu eest kogu maailmas ja Prantsusmaa rahvusliku suuruse eest.

Marseille'st ida pool asuv Toulon (141 000 elanikku) on suur sõjasadam ja oma arsenalide ja sõjalaevatehastega ning ümber linna hajutatud fortide ja rannakaitsepatareidega Prantsuse laevastiku tähtsaimaks mereväebaasiks Vahemerel. Touloni lähedal uputasid prantsuse patriootlikult meelestatud meremehed 1942. a. sügisel oma laevastiku (üle 100 laeva), et see ei satuks hitlerlike anastajate kätesse.

Prantsusmaa Vahemere ranniku äärmises idaosas asub Lääne-Euroopa suurim kuurortrajoon — Riviera ehk Côte d'Azur (Sinirannik). See viimane nimetus on täiesti õigustatud: suvel sillerdab siin lasuurse sinaga taevas niisamasuguse sügavsinise mere kohal.

Mägedega põhjatuulte eest kaitstud ja sooja mere vetega ümbritsetud rannaäärses vööndis on suure päikesepaisteliste päevade arvuga pehme ja soe kliima. Tervislik kliima, looduse maalilisus ja subtroopilise taimkatte (peamiselt istutatud) lopsakus on Rivierale toonud ülemaailmse kuulsuse. Taimkatte koostiselt meenutab Riviera Lõuna-Itaaliat või Kreekat. Hoolsalt haritud maatükid on kaetud oliivisalude, viinamarjaistandike, lille- ja köögiviljaaedade ning apelsini-, sidruni- ja teiste lõunamaiste viljapuude aeda-

dega. Tänavaid ja teid kaunistavad mimoosid, agaavid, palmid, eukalüptid ning oleandrid.

Ravi Rivieras soovitatakse kopsude, ülemiste hingamisteede ja närvisüsteemi haigestumise puhul ning tervistumiseks pärast raskeid haigusi. Ent põhiline mass inimesi ei saabu siia mitte ravile, vaid puhkama ja lõbutsema. Kuurortlinnad nende kallite hotellide ja restoranidega on ette nähtud enam meelelahutusteks kui raviks. Kogu kohalik majandus on eelkõige allutatud jõukate kihtide vajaduste ja tujude rahuldamisele, kõiges valitseb püüd kerge teenistuse järele. Keskmise sissetulekuga inimesele ei ole Riviera hotellides viibimine tasku järele. Paljud külastajad seavad end sisse matkatelkides, magavad magamiskottides ja valmistavad üheskoos lageda taeva all sööki.

Kuurortlinnakesed, paleed ja suvilad reastuvad tiheda ahelikuna mööda rannikut alates Marseille'st kuni Itaalia piirini. Riviera peakeskuseks on 245 000 elanikuga Nizza. Sesooni kõrgpunktis kasvab linna elanike arv 150 000—200 000 inimese võrra. Kohalikud elanikud tegelevad peamiselt kuurordis viibijate teenindamisega hotellides ja restoranides, kauplustes ja plaažidel. Kõige tähelepanuväärsemaks kohaks on Nizzas mitmeaastaste palmidega rannabulvar. Linna ümbruses on suured pindalad eeterlikke õlisid sisaldavate kultuuride ja lilleistanduste all.

Teistest Riviera keskustest on kõige tuntum Cannes, kus igal aastal korraldatakse rahvusvahelisi kinofestivale. Cannes'i lähedal asub oma parfümeeriavabriku poolest kuulus Grasse. Alpide mäestikuharudes paiknevad võõrastemajad ja sanatooriumid nendele isikutele, kes ei talu palavust, veelgi kõrgemal asuvad suusajaamad. Head teed lubavad kaks-kolm tundi pärast meres suplemist lumepiirini jõuda ja talispordialasid harrastada.

Nizzast ida pool asub kääbuslik Monako vürstiriik ainult 1,5 km² pindala ja 22 000 inimesega, kes elavad kolmes omavahel kokkukasvanud linnakeses — Monakos, Monte Carlos ja La Condamine'is. See «riik» on eelkõige tuntud oma mängupõrguga Monte Carlos, millelt saadavad maksud on riigitulude peamiseks allikaks. Varem sõitsid siia kokku kroonitud ja kroonimata rahamehed, kes heitsid mängulaudadele tohutud rahasummad. Nüüd on suuri panuseid vähem. Mängupõrgu eksisteerib peamiselt oma endise kuulsuse arvel, mis meelitab siia uudishimulikke turiste.

Teadusemaailmas on Monako tuntud oma okeanograafia instituudi poolest, mille juures asuvas rikkalikus muuseumis on kümneid tuhandeid eksponaate, mis esindavad maakera merede ning ookeanide faunat ja floorat ning mere elu uurimiseks vajalikke püügiriistu ja aparaate. Hiiglaslikesse akvaariumidesse on paigutatud haruldaste mereloomade elus eksemplarid.

Korsika. Prantsusmaa kõige lõunapoolsemaks osaks on Korsika saar, mis asub mandrist 85 kilomeetri kaugusel ja on Itaaliale lähemal kui Prantsusmaale. Saar kujutab endast mägismassiivi (suurim kõrgus 2710 m), mis järsult laskub merre. Ainult idas kohtab rannikutasandikutaolisi alasid, kuid soode tõttu on see saare osa ebatervislik. Mägede nõlvad olid varem kaetud kivi- ja korgitamme, kastani- ja pöögimetsadega. Meie päevil on suurem osa metsadest maha raiutud või ära põletatud. Maastikus on kõige tüüpilisemateks makjatihnikud (kohapealse nimetusega *«macchia»*).

Majanduslikus suhtes on Korsika Prantsusmaa üheks mahajäänumaks osaks. Kohalike elanike peamiseks elatusallikaks on primitiivne põllumajandus, kalapüük ning saare omapärasest loodusest ja Korsika mägilaste elulaadist huvituvate turistide teenindamine. Kasvatatakse peamiselt kohalikest vähenõudlikest, kuid madala produktiivsusega tõugudest kitsi ja lambaid. Kandeloomadena kasutatakse muulasid ja eesleid. Tillukestele maalapikestele külvatakse nisu, otra ja rukist. Rannikuvööndis leiame lõunasse pööratud nõlvadelt viinamägesid ja tsitrusistandikke.

Korsiklased on päritolult itaallastele lähedane rahvusrühm, kes kõneleb põhja-itaalia murdega sarnast keelt, kuid erineb märksa itaallastest oma kultuurilt ja elulaadilt.

Sajanditepikkune võitlus oma sõltumatuse eest orjastajate vastu ning ränk ja vaene elu mägedes on muutnud kohalikke elanikke vastupidiselt tagasihoidmatutele, elavatele ja lõbusatele Provence'i elanikele karmideks ja kinnisteks inimesteks. Korsiklaste iseloomus ja elulaadis oli palju omapärast ja originaalset. Veel möödunud sajandi lõpul anti sugupõlvelt sugupõlvele edasi karm veritasu pruuk, mis igal aastal viis manalasse kuni tuhandeid elusid. Minevik jättis omad jäljed. Väikesed korsika külad paiknevad omapäraselt mitte orgudes, vaid mägedes, — inimesed on sajandite vältel harjunud end hädaohtude eest

mägede ja metsade kaitse all varjama. Raske elu on paljusid korsiklasi sundinud töö otsinguil saart maha jätma. Viimase kaheteistkümne aasta jooksul on elanikkond peaaegu poole võrra vähenenud.

Korsika tähtsaim linn ja sadam Ajaccio (33 000 elanikku) on Prantsuse sõjalaevastiku tugipunktiks. Siin sündis Napoleon Bonaparte, kes ei mänginud tähtsusetut osa Korsika lähendamisel Prantsusmaale. Korsiklased austavad kõrgelt oma suure kaasmaalase mälestust, kes on maetud Hôtel des Invalides'i kirikusse Pariisis. Hoolikalt säilitatakse maja, kus ta sündis, tema asju ja kõike muud, mis on temaga seotud.

SISUKORD

Sissejuhatus 3
Üldandmeid 4
Looduslikud tingimused ja ressursid 10
Rahvastik 22
Majandus 30
Majanduse üldiseloomustus 30
Tööstus 34
Põllumajandus 43
Transport 49
Majanduslikud välissidemed ja turism 52
Regionaalsed erinevused ja linnad 56
Regionaalsete erinevuste üldjooned 56
Pariis ja ta ümbrus 57
Flandria 68
Kirde-Prantsusmaa 71
Burgundia ja Franche-Comté 76
Lyon ja Saint-Étienne 78
Prantsuse Alpid 81
Loode-Prantsusmaa 82
Keskmassiiv 87
Edela-Prantsusmaa 88
Prantsuse Vahemere rannik 94

Александр Евгеньевич Слука
ФРАНЦИЯ

На эстонском языке

Оформление Х. Аас

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja R. Mägi

Kunstiline toimetaja I. Torn

Tehniline toimetaja J. Pedari

Korrektorid A. Nurmoja ja M. Teemägi

Ladumisele antud 4. V 1961. Trükkimisele antud 25. VII 1961. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 6,5 + 9 kleebist. Formaadile 60 × 92 kohaldatud trükipoognaid 6,25. Arvutuspoognaid 6,97. Tiraaž 6000. Tellimise nr. 794. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58.

Hind 23 kop.

2—7

23 kop.

A-23894

A
23894
52200

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00177234 4